

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

ZAFAR HASSAN AYBEK'İN HAYATI VE SİYASİ KİŞİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif GÜLBAŞ

KOCAELİ / 2019

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

ZAFAR HASSAN AYBEK'İN HAYATI VE SİYASİ KİŞİLİĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif GÜLBAŞ

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Sema Orsoy

KOCAELİ / 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

ZAFAR HASSAN'IN HAYATI VE SİYASİ KİŞİLİĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Elif GÜLBAŞ

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 26.06.2019/18

Jüri Başkanı: Doç.Dr.Esma TORUN ÇELİK

Jüri Üyesi: Dr.Öğr.Üyesi Arzu ÇİFTSÜREN

Jüri Üyesi: Dr.Öğr.Üyesi Sema ORSOY

(Jüri, Yüksek Lisans için en az üç, Doktora için en az 5 öğretim üyesi ile oluşur)

KOCAELİ 2019

ÖNSÖZ

Bugün Hindistan, Pakistan ve Bangladeş olarak bilinen üç ülkenin oluşturduğu devasa alan ya da diğer adıyla Hint alt kıtası ile Türklerin ilişkileri çok eskilere dayansa da bu iki coğrafyanın etkileşimiyle alakalı yapılmış çok fazla çalışma bulunmamaktadır.

Tezimizde, genelden özele inilerek, bu etkileşimin küçük bir parçası gün ışığına çıkarılmaya çalışılmıştır. Hindistan'da doğan Zafar Hassan Aybek'in ülkesinin bağımsızlığı için Afganistan'a gitmesi ve sonunda Türkiye'ye gelerek burada askeri eğitim alması kısacası ülkesi uğruna yaptığı faaliyetler ortaya konulmaya gayret edilmiştir.

Tez konusunu seçmemde beni yüreklendiren ve hiçbir zaman desteklerini benden esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Sema Orsoy'a, bu çalışmaya beni yönlendiren saygıdeğer hocam Prof. Dr. Halil Toker'e, farklı bakış açıları geliştirip bu çalışmaya yeni bir ruh kazandıran hocam Dr. Öğr. Üyesi Arzu Çiftsüren'e, fikirlerinden fazlasıyla istifade ettiğim ve Urdu Dili'nde aldığım eğitimin temelini atan hocam Doç. Dr. Durmuş Bulgur'a teşekkürü bir borç bilirim.

Hayatımın her aşamasında beni maddi manevi destekleyen sevgili ebeveynlerim Arif Gülbaş ve Yasemin Gülbaş'a, değerli kardeşim Hayriye Akkaya'ya, bugünkü bakış açımı oluşturan biricik ablam Ülkü Gülbaş'a, hayatımın miladı oğlum Atilla Kaan Akdeniz'e ve beni her konuda destekleyen eşim Muhammad Shahbaz'a teşekkürlerimi sunarım.

Elif GÜLBAŞ

İstanbul 2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
1. HİNT ALT KITASI HALKLARI VE TÜRKLER.....	4
1.1. XV. YÜZYILDAN XX. YÜZYIL İLK YARISINA KADAR HİNDİSTAN'IN SİYASİ DURUMU.....	9
1.1.1. Hilafet Hareketi ve Hindistan Müslümanlarının Hicreti.....	15
1.2. XIX.'DAN XX. YÜZYILIN İLK YARISINA KADAR AFGANİSTAN'IN SİYASİ DURUMU.....	19
1.3. XIX. YÜZYILDAN XX. YÜZYILIN İLK ÇEYREĞİNE KADAR TÜRKİYE'NİN SİYASİ DURUMU.....	25
1.4. İPEK MENDİL OLAYI	30
İKİNCİ BÖLÜM	
2. ZAFAR HASSAN'IN HAYATI	37
2.1. EĞİTİM HAYATI	37
2.2. LAHOR DEVLET ÜNİVERSİTESİ'NE GİRİŞİ VE MİLLİ DUYGULARIN UYANIŞI.....	39
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
3.1. SİYASİ KİŞİLİĞİNİN OLUŞUMU VE PENCAP'TAN KUZEYBATI SINIR EYALETİ'NE KAÇIŞI	43

3.2. ZAFAR HASSAN'IN AFGANİSTAN'DAKİ YAŞAMI.....	45
3.2.1. Hint- Osmanlı- Alman Heyeti, Ubeydullah Sindhî'nin Kabil'e Gelişi ve Geçici Hint Hükümeti.....	49
3.2.2. Japon Türk Heyeti.....	53
3.2.3. Zafar Hassan'ın Afganistan'daki Siyasi Hayatı.....	54
3.2.4. Cemal Paşa'nın Kabil'e Gelişi.....	58
3.2.5. Enver Paşa'nın Buhara'ya Gelişi ve Şehadeti.....	61
3.2.6. Barış Sonrası Afganistan ve Zafar Hassan'ın Rusya'ya Gidişi.....	61
3.3. ZAFAR HASSAN'IN RUSYA'DAKİ YAŞAMI.....	63
3.3.1. Zafar Hassan'ın Rusya'daki Eğitim Hayatı.....	64
3.3.2. Rusya'daki Karışıklıklar.....	67
3.4. ZAFAR HASSAN'IN TÜRKİYE'YE GELİŞİ VE TÜRKİYE'YE DAİR İZLENİMLERİ.....	68
3.4.1. Ubeydullah Sindhî'nin Düzenlediği Siyasi Program ve Hindistan'daki Yansıması.....	71
3.4.2. Ubeydullah Sindhî'den Sonra Zafar Hassan'ın İstanbul'daki Faaliyetleri....	73
3.4.3. Türkiye'deki İslahat ve İnkılaplarla Alakalı Görüşleri.....	74
3.4.4. Türk Ordusuna Katılması.....	76
3.4.5. Evlenmesi ve Orduda Teğmen Olarak Görev Alması.....	78
3.5. AFGANİSTAN'DA GÖREV ALMASI.....	78
3.6. YENİ TOPLARIN ALINMASI İÇİN AVRUPA'YA GİTMESİ.....	84
3.7. YENİDEN TÜRKİYE'YE DÖNÜŞÜ.....	85
3.7.1. İkinci Dünya Savaşı ve Trakya'daki Görevi.....	86
3.7.2. Emeklilik.....	89
3.8. HİNT YARIMADASININ BAĞIMSIZLIĞI.....	89
3.8.1. Bağımsızlık Sonrası Vatanına İlk Yolculuğu.....	90

3.9. TÜRKİYE'YE DÖNMESİ VE PAK-TÜRK İÇİN HİZMETİ.....91

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ZAFAR HASSAN AYBEK'İN CUMHURİYET GAZETESİ'NDEKİ YAZILARI.....98

SONUÇ.....81

KAYNAKÇA.....82

EKLER.....87

ÖZET

Çalışmamızda, Hindistanlı Zafar Hassan Aybek'in hayatı ve ülkesinin bağımsızlığı için yaptığı faaliyetler ve sonradan vatandaşı olduğu Türkiye'de, orduda görev alması incelenmeye gayret edilmiştir. Bugün Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'ten oluşan Hindistan alt kıtası ile Türklerin ilişkileri İslamiyet öncesine dayanmakta ve sonrasında Osmanlı Devleti ve Babürlüler döneminde bağlantılar sürmektedir. Hindistan'da İngilizlerin Hint alt kıtası halklarına yaptığı haksızlıklar sebebiyle de Osmanlı Halifesi'ne yakınlaşan Hint halkı, Türkleri maddi ve manevi anlamda desteklemiştir. Bu sebeple Türkler ile Hint alt kıtası halklarının ilişkileri de ele alınmaya gayret edilmiştir. Çalışmamızın konusu, Zafar Hassan Aybek'in hayatını incelemeye yönelik olsa da onun ülkesi ve yaşadığı ülkelere dair bilgiler de aktarılmaya çalışılmıştır.

Zafar Hassan'ın hayatını kaleme aldığı eseri "Hatırat" tezimizin ikinci ve üçüncü bölümünde özet şeklinde aktarılmaya gayret edilmiştir. Bu eser sadece Zafar Hassan ile alakalı bilgileri değil aynı zamanda XX. yüzyılın başlarına dair Hindistan, Afganistan, Türkiye ve Rusya'ya dair bilgiler de içermektedir. Ayrıca son bölümde yer alan köşeyazıları, bugün hala varolan Hindistan-Pakistan çatışmalarının İngilizlerin bölgeden çekilmeden bıraktıkları ortamın bugün hala değişmediğini bizlere göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Hindistan, Pakistan, Türkiye, Bağımsızlık, Zafar Hassan

ABSTRACT

The life of Zafar Hassan Aybek, his activities for the independence of his country and subsequently as a Turkish citizen taking duty in the military has been evaluated in our study. The relationship between Turks and today's sub-continent consisting of India, Pakistan and Bangladesh existed even before Islam. Later, the relationships continued in Ottoman and Mughal Empire (Babar) period. Due to the injustice of Britain against the people of the Indian sub-continent the people of Indian sub-continent supported Turks materially and spiritually, who were already close to the Ottoman Caliph. That is why the relations between Turks and Indian sub-continent is also mentioned. Although the subject of the study is to evaluate the life of Zafar Hassan Aybek, but we also tried to convey information about his country and the geography where he lived.

Zafar Hassan's Memoirs has been tried to be summarized in the second and third part of our thesis. This work is not only information about Zafar Hassan, but also includes information about India, Afghanistan, Turkey and Russia in the beginning of the 20th century. In addition, the last section shows us that the conflict between Pakistan and India remains unchanged just like before the withdrawal of Britain from the region.

Keywords: India, Pakistan, Turkey, Independence, Zafar Hassan

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.mad	Adı geçen madde
a.g.s.	Adı geçen sözlük
a.g.t.	Adı geçen tez
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
ss.	Sayfa aralığı
TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Dünyanın en kalabalık nüfuslarından birini barındıran Hindistan, Güney Asya'da bulunmaktadır. Topraklarının geniş olması sebebiyle "kıta" olarak da adlandırılmaktadır. 1947'de İngiltere'nin Hindistan'dan çekilmesinin ardından bir ayrışma gerçekleşmiştir. Bunun sonucu olarak Hindistan ve Pakistan ülkeleri doğmuştur.

Konum itibariyle önemli bir noktada olan Hindistan, birçok farklı toplumun ilgisini çekmiş ve birçok yağmacının istilasına uğramıştır. Siyasi açıdan birlik ilk olarak Babürlüler (1526-1858) ve daha sonra XIX. yüzyılda İngiliz hakimiyeti¹ sırasında sağlanmıştır.

Uzun bir geçmişe sahip olan bu coğrafya birçok Batılı ve Doğulu milletin ilgisini çekmiştir. Bu topraklara İslam, Araplarla gelse de Hindistan'da İslam'ın yerleşmesi ve bugünkü İslam anlayışının temelinde Gazneliler, Babürlüler gibi Türk-Hint imparatorluklarının önemli bir yeri vardır.²

Türk kavimleriyle Hint halklarının ilk ilişkileri M.Ö. III. yüzyılda İskitlerin Hindistan topraklarına yerleşmeleriyle başladığı söylenebilir.³ Sakalar kuzeybatı Hindistan'da büyük bir imparatorluk kurmuşlardı. Fakat bu dönemin tarihini belirlemek pek de kolay değildir.⁴ Milattan sonra ilk yüzyılda Kuşanlar da Hindistan'a ulaşırlar.⁵ V. yüzyılda ise Akhunlar, Kabil ve Peşaver'e yerleşir ve Hindistan'ın iç kısımlarına doğru ilerlerler. İslam sonrası etkileşimler ise X. yüzyılda Gazneliler (976-1186) ile devam etmiştir.⁶

¹ İngiliz hükümeti, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Hindistan'da siyasi ve idari bakımdan söz sahibi olmuş ve bu dönem 1947'ye kadar sürmüştür. Azmi Özcan, "Hindistan maddesi, "Tarih"", **DİA**, XVIII. Cilt, Ankara, 1998, s. 78

² N. Akmal Ayyubi, "Hindistan Türklere Neler Borçludur", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı 2, Ankara, 1964, s. 279

³ Bota Bokuleva, Rauşangül Avakova, Jenisbek Abeldayev, "Türk Kültürünün Hindistan Uygarlığına Etkisi", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, XII. Cilt, Sayı 1, İzmir, 2012, s. 442

⁴ Yusuf Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi**, I. Cilt, TTK, Ankara, 1987, s. 67

⁵ Bayur, **a.g.e.**, I. Cilt, s. 74

⁶ Salim Cönce, "Türk İstiklal Savaşı ve Hindistan Müslümanları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XIII. Cilt, Sayı 37, Ankara, 1997, s. 78

Osmanlı Devleti ile Babürlüler çok etkin bir ilişki geliştirmeseler de birbirleriyle alakaları kesilmemiştir. Hindistan'a Avrupa'dan gelen güçlerin buraya yerleşebileceği tehlikesini farkedenden Gücerat hükümdarı Bahadır Şah'ın 1536'da Osmanlı Devleti'nden yardım istemesi suretiyle kıtaya olan ilişkiler devam etmiştir.⁷

Önceleri Hindistan'ın hakim unsuru olan Müslümanlar, kıtaya XV. yüzyılda gelen İngilizlerin zamanla burayı kontrol altına alması sonucu azınlık durumuna düşmüşlerdir. XIX. yüzyıla gelindiğinde Hindistan'da İngilizler özellikle Müslümanlar üzerinde baskı kurmuş, Müslümanlar da kendi benliklerini, kültürlerini, dinlerini kaybetmekten korkmuştur. Bu durum Osmanlı Halifesi'ne ve Türklere, Hint halkının yakınlaşmasını sağlamıştır. XIX. yüzyılda temeli derinden sarsılan Osmanlı ülkesini kurtarmanın yollarını arayan Hindistanlılar, kendi ülkelerinin bağımsızlığını Osmanlı Devleti'nin gücüne bağlamışlardır. Bu sebeple Kırım Savaşı döneminde Osmanlı'ya maddi yardımlarda bulunmuşlardır. Hindistan Hilafet Hareketi ile Hindu ve Müslüman Hintliler birlik olmuş, Halife'yi ve ülkesini korumaya çalışmışlardır.⁸

Hindistan Hilafet Hareketi, Hindistan topraklarında kitleleri arkasından sürüklemiştir. 1914'de Halife Sultan Reşat'ın Birinci Dünya Savaşı sırasında cihat çağrısına kulak veren bazı Hintliler Mücahidîn Cemaati vasıtasıyla İngiliz ordusuna karşı bölgesel saldırılar gerçekleştirmişlerdir.

Fakat Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve Hilafet'in kaldırılmasının ardından Hindistan Hilafet Hareketi ile kurulmuş olan Hindu Müslüman birliği yok olmuş ve ortaya çatışmalar çıkmıştır. Ülkede Hindu nüfusunun fazla olması sebebiyle Müslümanlar tedirgin olmuşlardır. Bu sebeple İngiliz hükümeti döneminde her azınlık halkı için federal bir sistem istemişlerdir.⁹

⁷ Zekai Kardeş, *Ebû'l Kelâm Âzâd ve El-Hilâl Gazetesi Çerçevesinde Türkiye ve Türkler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2011, s. 3

⁸ Azmi Özcan, "Hindistan maddesi, "Osmanlı-Hindistan Münasebetleri"", *DİA*, XVIII. Cilt, Ankara, 1998, s. 84

⁹ Özcan (1998), *a.g.mad.*, s. 79

Ülkede yaşanan bu karışıklıklar Mücahidin Cemaati vasıtasıyla İngiliz hükümetine karşı savaşmak isteyen bazı üniversiteli gençlerin, zor şartlar altında Kuzeybatı Sınır Eyaleti'nden¹⁰ Afganistan'a geçmelerine sebep olmuştur.¹¹

Afganistan'ın, İngilizleri Hint alt kıtasından¹² çıkartabilecek yegane Müslüman devlet olduğunu düşünen grup, Afganistan'a ulaştıklarında, oranın yaşam şartlarının kötü olması ve neredeyse Hindistan kadar İngiliz etkisinde kalması sebebiyle hayal kırıklığına uğramıştır. Yapılabilecek ikinci seçenek Halife'nin ülkesine gidip İngilizlere karşı savaşmaktır. Bu küçük topluluktan sadece Zafar Hassan¹³, karar verdikleri amaca kısmen ulaşabilmiş, Türkiye'de askeri eğitim almış ve Türk ordusunda görev yapmıştır.¹⁴

Tezimizin temel kaynağı olan Zafar Hassan'ın kaleme aldığı Hatırat, önce üç bölüm halinde 1964, 1967 ve 1973 yıllarında yayınlanmıştır. Zafar Hassan ve Dr. Gulam Hüseyin Zulfikar tarafından düzenlenip 1988 yılında tek cilt haline getirilmiştir.¹⁵

Dört bölümden oluşan çalışmamızın ilk bölümde, Zafar Hassan'ın yaşadığı dönemin daha iyi anlaşılması için ülkesi Hindistan ve Türk halkları ilişkileri ve XV. yüzyıldan itibaren Hindistan tarihi ve yedi yıl boyunca Afganistan'da yaşadığı göz önünde bulundurularak XIX. yüzyıldan itibaren Afganistan ve Türkiye'nin siyasi, toplumsal durumları incelenmeye çalışılmıştır. İkinci ve üçüncü kısımda Urduca olarak kendisinin kaleme aldığı otobiyografi tarzında hazırladığı Hatırat'ı Türkçe olarak özetlenmiş ve bu eserden faydalanılarak kronolojik olarak hayatı incelenmeye gayret edilmiştir. Son kısımda ise ulaşabildiğimiz, Cumhuriyet Gazetesi'nde yayınlanmış köşe yazıları özet şeklinde aktarılmaya çalışılmıştır.

¹⁰ Eski adı "Sarhad" yani "Sınır"dır.

¹¹ ظفر حسن آبيک ، خاطرات (آپ بيتي) ، سنگ ميل پبلي كيشنز، لاہور، ۱۹۹۰، ص- ۳۳۳
Aybek, **Khaatiraat (Aap Beeti)**, Sangmil Publisher, Lahor, 1990, s. 76

¹² Bugün Hindistan, Pakistan ve Bangladeş'i kapsayan toprak parçasına verilen isim; Ahmet Bahtiyar, Celal Soydan, **Urdu Türkçe, Türkçe Urdu Sözlük**, برصغير: küçük kıta, Hint Yarımadası, TDK, İstanbul, 2012, s. 54

¹³ Zafar Hassan, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduktan sonra 1934 yılında uygulamaya konulan soyadı kanunu gereğince "Aybek" soyadını almıştır, Aybek, **a.g.e.**, s. 505

¹⁴ Aybek, **a.g.e.**, s. 344

¹⁵ Aybek, **a.g.e.**, s. s. 12-13

BİRİNCİ BÖLÜM

1.HİNT ALT KITASI VE TÜRKLER

Hint alt kıtası halkları ve İslamlaşmış Türklerin tanışması miladi X. yüzyılda Gazneliler'in güneye doğru genişlemesiyle başlar.¹⁶ Osmanlı Devleti ile tanışmaları ise kurucusu Alaeddin Hasan Behmen Şah¹⁷ olan Behmeni Devleti Sultanı Mehmet Şah'ın veziri Hoca İmadu'd-din Mahmud Gavan'ın İstanbul'u fetheden Fatih Sultan Mehmet'e tebrik amacıyla elçi göndermesiyle başlar.¹⁸

1498'de güney Hindistan'da yer alan Dekken bölgesinin güneybatı kıyılarına kadar gelmiş olan Portekizliler, Avrupa ile Hindistan arasındaki deniz ticaretinin hemen hemen hepsini kontrol altına almaya başlamışlardı. Kızıldeniz'e giden ticaret gemilerini ve hacıları taşıyan gemileri batırıyorlardı. Bundan Memlûklüler ve bazı Arap tüccarlar zarar görmekteydi.¹⁹

Bu sebeple Memlûk Sultanı Kansu Gavri 1507'de Hint sularına bir donanma yollamış ve Gucerat Devleti'nin Diü (Bender-i-Dev) şehri komutanı Osmanlı Türklerinden Melik Ayaz²⁰ komutasındaki Gucerat donanmasıyla birleşmiştir.²¹

Muzafferi Hanedanı'nın vezirliğini de yapmış olan Melik Ayaz, Yavuz Sultan Selim'e (1512-1520) övgü dolu bir mektup yazmış ve kendisinden Hint Okyanusu'ndaki Portekizlilere karşı yardım istemiştir. Yavuz'un vefaati üzerine bu yardım gerçekleşmemiştir.²² Muzafferi Hanedanı hükümdarı olan II. Muzaffer Şah da fetihlerinden dolayı Yavuz Sultan Selim'i bir mektupla kutlamıştır. Önceleri gerçekleştirilemeyen yardım sonraları Osmanlı'nın Yemen valisi komutasındaki

¹⁶ Bayur, **a.g.e.**, I. Cilt, s. 127

¹⁷ Behmeni Devleti'nin kurucusu olan Alaeddin Hasan Behmen Şah, Tuğluklurın sarayında görev yapmakta olan bir kul iken sonrasında kendi hanedanını kurmuştur. Kökeniyle ilgili net bir bilgi olmasa da Yusuf Hikmet Bayur bu hanedanın büyük olasılıkla Türk kökenli olduğunu söyler. Bayur, I. Cilt, **a.g.e.**, s. s. 419-120

¹⁸ Arzu Süren Çiftsüren, **93 Harbinden Sonra Hindistan-Pakistan Alt-Kıtası'nda Urduca ve Farsça Şiirlerde Türkiye ve Türkler**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2013, s.1

¹⁹ Bayur, **a.g.e.**, I. Cilt, s. 396; Çiftsüren, **a.g.t.**, s. 2

²⁰ DİA Melik Ayaz, maddesinde bir Osmanlı tüccarının Gürcü veya Rus kölesi olarak geçer, İqtidar Husain Siddiqui, "Melik Ayaz", **DİA**, XXIX. Cilt, Ankara, 2004, s. 53

²¹ Bayur, **a.g.e.**, I. Cilt, s. 397

²² Siddiqui, **a.g.mad.**, s. 54

donanmasıyla gerçekleştirilmiştir. 1531’de Diü’daki Portekiz güçlerine karşı savunma yapılmıştır. Gucerat Sultanı Bahadır Şah Gucerati, Portekiz baskısı yüzünden İstanbul’dan yardım istemiştir. Bunun üzerine Kanuni Sultan Süleyman (1520- 1566) döneminde, Hadım Süleyman Paşa komutasındaki Osmanlı filosu 1538’de Diü’daki Portekiz üslerini top ateşine tutmuştur.²³

Babürün en tehlikeli düşmanı Özbek Han’ı Şaybak’tı. Babür, sonraları Şaybak’ı öldüren Şah İsmail’in yanında yer almıştı.²⁴ Büyük olasılıkla Türk-İslam dünyasını tek bir çatı altında birleştirme amacı güden her iki devletin politikası, onların birbirleriyle yakınlaşmasını engellemiş olabilir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti ile Babürlüler önceleri diplomatik açıdan bir ilişki kurmamışlardır.²⁵

Osmanlı Devleti tarafından Hint kaptanlığına atanan Seydi Ali Reis Portekizlilerle yaptığı çarpışmadan sonra fırtınanın etkisiyle Hindistan sularına sürüklendi. Bu vesileyle o dönemde Babür Devleti hükümdarı Hümayun (1530-1540/1555-1556) ile görüştü.²⁶

Birkaç nesil sonrası tahta çıkan Şah Cihan (1628-1658), hanedanın bütün erkeklerini öldürtmüştür. Amcası Danyal’ın oğlu Baysungur önce İran’a sonra İstanbul’a gelmiş, sultanlık için IV. Murat’tan (1623-1640) yardım istemiştir. Fakat bu çabası boşa çıkmıştır.²⁷

Safeviler’e karşı birlik olmak için Babürlülerin Osmanlı Devleti ile iletişime geçtiği görülmektedir. IV. Mehmet (1642-1693) tahta çıkışını bildirmek için Şah Cihan’a elçi göndermiş, karşılığında o da hediye ve elçi yollamıştır. Yine Şah Cihan, Safeviler tarafından ele geçirilen Kandahar’ın geri alınması için yardım, Mekke’deki

²³ Özcan (1998), **a.g.mad.**, s. 82

²⁴ Enver Konukçu, “Babür”, **DİA**, IV. Cilt, Ankara, 1991, s. 395

²⁵ Özcan (1998), **a.g.mad.**, s. 82

²⁶ Aynı yer

²⁷ Yusuf Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi**, II . Cilt, TTK, Ankara, 1987, s. s. 195-196 ; Özcan (1998), **a.g.mad.**, s. 82

Hindistanlı hacılara ait bir mescit, Taç Mahal kubbesinin yapılması için bir mimar istemiştir. Fakat sadece üçüncü isteği kabul edilmiştir.²⁸

Daha sonra II. Süleyman (1687-1691) dönemine gelindiğinde yaşanan mağlubiyetler, maddi sıkıntılar ve kuraklık sebebiyle Osmanlı Devleti zor bir devirden geçiyordu. Evrengzib Alemgir'e bir elçi gönderilmişti. İslam dünyasının birleşmesi gerektiği ve Hilafet'in sıkıntılarında bahsedilmişti. Fakat aranan diplomasi sağlanamadı. Ferruhsiyer tarafından, bir süre sonra başa geçen III. Ahmet'e (1703-1730) bir elçi gönderildi. Hindistan hakkında bilgi aktarımı da yapıldı. Sonrasında ise karşılıklı mektuplar ve elçiler gönderildi.²⁹

İran Şah'ı Nadir Şah Karnal Savaşı'nda (1739) Babür Devleti Sultanı Muhammed Şah'ı yenmişti. Bu yenilgi üzerine Nadir Şah, daha önceden Osmanlı devletine elçi gönderen Muhammed Şah'ı bir daha oraya elçi göndermemesi gerektiğini söyleyerek uyarmıştır.³⁰ Ancak Muhammed Şah, Seyyit Ataullah adında Buharalı bir hac yolcusunu elçi olarak Osmanlı Sultanı I. Mahmut'a (1730-1754) göndermiştir. Bu mektupta ortak düşmanları Nadir Şah'ın Osmanlılar aleyhindeki planlarından bahsetmiştir. I. Mahmut da cevap olarak iki mektup yazıp birini Hint elçisi Seyyit Ataullah'a, diğerini Osmanlı elçisi Salim Mehmet Efendi'ye verip göndermiştir.³¹

Dekken bölgesinde bağımsız bir devlet olan Haydarabad Nizamlığı'nın kurucusu Nizamülmülk Asafcah (1724-1748) da I. Mahmut'a mektup göndermiştir. Yolda Salim Mehmet Efendi ölmüş ve vekili geri dönüş yolunda bu görevi tamamlamıştır. Amaç Osmanlı Devleti'ni İran'a karşı kışkırtıp, bu karışık ortamdan diğer Afgan devletlerinin dikkatini de İran'a yönelterek zayıflayan Babür Devleti'nin bölgesinden uzaklaştırmaktır.³²

Güney Hindistan'da hüküm süren Malabar Sultanlığı İngilizlere karşı Osmanlı'dan yardım istemek üzere İstanbul'a elçi göndermiştir. Maysor Sultanı Tipu

²⁸ Bayur, **a.g.e.**, II. Cilt, s. 217

²⁹ Özcan (1998), **a.g.e.**, s. 83; Bayur, **a.g.e.**, II. Cilt, s. s. 250-251

³⁰ Yusuf Hikmet Bayur, **Hindistan Tarihi**, III. Cilt, TTK, Ankara, 1987, s. 45

³¹ Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 45-46; Özcan (1998), **a.g.mad.**, s. 83

³² Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 52

Sultan'da (1782-1799) İstanbul'a Basra üzerinden elçiler göndermiştir. Mektupta Gurkanlılar'ın (Babürlüler) rehavetlerinden bahsetmiştir. Tipu Sultan, Osmanlı ile ticaret anlaşmaları yapmak istemektedir. İngilizlerin Hindistan'da yaptığı haksızlıkları dile getirmiştir. O dönemde Rusya ile savaş hazırlığı yapan Osmanlı Devleti Sultanı I. Abdulhamit (1774-1789), Tipu Sultan'dan bu konuda dua bile istemiştir. Daha sonra İngiltere hükümeti III.Selim'den (1789-1807), Fransızlarla birleşen Tipu Sultan'ını İngilizlere karşı yapacağı savaştan vazgeçirmesini istemiştir. Fakat Tipu Sultan 1799'da yazdığı cevapta, İngilizlerin işgalci olduğunu ve başka çaresi de olmadığını belirtmiştir. Sonrasında İngilizlerle yaptığı savaşta ölmüş ve böylece Osmanlılarla diplomasi kuracak bir sultanlık da kalmamıştır.³³

Bu süreçten sonra Hindistan'daki İngiliz hakimiyetinin etkisiyle Hint alt kıtası Müslümanları Osmanlı Devleti ile yakınlaştı. 1853'de Kırım Savaşı sırasında Hindistan'ın bazı şehirlerinden Osmanlı ordusuna yardım geldi.³⁴

Diğer taraftan 1857 Sipahi Ayaklanması (Bağımsızlık Savaşı) sırasında, Osmanlı Sultanı Abdülmecit'in Hindistan müslümanlarının İngilizlere boyun eğmesini salık vermesiyle Hint Müslümanları, Osmanlı Devleti'nden umduklarını bulamadılar.³⁵ Kırım Savaşı sebebiyle Ruslara karşı İngiltere ve Fransa'dan yardım almış olan Osmanlı Devleti, İngiltere'nin desteğine muhtaçtı. Hatta ayaklanma sırasında Hindistanlıların elinden İngilizlerin Delhi'yi tekrar alması üzerine sadaret, İngiliz hükümetini tebrik dahi etmiştir.³⁶

Bu gelişmelerin yaşanmasının ardından, Osmanlı topraklarında Rusların, Slav halklarını kışkırtmasıyla başlayan 93 Harbi (1877-1878) sonrası Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti. Avusturya-Macaristan ise Bosna Hersek'i işgal etti. Bu dönemde

³³Özcan (1998), **a.g.mad.**, s. 83

³⁴Özcan (1998), **a.g.mad.**, s. 84

³⁵Aziz Ahmed, **Hindistan'da İslam Kültürü Çalışmaları**, (Çev. Latif Boyacı), İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 92

³⁶Bayur, **a.g.e.**, III . Cilt, s. 316

Hindistanlılar, Müslümanlar için yardım toplamak, gösteriler yapmak, İngiliz hükümetine müracaatta bulunmak gibi pek çok işle uğraştılar.³⁷

Bir başka bağlantı da II. Abdülhamit (1876-1908) döneminde gerçekleşmiştir. 1880 yılında, İngiliz karşıtı Nusret Ali Han adında bir şahıs, Hindistan'da Urduca ve Türkçe basımı gerçekleşecek bir dergi çıkarmak için Osmanlı yetkililerinden izin ve biraz da mali destek almıştır. Kısa süreli çıkan "Peyk-i İslam" adındaki bu dergi İngiltere'nin Hindistan'da hatta Orta Asya'daki çıkarları için İngiliz makamlarınca son derece tehlikeli bulunmuştur.³⁸

Hindistan'daki Müslümanlar, 1897'de Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasında gerçekleşen Yunan Savaşı ve Hicaz demir yolları için de yüklü meblağlar göndermişlerdir. Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda da aynı şekilde Osmanlı Devleti için yardım toplanmış ve Balkan Savaşı sırasında Doktor Muhtar Ahmed Ensari³⁹ başkanlığında bir sağlık ekibi gönderilmiştir.⁴⁰

Birinci Dünya Savaşı başladığında taraflardan Osmanlı Devleti ve İngiltere farklı saflarda olduğu için Hindistan Müslümanları arada kalmıştır. İngiltere kutsal mekanlara dokunulmayacağı gibi tutmayacağı sözler vermiştir. Sonrasında İngilizlere verdikleri sözleri yerine getirmeleri konusunda baskı yapmışlardır. Böylece Hindistan Hilafet Hareketi yani Hindu ve Müslüman birliğini doğmuştur.⁴¹

30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin ağır şartlarının uygulanmaya koyulmasıyla, İngiltere İstanbul'u işgal etti. Aralık 1918'de de Hindistan Hilafet Hareketi başlamış oldu.⁴²

³⁷ Özcan (1998), **a.g.mad.**, s. 84

³⁸ Azmi Özcan, "Peyk-i İslam", **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı 99, İstanbul, 1992, ss. 41-42

³⁹ Hindistan'ın bağımsızlık sürecinde çeşitli görevler almış bir siyasetçi ve doktor. Ayrıca Osmanlı Halifesi ve Hilafet'i korumak için kurulmuş olan Hindistan Hilafet Hareketi'nde etkin bir isimdir. Detaylı bilgi için bkz. Abdur Raheem Kidwai, "Ensari Muhtar Amed", **DiA**, XI. Cilt, Ankara, 1995, s. 253

⁴⁰ Kidwai, **a.g.mad.**, s. 253; Aybek, **a.g.e.**, s. 206

⁴¹ Hermann Kulke, Dietmar Rothermund, **Hindistan Tarihi**, (Çev. Müfit Günay), İmge Kitapevi, Ankara, 2001, s. 400; Özcan (1998), **a.g.mad.**, s. 84; Cöhce, **a.g.m.**, 82

⁴² Azmi Özcan, **Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)**, İsam Yayınları, İstanbul, 1997, s. 237

Bir başka farklı bağlantı Enver Paşa ile kurulmaya çalışılmıştır. Savaş Bakanı Enver Paşa'ya "Hindistan Cemiyet-i İhvanîye ve İslamiye ve Mecusiye" adındaki bir grup tarafından mektup yazılmıştır. Bu mektupta Osmanlı aleyhinde İngilizlerle birlik olan Hintliler eleştirilmiş ve genel kurul kararları iletilmiştir.⁴³

Birbirlerine konum ve kültür olarak uzak olmalarına rağmen yüzyıllar boyunca iletişimi devam eden iki farklı kültürün arasındaki ilişki incelenmeye değer görünmektedir. Burada ortaklık sadece "din" konusu gibi gözüke de Hinduların da sonraları bu ilişkiye dahil olmaları sadece bu konunun değil ortak bir tarihi geçmişin izlerinin de olabileceğini düşündürmektedir.

1.1. XV. YÜZYILDAN XX. YÜZYILIN İLK YARISINA KADAR HİNDİSTAN'IN SİYASİ DURUMU

Geçmiş çok eskilere dayanan Hindistan, doğal kaynakları ve verimli topraklarıyla yüzyıllar boyunca birçok kavmin istilasına uğramıştır. Milattan önce de yüksek bir uygarlık olan İndus medeniyeti bu topraklarda doğmuştur. Eski Mısır ve Mezopotamya'dan sonra insanlığın üçüncü büyük medeniyet merkezi burasıdır.⁴⁴ Birçok istilalar geçiren bu coğrafya yine aynı derecede zengin bir kültürü meydana getirmiştir.

Babürlüler (1526-1858) birçok küçük sultanlıklardan oluşan bu toprakları tek bir çatı altında birleştirmişti. Bu devletin zayıflaması üzerine bölgede -Babürlülerin gerçek kurucusu Ekber Şah (1556-1605) döneminde Portekizlilere ve İngilizlere imtiyazlar tanınmıştı- Fransızlar ve İngilizler güç mücadelesine girişmişlerdir. Bunun sonucunda, XVIII. yüzyıla gelindiğinde artık bölgede siyasi ve idari alanda İngilizler söz sahibi olmuşlardır. Hint alt kıtasında bulunan birçok küçük rcalıkla (prenslik) ilişkileri iyi tutan İngiltere, bunların aralarındaki rekabetten faydalanarak etkinliğini arttırmıştır. XIX. yüzyılda kuzey tarafındaki Sihler⁴⁵, Racputlar⁴⁶ ve Maratalarla⁴⁷ anlaşmalar

⁴³Vahdet Keleşyılmaz, **Teşkilat-I Mahsusa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, ss. 54-55

⁴⁴Kulke, Rothermund, **a.g.e.**, s. 33

⁴⁵Guru Nanak tarafından Hindistan'da XV. yüzyılda doğmuş tek tanrılı bir dine mensup kimselere verilen isim. Detaylı bilgi için bkz. Huzeyfe Sayım, "Sih Dini", **DİA**, XXXVII. Cilt, Ankara, 2009, s. 166; Bayur, **a.g.e.**, I. Cilt, s. 358

yaparak konumlarını sağlamlaştırdılar. Diğer bölgeleri de kontrol altına alarak fiilen bütün Hindistan’da hakimiyetlerini kurmuşlardır.⁴⁸

1600 yılında İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, İngiliz tüccarları tarafından krallık beratıyla kurulmuştu.⁴⁹ Daha sonra Suret’te ticari bir üs kurdular. Giderek genişleyen sahalarıyla, XVIII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde ülkenin siyasi, idari alanlarında söz sahibi olmuşlardı. 1757’den sonra etki alanı Bengal, Bihar ve Orisa olan şirketin Bengal navablarından⁵⁰ hediye adı altında alınan paralar, memurların etik olarak uygun olmayan şartlarda yaptıkları ticaretten olağanüstü servet kazanmalarının amacı Britanya’daki nüfuzlarını arttırıp siyasal anlamda söz sahibi olmaktı.⁵¹ 1784’de İngiliz hükümetinin çıkardığı bir kanunla Hindistan’a doğrudan müdahale etme yetkisi de verildi.⁵²

Görünürde, orduda kullanılan tüfeklerin kartuşlarında gress yağı kullanılması sebebiyle Hindistan’da 1857’de çıkan Büyük Sipahi Ayaklanması’nın gerçek sebebi elbette bu değildi. Orduda Hintli Müslüman ve Hindular da görev alıyordu ve gress yağı inek ya da domuzun yağından üretiliyordu. Hindular için kutsal olan inek, Müslümanlar için haram olan domuz yağının – tüfeklere dolum yaparken kartuşları ağızla açmak gerekiyordu- kullanımını istemeyen askerler isyan çıkardılar.⁵³ Her açıdan ezilen halk, son Babür hükümdarı II. Bahadır Şah’ın⁵⁴ (1837-1858) önderliğinde birleşti ve genel bir İngiliz karşıtı isyan başlamış oldu. Başta bu görevi istemeyen Şah, ayaklanmanın güçlenmesiyle göreve adapte oldu. Sultan’ın etkin bir komutan olmaması ve farklı görüşlerin ortak noktada buluşamaması bu hareketin İngiliz ordusu tarafından kanlı bir şekilde bastırılmasına, birçok insanın öldürülmesine ve hapsedilmesine sebep oldu.⁵⁵ Bu

⁴⁶ Hindistan’ın kuzeyinde bulunan Racistan Çölü (Racputana) halkından olan Racputlar bağımsız yaşayan topluluklardandır. Detaylı bilgi için bkz. Bayur, **a.g.e.**, I. Cilt, s. 87

⁴⁷ Hindistan’ın Veynganga nehri ile Dekken bölgesinin batı kıyısı arasında dağınık olarak yaşayan bir ulustur. Detaylı bilgi için bkz. Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 273

⁴⁸ Azmi Özcan, “Hindistan maddesi ‘‘Tarih’’”, **DİA**, XVIII. Cilt, Ankara, 1998, s. 78

⁴⁹ Azmi Özcan, “İngiliz Doğu Hindistan Şirketi”, **DİA**, XXII. Cilt, Ankara, 2000, s. 294

⁵⁰ نواب: Hindistan-Pakistan’da geçmişte var olan yerel yönetici, nevvab. Bahtiyar, Soydan, **a.g.s.**, s. 310

⁵¹ Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 172

⁵² Özcan (1998a), **a.g.mad.**, s. 78

⁵³ Çiftsüren, **a.g.t.**, s. 23; Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 309

⁵⁴ Aynı zamanda şair olan II. Bahadır Şah, “Zafar” mahlasını kullandığı için kimi kaynaklarda II. Bahadır Şah Zafar olarak geçer. Ahmet Taşağıl, “Bahadır Şah II”, **DİA**, IV. Cilt, 1991, s. 456

⁵⁵ Halil Toker, “Hint-Türk İmparatorluğu’nun Son Temsilcisi Bahadır Şah Zafer”, **Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 12, Ankara, 2004, s. 65

olaydan sonra İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin yetkileri kaldırılıp ülke yönetimi direkt Londra'ya bağlandı.⁵⁶

Ayaklanmanın sembolik lideri Babürlü Sultan'ı olunca İngilizler daha çok Müslümanlar üzerinde baskılarını arttırdılar. İsyân öncesi de Müslümanlara olan baskı diğer unsurlardan daha fazlaydı. Örnek olarak 1835'den sonra birçok bölgede resmi dil Farsça iken İngilizce şeklinde değiştirilmesi gösterilebilir.⁵⁷ Hakim olan Müslüman unsur ikinci sınıf vatandaş konumuna düştü.⁵⁸ Çoğunluğu Hindu olan halk ve İngiliz hakimiyetinin de vermiş olduğu tedirginlikle Müslümanlarda başka yollar arama çabaları başladı. Sir Seyyid Ahmed Han gibi Müslüman liderler İngilizlerle karşılıklı iyi ilişkiler kurarak varlıklarını devam ettirebileceklerini düşünüyorlardı.

Bu görüşteki etkin kişiliklerden biri olan Sir Seyyid Ahmed Han, İngiltere taraftarı gibi görünse de aslında şiiri, Hindistan halkının vatan bağımsızlığı için kullanmış bir liderdir. Ondan sonra ulusal şiirlerle vatan bağımsızlığı konusu hedeflemiştir.⁵⁹ Onun gibi liderler Hristiyanlığı, İngilizleri, İslam dinine yakın göstermeye çalışmışlardır. Ama bunun anlamı İslam dinini terketmek demek değildir.⁶⁰ Başta 1875'de Aligarh şehrinde kurulan Aligarh Okulu olmak üzere Batı tarzı eğitim kurumları açılmıştır.⁶¹ Zor ekonomik şartlar, Hindu Müslüman çatışması ve artan Hindu milliyetçiliği başka yollar aranmasına sebep olmuştur.⁶²

1857 Büyük Sipahi Ayaklanması'nın ardından bir süre sessizlik hakim olsa da sonraları bazı Hindular Avrupa, Amerika özellikle de İsviçre'ye giderek oradaki Avrupalı anarşistlerle tanışmış birçok siyasi manevrayı, sonrasında uygulayacakları

⁵⁶ Özcan (1998a), **a.g.mad.**, s. 78

⁵⁷ Aynı yer; Kulke, Rothermund, **a.g.e.**, s. 373 (Kulke ve Rothermund eserlerinde kullanılan ortak dilin Urdu dili olduğunu belirtmişlerdir.)

⁵⁸ Cöhce, **a.g.m.**, s. 79

⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz., Durmuş Bulgur, "Tarihsel Gelişim Süreci İçerisinde Urduca", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 16, Konya, 2006

⁶⁰ Bayur, **a.g.e.**, Cilt III, s. 484

⁶¹ Kulke, Rothermund, **a.g.e.**, s. 373

⁶² Özcan (1998a), **a.g.mad.**, s. 78

suikastleri onlardan öğrenmişlerdi.⁶³ Böylelikle Müslümanlardan daha avantajlı hale gelmişlerdi.

1885’de kurulan Gandhi’nin liderliğini yaptığı Kongres Partisi ((Indian National Congress) Hint Milli Kongresi)), Müslümanlar tarafından tercih edilmiyordu. Bunun yerine İngiliz hükümetinin yanında olan Müslümanlar, 1913 yılına gelindiğinde Şeyh Cemaleddin Afgani’nin İslam Birliği çağrısıyla, II. Abdülhamit ile İttihat ve Terakki’nin etrafında toplanmaya başladılar. Ancak daha sonraları Müslümanlar İngiltere’nin Osmanlı’ya karşı olan politikaları sebebiyle Kongres yani Hindu partisiyle yakınlaşmaya başlamışlardı.⁶⁴

Parti, dünyadaki Müslüman ülkelerin durumlarından özellikle de Osmanlı Devleti’nden haber almaya çalışıyordu. 1905’de Bengal’de Müslüman bir bölge oluşturma durumunun iptal edilmesi ve yol yapımı sebebiyle bir caminin yıkılmasına tepki veren Müslümanların üzerine ateş açılması sonucu İngiliz yönetiminden Müslümanlar tamamen uzaklaştı.⁶⁵

Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Devleti ve İngiltere’nin başka cephelerde savaşması Hindistan Müslümanlarının Osmanlı’ya daha yakın olmasına sebep oldu. Fakat halk üzerinde etkili olan liderler hükümet tarafından ya hapsedildi ya da sürgüne gönderildi. Böylece Hindu ve Müslümanlar beraber hareket etmeye başladılar. Savaş sırasında Müslümanların kutsallarına dokunmayacağına teminat veren İngiltere bu sözünde durmayınca Müslüman ve Hindular Hindistan Hilafet Hareketi’ni başlattılar.⁶⁶

Fakat diğer taraftan artık Hindistan halkı kendi kendini yönetmek istemekteydi. Sir Seyyid Ahmed Han’ın da yönlendirmesiyle ezici çoğunlukta olan Hindular karşısında asimile olacaklarını düşünen Müslümanlar, 1906’da Hindistan Müslüman

⁶³Keleşyılmaz, **a.g.e.**, s. 52

⁶⁴Mustafa Keskin, “Hindistan Müslümanları’nın Milli Mücadele’de Türkiye’ye Yardımları”, **Erciyes Üniversitesi Yayınları**, Kayseri, 1991, s. 40

⁶⁵ Özcan (1998a), **a.g.mad.**, ss. 78-79

⁶⁶ Özcan (1998a), **a.g.mad.**, s. 79

Birliği'ni kurdular. Batı tarzı okullarda yetişen kişiler arasında Panislamizm duyguları git gide arttı.⁶⁷

Hindistan'da resmi oluşumların yanında gayri resmi yapılanmalar ve gruplar da ortaya çıkmıştır. O dönemde Hindistan'da birkaç grup dikkati çekmektedir. Bunlardan birisi Müslümanların kurduğu Mücahidîn Cemaati'dir. Bu cemaatin kurucusu, Seyyid Ahmed Barelvî'dir.⁶⁸ XIX. yüzyılda Barelvî, Hindistan'ın Bengal Müslümanlarından fazlaca mürit toplamıştır. Kalküta⁶⁹ ve Patna⁷⁰ kentlerinde halk tarafından kabul görmüş ve teşkilatları sayesinde para ve gönüllü asker toplamakta zorluk çekmemişlerdir. Seyyid Ahmed Barelvî önderliğinde Sindh yoluyla Afganistan, Kuzeybatı Sınır Eyaleti tarafına gelen cemaat, burada Asmas köyünde bir merkez kurmuştur. Amaçları Afganistan ile birleşip Sihlerin Pencap'taki⁷¹ hakimiyetini bitirip İngilizler'i ülkeden çıkartmak suretiyle tekrar Müslüman bir devlet kurmaktır.⁷²

Diğer taraftan ikinci fanatik grup ise Hindu aydınlar arasından tam bağımsızlık isteyen ve bunun için cinayet ve ihtilal çıkarmaktan kaçınmayan kişilerin oluşturduğu kesimdi. Bu grup da Mücahidîn Cemaati gibi Bengal'de yoğunluktaydı.⁷³

Gadr⁷⁴ Hareketi adı verilen teşkilatlanma ise çoğunluğunu Pencaplı Sihlerin oluşturduğu bir gruptu. Hindistan'da İngiliz yönetimini istemeyen Hintli köylüler tarafından Amerika'da kurulmuştur.⁷⁵ Bir süre sonra bu hareketin lideri Har Dayal adındaki bir Hindu olmuştur. Har Dayal iki defa İstanbul'da bulunmuş ve Afganistan'da

⁶⁷ Özcan (1998a), **a.g.mad.**, s. 78

⁶⁸ Zafar Hassan Aybek'in Hatıratın'da önderin ismi Seyyid Ahmed Barelvî olarak geçer. Aybek, **a.g.e.**, s. 35; Y. Hikmet Bayur "Seyyid Ahmed Şah" der. Bayur, **a.g.e.**, Cilt III, s. 390

⁶⁹ Hindistan Batı Bengal eyaleti merkezi. Detaylı bilgi için bkz. Saiyid Athar Abbas Rizvî, "Kalküta" **DİA**, XXIV. Cilt, Ankara, 2001, s. 265

⁷⁰ Hindistan'daki Bihar eyaleti merkezi. Detaylı bilgi için bkz. Azmi Özcan, "Patna", **DİA**, XXXIV. Cilt, Ankara, 2007, s. 187

⁷¹ Bugün büyük çoğunluğu Pakistan'da bir kısmı da Hindistan'da olan bölge. Azmi Özcan, "Pencap", **DİA**, XXXIV. Cilt, Ankara, 2007, s. 225

⁷² Bayur, **a.g.e.**, Cilt III, s. 390, N. Ahmed Asrar, "Hind-Pakistan Uyuşmazlığının Menşeleri Ve Bangladeş'in Doğuşunun Tarihçesi", **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, Cilt VI, İstanbul, 1975, s. 54

⁷³ Bayur, **a.g.e.**, Cilt III, s. 497

⁷⁴ Eşref, Soydan, **a.g.s.**, غدر: isyan, başkaldırı, s. 219; Ayrıca Feroz Ahmad da "Gadr" kelimesinin anlamı için "ayaklanma" demektedir. Feroz Ahmad, "1914-1915 Yıllarında İstanbul'da Hint Milliyetçi Devrimcileri", **Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 6, Ankara, 1984, s. 7

⁷⁵ Bayur, **a.g.e.**, Cilt III, s. 497

kurulmuş olan geçici Hint hükümetinin Başkanı olan Raca Mehindra Pratap'ın⁷⁶ İstanbul'da Sultan Mehmet Reşat (1909-1918) ve Enver Paşa ile görüşmelerini sağlamıştır.⁷⁷

Avrupa'daki Hint milliyetçilerinin önderi Har Dayal, 1915 yılında Osmanlı Devleti'ne bir program sunmuştur. Sunulan program sonrası buna paralel olarak, İstanbul'da Genç Hindistan Cemiyeti (Young Hindustan Association), Seyf-i Hindistan Cemiyeti (The Sword of India Society) toplulukları kurulmuştur. Bir üçüncü grup olarak doğan grup ise sadece Müslümanları barındıran Hind Uhuvvet-i İslam Cemiyeti'dir.⁷⁸

Yıkılan Osmanlı Devleti yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde hilafetin kaldırılmasıyla (1924) Hindu, Müslüman iş birliği bozuldu ve iki taraf kendi özgürlükleri için ayrı ayrı mücadeleye girişti. Kongres Partisi, herkesin eşit sayılacağı laik bir anayasa isterken, Müslümanlar, Hindu nüfusunun baskın olduğu ülkede bunun imkansız olduğunu ve bunun içinde nüfus yoğunluğuna göre özerk bölgeler oluşturulması gerektiğini savunuyorlardı.

1935 yılında azınlık haklarının korunmasıyla ilgili bir kanun olan Hindistan İdare Kanunu İngiltere parlamentosunda kabul edildi. Fakat özgürlük isteyenler bunu tepkiyle karşıladı. 1937'de seçimler gerçekleşti. Kongres Partisi, Müslüman Birliği ile koalisyon yapmak istemediğini, bakanlar kuruluna girecek milletvekillerinin kendi partilerinden istifa etmesi gerektiğini açıkladı. Bu gibi durumlar Müslümanların kendi ülkelerini kurma düşüncesine sebep oldu.⁷⁹

1940 yılında Lahor'da Müslüman Birliği'nin yapmış olduğu toplantıda Müslümanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde bağımsız bir devlet kurma tasarısı kararlaştırıldı. 1945'de yapılan seçimlerde Müslüman Birliği Partisi 495 sandalyeden 467'sini kazandı. 1946'da Hindistan'a gelen İngiliz heyeti özerk bölgelerden oluşan Hindistan önerisi üzerine Hinduların bu durumun geçici bir süreç olduğunu dile

⁷⁶ Gadr hareketine mensup siyasi kişilik, Hintli bir toprak ağasıdır. Birinci Dünya Savaşı'nda Almanlarla İngilizlere karşı birleşmiştir, Aybek, **a.g.e.**, s. 95; Bayur, **a.g.e.**, Cilt III, s. 504

⁷⁷ Feroz Ahmad, "1914-1915 Yıllarında İstanbul'da Hint Milliyetçi Devrimcileri", **Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 6, Ankara, 1984, s. 10

⁷⁸ Keleşyılmaz, **a.g.e.**, ss. 64-69

⁷⁹ Özcan (1998a), **a.g.mad.**, s. 79

getirmelerinden sonra müstakil bir Müslüman devlet kurma fikri İngilizler tarafından gerekli görüldü. Hindistan'ın genel valisi Lord Mountbatten tarafından yapılan açıklamada, 3 Haziran 1947'de İngiltere'nin bölgeden çekileceğini, Hinduların yoğun olarak yaşadığı yerlerde Hindistan'ın kurulacağını, ve bu devletin doğusu (Bengal) ve batısının Müslüman devlet Pakistan olacağını açıkladı.⁸⁰

Hindistan topraklarında yüzyıllarca beraber yaşamış farklı din mensupları dönem dönem çatışmalar yaşasalar da birarada kalmayı başarmışlardı. Fakat dünyada gelişen olaylar bu toplumları da etkilemiştir. Hindular milliyetçilik akımından Müslümanlar ise Panislamist fikirlerden etkilenmişlerdir. Hint alt kıtasında İngiliz egemenliği sırasında yapılan haksızlıklar bu durumu körüklemiştir. Bu ülkeden çekilen İngiltere'nin gitmeden önce kritik bölgelerdeki sınır ve yönetim sorunlarını çözmeden bölgeyi terketmesi sonucu bugün hala bu politikanın etkisi Hint alt kıtasını etkilemektedir.

1.1.1.Hindistan Hilafet Hareketi ve Hindistan Müslümanlarının Hicreti

Hindistan'da Hicret Hareketi'nin başlangıcının, Hint-Türk İmparatorluğu'nun 1858'de yıkılmasından sonra Müslümanlara karşı yapılan geniş çaplı katliamların ardından, Hacı İmdadullah Muhacir-i Mekki'nin⁸¹ hicret fetvası vermesiyle başladığı söylenebilir.⁸²

Hint Müslümanları bu dönemden sonra iktidar ve sosyal alanda yaşadıkları sıkıntılar sebebiyle Halife'nin ülkesi olan Osmanlı Devleti'ne yönelmişlerdir. Aslında bu hareketin öncesinde zemini hazırlayan iki farklı yapıdaki okul ve onların sahip olduğu ekoller karşımıza çıkmaktadır. Birincisi medrese tarzında eğitim veren, 1866'da Diobend'de kurulan hatta günümüzde de varlığını sürdüren Diobend (Darülulum) Medreseleri'dir.⁸³ 1866 yılında Şah Veliyullah'ın görüşleri temel alınarak kurulmuş olan bu medreselerin hedefi, İngiliz yönetimini Hindistan'dan çıkartıp tekrar İslam'ı bu

⁸⁰ Özcan (1998a), **a.g.mad.**, s. 79

⁸¹ Hindistanlı bir mutasavvıf olan İmdadullah Muhacir-i Mekki bu adı Mekke'ye hicretinden sonra almıştır. 1857 Büyük Sipahi Ayaklanması'nda müritleriyle mücadele etmiş ve ülkesinden kaçmak zorunda kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nisar Ahmad Faruqi, "İmdâdullah Tehânevî", **DİA**, XXII. Cilt, Ankara, 2000, s. 222

⁸² Halil Toker," Hindistan Hicret Hareketi", **Divan İlmi Araştırmalar Dergisi**, Sayı 17, 2004, s. 148

⁸³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Azmi Özcan, "Darülulum", **DİA**, VIII. Cilt, Ankara, 1993, s. 554

topraklarda yeşertmekti. İkinci okul ise 1875’de kurulan Aligarh Koleji⁸⁴ (okulun ilk kurulduğu dönemdeki adı Mohammadan Anglo-Oriental College’dır)’dir. Bu okulun kurucusu Sir Seyyid Ahmed Han, pozitif bilimleri de içeren eğitim sistemiyle İngiltere’yi onların silahlarıyla, bilimleriyle bu topraklardan çıkartmak gerektiğini düşünüyordu.⁸⁵

1914’de Birinci Dünya Savaşı’nın başlaması ve bu savaşa Osmanlıların da katılması Hint Müslümanlarını ikileme düşürmüştür. Bir tarafta bağlı oldukları İngilizler, diğer tarafta Halife’nin ülkesi yer almaktaydı. Halife cihat çağrısında bulunmuştu. İngiliz hükümeti İslam’ın mukaddes makamlarına zarar verilmeyeceğine dair bir bildiri yayınladı. Fakat 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesi ile yenilgiye uğrayan Osmanlı Devleti, İngiltere ve İtilaf devletleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştı. Bunun üzerine Hilafet Hareketi heyeti, 1920 yılında İngiltere Başbakanı Lloyd George ile görüşme gerçekleştirdi. Bu görüşmede, kendisinden Osmanlı Devleti Halifesi’nin dini ve siyasi konumunun geçmişteki gibi yürütülmesi, yine Halife’nin kutsal topraklardaki haklarının devam ettirilmesi hususunda isteklerde bulunan heyetin sert tepkiyle karşılaşması üzerine İngiltere’nin Osmanlı’ya takındığı tutum, Hint Müslümanlarının hicret fikrinin çıkış noktası olmuştur. Bu sebeple Hicret Hareketi ile Hilafet Hareketi doğrudan bağlantılıdır.⁸⁶

İngiltere’nin Osmanlı Devletine karşı tutumu ulemayı ikiye bölmüştü. Bazıları hicret taraftarı değilken Ebul Kelam Azad⁸⁷, Mevlana Muhammed Ali⁸⁸ gibi Hintli önderler, İngiltere’nin Osmanlı’ya karşı takındığı tutum sonucu Hindistanlı Müslümanların ya cihat etmesi ya da hicret etmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir.⁸⁹ Gerekli donanımları olmadığından hicret tek çözümdü. Merkezi Hindistan’ın Lakhnov şehrinde bulunan ve bir eğitim kurumu olan Frengi Mahal ekolüne -Darülulum- bağlı

⁸⁴ Bugün de varlığını sürdüren okulun adı Aligarh Müslüman Üniversitesi’dir. (Aligarh Muslim University)

⁸⁵ Mim Kemal Öke, **Güney Asya Müslümanları’nın İstiklal Davası ve Türk Milli Mücadelesi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1988, ss. 5-6

⁸⁶ Azmi Özcan, “Hindistan Hicret Hareketi”, **DİA**, XVIII. Cilt, Ankara, 1998, s. 108

⁸⁷ Hindistanlı ünlü gazeteci, yazar, siyaset adamı. Azad’da doktor Ensari gibi Hilafet’in devam ettirilmesinden yana olan bir kişiliktir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Azmi Özcan, “Ebü’l-Kelam Âzâd”, **DİA**,

⁸⁸ Hindistan’da Komrad, Hemderd gazetelerini çıkartan, Hindistanlı ünlü siyasi kişilik, Kardaş, **a.g.t.**, s.

⁸⁹ Özcan (1998b), **a.g.mad.**, s. 109

olan ünlü din alimi Mevlana Abdulbari de kendisinden hicretle alakalı fetva isteyen Amritsarlı Gulam Muhammed Aziz adındaki şahsın sorusuna, eğer gerçekten zor durumdalarsa ferdi olarak hicret edebileceklerini söylemiştir.⁹⁰ Ardından Urduca basılan “el-Hilal” gazetesini çıkaran din alimi Ebul Kalam Azad da hicret için bir fetva yayınladı. Maddi ve manevi zor durumda olan Hindistanlı Müslümanların hicreti, Afganistan Şah’ı Emanullah Han’ın, onları ülkesine kabul etmeye hazır olduğunu söylemesiyle başladı. Medreselerde, camilerde hicreti destekleyen propagandalar yapıldı. Zaten yoksul olan ve baskı gören Müslüman halk umudu hicrette aradı. Afganistan’ın Hindistan’dan daha iyi bir konumda olduğunu düşünen halk oraya gittiklerinde durumun hiç de öyle olmadığını göreceklerdir.⁹¹

Hicret destekçilerinden bir bölümü de Hindu toprak ağalarıydı. Bu durumda, halkın topraklarını ucuza satın alarak bu işten faydalanmışlardır. Afganistan ve Hindistan taraflarının hiçbir hazırlık yapmaması sebebiyle bu hareket felaket ve sefaletle sonuçlanmıştır.⁹² Göç edenlerin sayısı 60.000 olmasına rağmen Afganistan’da uygun ortam olmaması sebebiyle geri dönebilenlerin sayısı 20.000’dir.⁹³ Bu hareketin sonucu açlık, ölüm, sefalet ve acı olmuştur. Dönemeyenler ya yolda ölmüştür ya da Orta Asya’nın iç kesimlerine göç etmek zorunda kalmışlardır.⁹⁴

Birinci Dünya Savaşı sonrası dağılan Osmanlı Devleti’nin durumu Hindistan’daki Müslümanları çok üzmüştü. Bundan sonra da özellikle İngiltere’nin takındığı tutum onları Osmanlı’ya biraz daha bağlamış ve İngiltere’ye olan düşmanlıklarını da bir o kadar arttırmıştı. Önceleri küçük bir grubun ortaya attığı Hilafet savunulduğu kısa zamanda kitlelere yayılmıştı. Din alimlerinin de desteklediği ve her sınıftan insanın olduğu, yeterli kaynakların bulunduğu bir hareket haline gelmişti. İngiltere’deki Müslüman cemaatleri ve Gandhi’yi de yanlarına alan grup, yazılı başvurular ve heyet göndermek dışında gösteri, pasif direnişle isteklerini kabul ettirmeye

⁹⁰ Toker, **a.g.m.**, s. 152

⁹¹ Özcan (1998b), **a.g.mad.**, s. 108

⁹² Aybek, **a.g.e.**, s. 187

⁹³ Özcan, **a.g.e.**, s. 242

⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Zafar Hassan Aybek, **a.g.e.**, ss., 184-189; Özcan (1998b), **a.g.mad.**, s. 109; Öke, göç edenlerin sayısının 30.000 kişiden az olmadığını aynı yerde belirtmiştir., Öke, **a.g.e.**, s. 68,

çalıştı.⁹⁵ 1 Şubat 1920 günü Bombay'dan bir Hindistan heyeti Londra'ya yollandı. Burada iki görüşme gerçekleştiren heyet hayal kırıklığıyla başka Avrupa şehirlerini dolaşıp birçok görüşme gerçekleştirse de bir şey elde edemedi geri döndü.⁹⁶

Heyet henüz Paris'teyken 1920'de Sevr Anlaşması'yla Osmanlı Devleti'nin sonu getirilmişti. Bunun üzerine Gandhi ise 1 Şubat 1922'de genel vali Lord Reading'in yaptığı uyarıda eğer Hilafet meselesi ve Pencap olaylarının⁹⁷ yaraları sarılmazsa şiddetsiz itaatsizliğe geçileceğini bildirdi. Başlayan direniş önceleri iyi gitse de radikal grupların olaya dahil olması ve bir karakolu basıp 22 kişiyi öldürmeleri üzerine Gandhi'nin yaptığı açıklamayla bütün hareketler son bulmuştur.⁹⁸

Sonuçta verilen tepkiler, Hindistan Hicret Hareketi'ni ve pasif direnişi doğurdu. Fakat Hicret Hareketi hüsrarla sonuçlandı. Gandhi'yle başlayan pasif direniş de etkili olmadı. Gandhi ve partisi Kongres (Indian National Congress) hareketten ayrıldı.⁹⁹

Bu süreçte Türkiye'de durumlar değişmişti. Kurtuluş Savaşı kazanılmış, cumhuriyet kurulmuş, Hilafet kaldırılmıştı. Hayal kırıklığına uğrayan Hindistan Müslümanları bunun Türklerle aralarını açmak isteyen Avrupalıların bir yalanı olduğunu düşündüler.¹⁰⁰ Bu haberin doğru olduğunu öğrendiklerinde önce tepki verdiler¹⁰¹ de sonra Ağa Han ve Seyyid Emir Ali¹⁰² tarafından Hilafet'in kaldırılmaması için Başbakan İsmet Paşa'ya mektup yollandı. Bu mektup İstanbul'daki gazetelere de yollanmış, gazeteler tarafından da basılmıştı.¹⁰³

⁹⁵ M. Naeem Qureshi, "Hindistan Hilafet Hareketi", **DİA**, XVIII. Cilt, Ankara, 1998, s. 110

⁹⁶ Toker, **a.g.m.**, s. 151

⁹⁷ Pencap'ın Amritsar şehrinde Hilafet Hareketi liderlerinin hapsedilmesi üzerine çıkan olaylarda dört tarafı çevrili bir alana sıkışan halka ateş açıp 379 kişinin ölmesine sebep olunan olaylar belirtilmiştir. Bu olay Callianvala Bağ Katliamı olarak anılır. Bayur, III. Cilt, **a.g.e.**, s. 529

⁹⁸ Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 550

⁹⁹ M. Naeem Qureshi, **a.g.mad.**, s. 110

¹⁰⁰ Özcan, **a.g.e.**, s. 243;

¹⁰¹ Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 557; Öke, **a.g.e.**, s. 121

¹⁰² Hindistanlı hukukçu ve siyasetçi. Ayrıca "Spirit of İslam" adlı kitabın yazarıdır. Sir Seyyid Ahmed Han'ın da taraftarıdır, Abdullah Ahsan, "Emîr Ali, Seyyid", XI. Cilt, **DİA**, Ankara, 1995, s. 123; Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 484

¹⁰³ Mustafa Öz, "Ağa Han maddesi "Ağa Han Sultan Muhammed Şah"", **DİA**, I. Cilt, Ankara, 1998, s. 454; Metin Tuncel, "Türkiye maddesi "Tarih"", **DİA**, XLI. Cilt, Ankara, 2012, s. 567; Lewis, **a.g.e.**, 263

Hilafet Hareketi bitmemişti diyebiliriz. Çünkü bu grup İslam savunucuları ve Müslüman Hint halkının koruyucularıydılar. Arap yarımadası ve Hindistan'ın bağımsızlığı için mücadeleye başlayan grup Hilafet'in kaldırılmasıyla çeşitli anlaşmazlıklara düştü. Zaten Gandhi ve partisinin desteğini çekmesiyle zayıflayan grup bir süredir siyasi hayattan uzak duran Muhammed Ali Cinnah'ın Tüm Hindistan Müslüman Birliği'nin (All India Muslim League) başına geçmesi ve Hint Müslümanlarının bağımsızlığı için mücadele etmesi, Hilafet Hareketi'ni unutturdu.¹⁰⁴

Hindistanlıların kendi bağımsızlıkları için mücadele verirken diğer taraftan da Osmanlı Halife'sine bağlılıkları dikkat çekmektedir. Fakat artık kendilerinin hamisi olarak gördükleri Türkler de ulusal bir ülke inşaa etme mücadelesinin içerisine girmişlerdir.

1.2. XIX. YÜZYILDAN XX. YÜZYILIN İLK YARISINA KADAR AFGANİSTAN'IN SİYASİ DURUMU

Afganistan XVIII. ve XIX. yüzyıllarda, İran vasıtasıyla Afganistan topraklarından pay almaya çalışan Rusya ve bu durumdan rahatsız olup farklı politikalar geliştiren İngiliz Hindistan'ı arasında bölünmüş ve sürekli sıkıntıların yaşandığı bir bölgeydi.¹⁰⁵

Ruslara sığınmış olan eski Emir Efdal Han'ın oğlu Abdurrahman bir miktar para ile Afgan Türkistan'ına gönderildikten sonra buralara hakim olur. Böylelikle ülkenin kuzeyinde Abdurrahman, Herat'ta Abdurrahman'ın amcasının oğlu olan Eyüp, Kabil ve Kandahar'da kabilelerle dönem dönem mücadele eden İngilizler vardır.¹⁰⁶

İngiltere'de 1880 yılında yapılan seçimlerde başagelen Liberal kral naibi Lord Litton, hükümetin Afganistan'ı Hindistan'a katmayı planladığını ve bu işin İngiltere'yi felakete sürükleyeceğini düşünmektedir. Eyüp'ün Temmuz 1880'de Kandahar yakınlarında İngiliz ordusunu yenmesi de bu olayı destekleyince daha önceden Kabil ve

¹⁰⁴ Özcan (1998b), **a.g.mad.**, s. 111

¹⁰⁵ Aybek, **a.g.e.**, s. 59; Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Saray, **Afganistan ve Türkler**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1987, s. 20, s. 46

¹⁰⁶ Bayur, **a.g.e.**, III . Cilt, s. 453

Herat'a emir yaptıkları Abdurrahman ile bir anlaşma yaparlar. Daha sonra Kandahar'ı da Abdurrahman'a verirler.¹⁰⁷

Afgan Emiri Abdurrahman iç işlerini “zalimce” yöntemlerle yürütse de ülkeyi birleştirmiştir. Ülkede tek hakim olan Emir, İngilizler tarafından güney ve güneydoğudaki kabileleri kışkırttığı iddiasıyla Hint-Afgan sınırının tekrar belirlenmesi gerektiğini savunmuşlardır. İngilizlerin ülkesine saldırmasından çekinen Emir, 1893 yılında Durand Hattı Anlaşması¹⁰⁸'ni kabul etmek zorunda kalmıştır.¹⁰⁹ Emir, anlaşma sonucu topraklarının bir kısmını İngilizlere bırakmış. İngilizlere bırakılan topraklarla ilgilenmemiş ve bağımsızlık meselesi üzerinde hiç durmamıştı.¹¹⁰

Emir Abdurrahman'ın ölümünden sonra oğlu Habibullah Han 1901'de iç savaş olmadan tahta çıkar.¹¹¹ Habibullah Han, Osmanlı ülkesinden doktor, subay, öğretmen getirtir. Yavaş da olsa ülkede bir ilerleme vardır.¹¹² Diğer taraftan ülkede ilerlemenin daha hızlı olması gerektiğini düşünen aydın kesim de mevcuttur. Ülkenin dış siyasetinin İngiltere'nin elinde olması ve Afgan oymaklarının kaderinin de yine İngilizlerin elinde olması halk tarafından hoş karşılanmaz. Diğer taraftan uzun zamandır kabilelerin ayaklanmamaları, ülkede biraz da olsa ilerleme kaydedilmesi, Emir'e olan bağlılığı sağlamlaştırmaktadır.¹¹³

1914'de Birinci Dünya Savaşı sırasında Halife Sultan Reşat'ın cihat ilanından sonra Emir Habibullah Han ülkesinin kötü şartları, rahatını düşünmesi ve İngiltere'den çekinmesi -ki artık Rusya ile müttefikdir- sebebiyle savaştan uzak durmaktadır. Yakında

¹⁰⁷ Bayur, **a.g.e.**, III . Cilt, ss. 454-455

¹⁰⁸ İngilizler 1878 yılında Afganistan'ı işgal etmişlerdir. Bu işgal sonrası İngilizler, o zamanlar Afganistan'da bulunan Hayber Geçidi'ni Hindistan'a katmaları sonucu birçok Afgan ülkelerinden koparılmış oldu. Afgan Emiri Abdurrahman Han, ikinci bir işgalden korktuğu için Durand Hattı adı verilen anlaşmayı kabul etmek zorunda kaldı. Mehmet Saray, “Afganistan”, **DİA**, I. Cilt, Ankara, 1988, s. 406

¹⁰⁹ Mehmet Saray, “Abdurrahman Han”, **DİA**, I. Cilt, Ankara, 1988, s. 163

¹¹⁰ Abdullah Yegin, **Afganistan Siyasetini Anlama Kılavuzu**, Seta Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 17-18

¹¹¹ Töre Sivrioğlu, Ahmad Jawid Türkoğlu, **Başlangıçtan Günümüze Afganistan Tarihi**, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2017, s. 218

¹¹² Recep Uslu, “Habîbullah Han”, **DİA**, XIV. Cilt, Ankara, 1996, s. 375

¹¹³ Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 461; Aybek, **a.g.e.**, s. 89

ülkesine yardım edecek Müslüman bir ülke de yoktur. Ne Osmanlı Devleti yakındır ne de müttefiki Almanya.¹¹⁴

Hindistan sınırında yaşayan bağımsız Afgan oymakları, Hindistan'dan gelen İslamcılar ve devrimciler Habibullah Han'ı İngiltere ve Rusya'ya karşı kışkırtmaya çalışıyorlardı. Devrimcilerden Mehindra Pratap Alman Kayser'iyle görüşmüş ve Kayser tarafından Bereketullah Han¹¹⁵ ile beraber 1915'de Kabil'e gönderilmişti. Burada geçici Hint hükümeti kurmuşlardı. Bu hükümete Kabil'de bulunan bazı Alman ve Türkler de katılmıştı.¹¹⁶

7 Ekim 1915'de Kabil'e ulaşan Türk-Alman heyetinde¹¹⁷ Mehindra Pratap ve Bereketullah Han dışında Türk tarafından Teğmen Kazım Bey, Alman tarafından Von Heintisch, Avusturya tarafından ise Neider Mayer vardır. Sonrasında geçici Hint hükümetine İçişleri Bakanı olarak Ubeydullah Sindhî¹¹⁸ de katılır. Sindhî'nin asıl görevi Emir'i kışkırtıp İngilizlerle savaşa ikna etmektir.¹¹⁹ Bu heyet, Habibullah Han'a zaferin yakın olduğunu bu sebeple savaşa katılarak bundan kar sağlamaya çalışması gibi gerçeğe uygun olmayan tavsiyelerde bulunurlar fakat bunlar etkili olmaz.¹²⁰ Bunun dışında İngilizler, Habibullah Han'ın tarafsızlığını sürdürmesini şart koşarak yüklü miktarda yardımda da bulunmuşlardır.¹²¹

Habibullah Han, kendisine cephe alan Afgan ileri gelenlerini memnun etmek için İngiltere'ye Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kaldığını ve bunun karşılığı olarak da dış

¹¹⁴ Bayur, **a.g.e.**, III . Cilt, ss. 501-502, Aybek, **a.g.e.**, s. 101

¹¹⁵ Gadr Hareketi'ne mensup Pan-İslamist bir Hintli alim. Ahmad, **a.g.m.**, s. 8; Aybek, **a.g.e.**, s. 95, Ayrıca Zafar Hassan eserinde onun ismini "Mevlana Bereketullah" diye kaydetmiştir. Aybek, **a.g.e.**, s. 95

¹¹⁶ Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 504, Ahmad, , **a.g.m.**, s. 10; Aybek, **a.g.e.**, s. 102

¹¹⁷ Aybek, **a.g.e.**, s. 95, Zafar Hassan Hatirat'ında bu tarihi vermiş, diğer taraftan Feroz Ahmad ise Ağustos 1915'de heyetin Kabil'e ulaştığını makalesinde aktarmıştır. Ahmad, **a.g.m.**, s. 10

¹¹⁸ Zafar Hassan hocası Ubeydullah Sindhî için Hazret Mevlana Ubeydullah Sindhî, Kible Mevlana Ubeydullah Sahib (Bey) merhum gibi tabirler kullanmıştır; Hikmet Bayur'un eserinde ise Mevlevi Ubeydullah olarak geçer, Bayur, **a.g.e.**, III . Cilt, s. 508; Diyanet Ansiklopedisi'nde Ubeydullah es-Sindi maddesini yazan Abdulhamit Birışık ise Ubeydullah es-Sindi olarak tabir etmiştir, Abdulhamit Birışık, "Ubeydullah es-Sindi", **DİA**, XLII. Cilt, Ankara, 2012, s.27; مولانا: İlmî sebebiyle saygı duyulan kişi.; M. Raza-ul-Haq Badakhshani, Khawaja Ejaz Rasool, **Gem Practical Dictionary**, Azhar Publishers, Urdu Bazar Lahore, 1980, s. 608

¹¹⁹ Aybek, **a.g.e.**, s. 213

¹²⁰ Bayur, **a.g.e.**, III . Cilt, s. 505

¹²¹ Sivrioğlu, Türkoğlu, **a.g.e.**, s. 221

işlerinde bağımsız olmak istediğini söylese de talebi reddedilir.¹²² 19 Şubat 1919 günü savaşa karşı direnen Emir Habibullah Han kışı geçirdiği Celalabad'da ava çıktığı bir gün çadırında katledilir. Sonrasında başa geçen oğlu Emanullah Han bir bildiriyle Afganistan'ın iç ve dış işlerinde bağımsız olmasıyla diğer medeni ülkeler gibi yükseleceğini ifade eder.¹²³ Bu istekler sebebiyle başlayan savaş 8 Ağustos 1919'da Revalpindi Anlaşması¹²⁴ ile sona erer. Bağımsız olduğunu düşünen Emanullah Han Ruslarla anlaşma yapar. Bundan rahatsız olan İngiltere bir heyet göndererek 22 Kasım 1921'de Emir ile anlaşma gerçekleştirir. Dış bağımsızlığı tanınan Afganistan başka ülkelerle anlaşma yapabilecektir. Ruslarla yapılan anlaşma, ticaret geçişine izin verilmesi ve karşılıklı belirlenmiş şehirlerde konsolosluk açmakla ilgilidir. İlişkiler sürdükçe Rusya Afganistan'a mali yardımda bulunacaktı.¹²⁵

Afganistan'ın Osmanlı Devleti'yle 1 Mart 1921'de Türk-Afgan Dostluk Anlaşması Moskova'da imzalandı. Anlaşmada da, iki devletten birine emperyalist güçlerden biri saldırdığında diğer tarafın yardıma koşacağı, başka bir devletle anlaşma yapmadan önce diğer tarafa durumu bildirmesi gerektiği gibi maddeler yer almaktaydı.¹²⁶ Bunun dışında Afganistan'da ilk Türk konsolosluğu da açılmıştır. 1912 yılında Hilal-i Ahmer ekibiyle Hindistan'ın Kuzey Batı Sınır Eyaleti'nden gelen Abdurrahman Peşaveri¹²⁷ Türkiye'nin Afganistan'da açtığı konsoloslukta ilk Türk sefiri olmuştur.¹²⁸

Emanullah Han yenilikçi bir hükümdardı fakat bunun yanında güçlü bir ordusu yoktu, herkese karşı kuşkuluydu aynı zamanda tutarsız davranışları vardı.¹²⁹ 1924'de güneydeki oymaklar arasında ayaklanma çıktı. Bunu savaşla çözmek isteyen hükümdara

¹²²Mehmet Saray, **Türk Afgan Münasebetleri**, Kuşak Ofset Tesisleri, İstanbul, 1984, s. 25

¹²³Mehmet Köçer, **Emanullah Dönemi Afganistan**, Manas Yayıncılık, Elazığ, 2009, s. 90; Bayur, **a.g.e.**, III . Cilt, s. 531

¹²⁴ Bu anlaşmaya göre, İngiltere Afgan emirlerine vermekte olduğu ödeneği kesecek ve Afganistan, Hindistan üzerinden silah getiremeyecektir. Bayur, **a.g.e.**, III . Cilt, ss. 532-533

¹²⁵ Bayur, **a.g.e.**, III . Cilt, s. 533

¹²⁶ Bayur, **a.g.e.**, III . Cilt, s. 536

¹²⁷ Peşaveri, Zafar Hassan gibi üniversite öğrencisiyken 1912 yılında Dr. Ensari başkanlığında, Hindistan'dan yardım için gelen Hilal-i Ahmer grubunda yer almıştır. Grubun diğer üyeleri Hindistan'a geri dönmüşse de o, burada kalıp Türk milli mücadelesinde görev almıştır. 1925 yılında İstanbul'da faili meçhul bir cinayetle öldürülmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz., Abu Salman Shahcihanpuri, **Gazi Abdurrahman Shahid Peshaveri**, Karachi, 1979

¹²⁸ Aybek, **a.g.e.**, s. 206

¹²⁹ Bayur, **a.g.e.**, III . Cilt, ss. 595-596

karşı gelen Savunma Bakanı Nadir Han istifa etti. Emanullah Han bu savaşı kazandı. Önce reisleri affeder görünse de sonra yakalatıp öldürttü.¹³⁰

Emanullah Han, Türkiye'nin de içinde bulunduğu kendisinin "Büyük tur" diye tanımladığı ve birçok Avrupa kenti, Müslüman ülkeleri de kapsayan gezisinin amacı, gördüklerinden yola çıkarak ülkesini ekonomik ve siyasi açıdan ilerleteceğiydi.¹³¹ Türkiye ile daha önce yapılan anlaşmayı genişleterek yeniden Afgan ve Türk tarafları bir anlaşma gerçekleştirirler. Bu anlaşmada eğitim ve ordu için Afgan hükümetinin talep edeceği mütehasısların Türk hükümeti tarafından gönderileceği maddesi de vardır.¹³²

1928'de kapalı bir toplum olan Afganistan'da zorla kadınların kıyafetine müdahale eden ve kendisini savunacak güçlü bir ordusu olmayan Emanullah Han'ın ülkesinde isyanlar başlar.¹³³ Emir, ağabeyi İnyetullah'a tahtı bırakıp kaçar. Asıl adı Habibullah Kalakani olan, daha önce Osmanlı devletinden gönderilen askerler tarafından eğitilen Baççe-i Saka¹³⁴ "sucunun oğlu"¹³⁵ etkin bir çete reisidir. Baççe, zayıf karakterli İnyetullah Han ile bir anlaşma yaparak¹³⁶ Kabil tahtında on ay kadar oturur.¹³⁷

1924'de oymakların ayaklanmasından sonra Emanullah Han ile görüş ayrılığına düşen Nadir Han Savunma Bakanlığı görevinden istifa etmiştir. sonrasında Paris konsolosluğu görevine atanmıştır. Bir süre sonra bu işten de istifa edip güney Fransa'da yaşamaktadır. Baççe-i Saka'nın veziri, Emanullah Han ile anlaşamayan Nadir Han ve kardeşlerini kazanmak ister. Onlara Baççe-i Saka ile işbirliği için haber gönderir. Nadir Han da Fransa'dan döner. Kendilerine verilen bölgelerde Baççe aleyhine propaganda yaparlar. Nadir Han ve üç kardeşi, Kabil çevresindeki oymakları birleştirirler ve Baççe'yi mağlup ederler. Aslında İngilizlerin asıl meselesi, Afganistan'ın neredeyse yarısını oluşturan ve Hindistan'daki Peştuları (Patan ya da Afgan denir) da kontrol

¹³⁰ Bayur, **a.g.e.**, III . Cilt, ss. 597-598

¹³¹ Süleyman Özmen, **Serdar Mahmut Tarzi Han ve Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, ss. 178-179

¹³² Bayur, **a.g.e.**, III . Cilt, s. 600

¹³³ Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 597

¹³⁴ Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 602

¹³⁵ Bu lakap onu küçümsemek amacıyla kullanılmıştır, Sivrioğlu, Türkoğlu, **a.g.e.**, s. 231

¹³⁶ Mehmet Saray, "Emânullah Han", **DİA**, XI. Cilt, Ankara 1995, s. 85; Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 603

¹³⁷ Özmen, **a.g.e.**, s. 192, Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 603

edebilecek bir Peštu liderdir. Böylece mollaların ve İngilizlerin kararıyla hükümdar ailesine mensup Nadir Han'ı şah yapmaya karar verirler.¹³⁸

Nadir Han her seferinde ülkesini bir eşkiyanın elinden kurtarmak, saltanatı tekrar Afganlar'a yani Peştulara geçirmek için - ki Baççe Tacikti-¹³⁹ geldiğini, tahtta gözü olmadığını söylese de nihayetinde 1929 yılının Ekim ayında yüksek memurlar, yabancı elçilik heyetlerinin de katıldığı bir toplantıda "Şah" olmayı kabul eder. Bundan böyle Nadir Şah olarak anılır.¹⁴⁰ Nadir Şah yenilik taraftarıdır. Fakat bu işleri yürütürken halkı rahatsız etmeden, İslami kurallara göre yapar. Rüşvet ve devletteki yozlaşmalarla da mücadele eder.¹⁴¹

Nadir Şah, Emanullah Han'ın atasının amcazadesiydi.¹⁴² Ona karşı olanların en çok yaptığı propaganda Nadir Şah'ın Hindistan'da doğduğu, 25 yaşına kadar orada yaşadığı ve Emanullah'ın aksine İngiliz taraftarı olduğuydu. Sınır bölgesindeki oymaklara Hindistan'a akınlar yapmamalarını, İngiliz bölgesinde olanlara da İngilizlerle anlaşma yapmalarını söylemesi onun İngiliz taraftarı olduğu ihtimalini arttırmıştı.¹⁴³ Öte yandan güçlü İngiliz ordusu karşısında bu düzensiz birliklerin zafer kazanması da mümkün değildi. Ruslar ise Nadir Şah'dan hoşlanmamışlar, Rus Türkistan'ından Afgan Türkistan'ına akınlar yaptırmak istemişlerdir.¹⁴⁴

Ülkede çok sık kargaşa çıkıyordu. Dört yıl süren saltanatı sırasında Nadir Şah, Emanullah Han'ın en önemli taraftarlarından birini öldürtmesinin ardından kendisi de onun bir yakını tarafından 1933 yılında öldürülür. Yerine oğlu Zahir Şah geçer. Amcalarının yardımlarıyla ülke sarsılmadan yoluna devam eder. Bir süre tarafsız yoluna devam eden ülke, 1947'de Pakistan ve Hindistan'ın bağımsızlıklarının ardından daha önce 1893 yılında yapılan Durand Hattı Anlaşması'yla Hindistan'a bırakılmış yerleri tekrar istemesi -ki artık bu topraklar Pakistan'a aittir- sonucu ve İngiltere'nin Pakistan

¹³⁸Sivrioğlu, Türkoğlu, **a.g.e.**, s. 232

¹³⁹ Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 606

¹⁴⁰ Sivrioğlu, Türkoğlu, **a.g.e.**, s. 232

¹⁴¹ Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 608

¹⁴² Sivrioğlu, Türkoğlu, **a.g.e.**, s. 232; Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, ss. 608-607

¹⁴³ Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 609

¹⁴⁴ Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 610

ordusunu geliştirme çabaları, Afganistan'ın Rusya tarafına yaklaşmasına sebep olmuştur.¹⁴⁵

Afganistan bağımsız bir ülke gibi görünse de aslında başka ülkelerin politikalarına göre şekil alan bir yapıya sahipti. Bunun sebebi ülkenin Rusya ve İngiliz hakimiyet bölgelerine sınır olması ve kabilelerin Peştü, Tacik, Türkmen gibi farklı unsurlara mensup olup ortak bir noktada birleşememeleri sebep gösterilebilir.

1.3. XIX. YÜZYILDAN XX. YÜZYILIN İLK ÇEĞREĞİNE KADAR TÜRKİYE'NİN SİYASİ DURUMU

Eski gücünü yavaş yavaş yitiren Osmanlı Devleti, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru artık gücünü kaybettiğinin farkına vardı. Kendisini Avrupa ile kıyaslama sürecine girmekle beraber, özellikle askeri alanda yenilikler yapmanın zaruretini hayati bir mesele olarak görmeye başladı. Önceleri kendisini Avrupa'dan üstün gören Osmanlı Devleti artık bu durumun böyle olmadığını farkına vardı.¹⁴⁶

XIX. yüzyıla gelindiğinde tüm dünyayı etkileyecek olan “milliyetçilik” akımı çok uluslu Osmanlı Devleti'ni de etkiledi.

Sadece milliyetçilik akımı değil aynı zamanda yönetim biçimi meselesinde de ülke sarsıntı geçiriyordu. Yönetime padişahın yanı sıra bir meclisin de katılması talep ediliyordu. Bu istek, II. Abdulhamit tarafından 1876'da kabul edilip sonra engellense de 1889'da doğan İttihat ve Terakki Komitesi'nin baskısı ve diğer bölgelerden gelen tehditler sonunda Abdülhamit anayasayı 1908'de tekrar yürürlüğe koymak zorunda kaldı.¹⁴⁷ II. Abdülhamit'e yapılan baskı sonucu anayasa tekrar yürürlüğe alınmıştı. Bu sürecin özelliği, halkın dahil olmadığı bir müdahale olmasına rağmen olayın dini bir unsur içermeyen, siyasi açıdan tepki niteliği göstermesidir.¹⁴⁸

¹⁴⁵Saray, **a.g.mad.**, s. 406

¹⁴⁶İbrahim Şirin, **Osmanlı İmgeleminde Avrupa**, Lotus Yayınları, Ankara, 2009, s. 137

¹⁴⁷ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev. Dr. Metin Kıratlı), TTK, Ankara, 1993, s. 207; Mete Tunçay, “Siyasal Tarih 1908-1923”, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, (Yayın Yönetmeni Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 30

¹⁴⁸Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 404

Önceleri gizli kurulan İttihat ve Terakki, sonraları siyasi bir parti olur, başlarda Osmanlılık fikrini benimse de sonraları ortaya çıkacak Türkçülük akımını savunur.¹⁴⁹

İttihat ve Terakki, azınlıkları, Britanya, Almanya, Rusya ve Fransa gibi Büyük Güçler'i endişelendirir. Abdulhamit yönetimini tanıyan bu güçler yeni düzende neler olacağını kestiremezler. II. Abdülhamit yönetimine muhalif olan İttihat ve Terakki'nin isteği, adaletsiz anlaşmalar ve kapitülasyonların kaldırılması suretiyle eski düzenin tekrar kurulmasıdır.¹⁵⁰

Bunların öncesinde Balkanlar'da Osmanlıya karşı ayaklanma başlamış ve sonrasında Rusya genel güvenliği sebebiyle Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Bu savaş sonunda 1878 yılında imzalanan Ayastefanos Anlaşması, İngiltere ve Avusturya'yı güç dengesi meselesi sebebiyle rahatsız etmiştir.¹⁵¹ Bir yıl süren savaş sonrası 3 Mart 1878'de Avrupa devletlerinin de müdahil olmasıyla Berlin Anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmayla Osmanlı doğu ve batıda büyük oranda toprak kaybına uğramıştır.¹⁵²

Bir taraftan isyancı Ermeniler diğer taraftan farklı unsurları barındıran ve milliyetçiliğin zirvesindeki Makedonya, Osmanlı'yı o dönemde en çok zorlayan topluluklardı.

İlerleyen zaman içerisinde farklı gruplara ayrılan İttihat ve Terakki'de iki tip grup öne çıkmıştır. Birisi Avrupada eğitim almış, toplumun üst tabakasını oluşturan ve "Osmanlılık" ideolojisini benimseyen, bir yabancı dil bilen Batılılaşmış Liberaller'dir. Diğer ise orta sınıfa mensup İttihatçılar'dır.¹⁵³

Diğer taraftan Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra 1908'de Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Girit'in Yunanistan ile birleşmesi ve Avusturya-

¹⁴⁹Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918**, Cilt I, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1984, s. 60; Roderic H. Davison, **Kısa Türkiye Tarihi**, (Çev. Durdu Mehmet Burak), Babil Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 139

¹⁵⁰Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, ss. 53-54

¹⁵¹Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 115

¹⁵² Davison, **a.g.e.**, s. 116

¹⁵³ Ahmad, **a.g.e.**, s. 54

Macaristan'ın Bosna'ya ilhak ettiğini açıklamasıyla, Osmanlı Devleti büyük bir darbe alır.¹⁵⁴

Siyasi alanda Liberallerin bürokratları, tutucuların ise Sultan'ın yanında yer alması, ordunun desteklediği İttihatçılar arasında mücadele yaşanmasına sebep olur; bu durum orduda Kamil Paşa tarafından İttihatçıların devre dışı bırakılma sürecini başlatmıştır. Bu noktada Kamil Paşa İttihatçılar tarafından devrilir. Liberaller ve İngiltere bu durumu çıkarlarına aykırı bulur. Sonrasında da İttihat ve Terakki'yi yıkma amacı güden "31 Mart Vakası" gerçekleşir. Bu gerici hareketin ardında Muhammetçi İttihat denilen grup vardır.¹⁵⁵

Yenilikçi olan Mahmut Şevket Paşa 1909 senesinde Selanik'de, Üçüncü Ordu'nun başındadır. Askeri hiyerarşiye dikkat eden Paşa, rütbesi küçük olan subayların siyasetle uğraşmasını hoş karşılamaz. Fakat Nisan 1909'da Üçüncü Ordu'da Enver Paşa, Mustafa Kemal ve diğer İttihatçiler görev yapmaktadır. Başkentteki ayaklanmayı (31 Mart Vakası) bastıran bu askerler üç yıl boyunca Savaş Bakanı olan Mahmut Şevket Paşa'nın kontrolünde oldular. Bu sırada Osmanlı ordusunda fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Hiyerarşik olarak farklı konumlarda olan, Sultan'a bağlı ama modern savaş yöntemlerini bilmeyen askerler ile eğitime tabi tutulmuş devlete bağlı askerler arasında da ayrılık mevcuttu. Desteklenmemesine rağmen askerlerin çoğu İttihatçı'ydı.¹⁵⁶

Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine Trablusgarp'ı işgal eden İtalya'yla savaş sona erdirilir ve sonrasında Ouchy Anlaşması ile bu toprak da kaybedilir.¹⁵⁷ 1912'de başlayan Balkan Savaşı'nın yarattığı etkiyle zayıflayan hükümete İttihatçılar 1913'de darbe yaparlar. Bulgarlar Çatalca'ya kadar ilerlemişlerdir. 3 Ocak 1913'de ateşkes imzalanır. Avrupa Güçleri Edirne'nin Bulgaristan'a teslim edilmesini isterler. Kamil Paşa'nın Edirne'yi vereceğini düşünen İttihatçılar 23 Ocak'ta darbe yaparlar. Mahmut Şevket Paşa'yı hükümeti kurmakla görevlendirirler. 3 Şubat'ta tekrar savaşa başlanır. Edirne 26 Mart'ta düşer. 11 Temmuz'da muhalefet tarafından Şevket Paşa'nın

¹⁵⁴ Akşin, **a.g.e.**, s. 43; Tunçay, **a.g.e.**, s. 30; Lewis, **a.g.e.**, s. 213

¹⁵⁵ Ahmad, **a.g.e.**, 56-57; Tunçay, **a.g.e.**, ss. 30-31; Lewis, **a.g.e.**, s. 214

¹⁵⁶ Ahmad, **a.g.e.**, s. 59-60; Tunçay, **a.g.e.**, s. 31-32

¹⁵⁷ Kemal Beydilli, "Osmanlılar maddesi, "Yakın Dönemler (1774-1922)", **DİA**, Cilt XXXIII, Ankara, 2007, s. 500; Tunçay, **a.g.e.**, s. 34

öldürülmesiyle bir darbe girişiminde bulunulur. Bastırılan darbenin ardından Sait Halim Paşa sadrazam ve dışişleri bakanı olarak göreve başlar.¹⁵⁸

1913'e gelindiğinde Büyük Güçlerin aralarında anlaşmazlıkların çıkması üzerine bu durumdan faydalanan İttihatçılar, 23 Temmuz'da şehre ordunun girmesi ve Edirne'nin kurtarılmasıyla yaptıkları darbenin gerekliliğini kanıtlarlar.¹⁵⁹

Zamanla küçülen Osmanlı toplumunda Türk unsurunun çoğunluğu oluşturmaya rağmen hala toplum kendini önce Müslüman olarak hissediyordu. Rusya, Mısır ve Hindistan'da hala Halife önem arz ediyordu. Bu sebeple birçok farklı unsuru içinde barındıran toplumun yapısı sebebiyle İslam ögesi öne çıkarıldı.¹⁶⁰

Balkan Savaşı sonrası çok toprak kaybedilmesinin ardından İttihatçılar, Avrupa'da Üçlü İtilaf ve Üçlü İttifak şeklinde iki kutuba ayrılan devletlerden birine yakın durmak gerektiğini düşündüler. Geneli Üçlü İtilaf devletlerinin tarafındaydı. Almanlarla yapılan ittifak neticesinde kendilerini güçlü bir devlet tarafından kabul gördüklerini düşünüp kurtuluşu böyle bir devletin yanında olmakta aramışlardır.¹⁶¹

Yıkılmakta olan devleti kurtarmak için kökten bir değişime inanan İttihatçılara toplumun birçok kesimi karşı çıktı. Uygur bir toplum yolunda çaba harcanması, ayrıcalıklarının kaybedecek olan Büyük Güçleri korkuttu.¹⁶²

Bir yasa çıkarılırken yabancı devletlerin çıkarları gözetilmek zorunda, onlardan onay alınmadan bir işlem yapılamamaktaydı. Avrupa'da savaşın başlamasını fırsat bilen İttihatçılar 9 Eylül 1914'de tek taraflı olarak kapitülasyonları kaldırdıklarını ilan ettiler. Bunun üzerine muhatapların bu kararı onaylaması zaman aldı.¹⁶³ Birinci Dünya Savaşı sonrasında Gelibolu'da zafer kazanılmasının ardından 1918'de Çarlık Rusyası'nın

¹⁵⁸ Ahmad, **a.g.e.**, ss. 59-60; Davison, **a.g.e.**, ss. 142-143; Tunçay, **a.g.e.**, ss. 34-35; Lewis, **a.g.e.**, s. 224

¹⁵⁹ Ahmad, **a.g.e.**, s. 61

¹⁶⁰ Ahmad, **a.g.e.**, ss. 61-62; Tunçay, **a.g.e.**, s. 38

¹⁶¹ Ahmad, **a.g.e.**, ss. 62-63

¹⁶² Ahmad, **a.g.e.**, s. 63

¹⁶³ Ahmad, **a.g.e.**, s. 55; Akşin, **a.g.e.**, s. 98

parçalanması üzerine İttihatçılar da Kafkasya’da bir devlet kurma düşüncesi başladı. “Sultan” etkisiz hale geldi ve halk aktifleşti.¹⁶⁴

Fakat o dönemde Ermeni sorunu ortaya çıktı. Bunun dışında kendini yönetemeyecek durumda olduğu düşünülen Türkleri, Britanya ya da Amerika mandası yapmak istiyorlardı.¹⁶⁵

Yunanlıların 1919’da İzmir’e çıkmasıyla ganimet konusunda anlaşmazlığa düşen müttefiklerin bu durumu aslında kullanılması gereken bir fırsattı. Diğer taraftan Mudanya Mütarekesi’nden sonra İttihatçılar ülkeden kaçmışlar ve oluşan boşlukta Sultan ve eski yöneticiler tarafından doldurulmaya çalışılmıştı.¹⁶⁶

İngiltere ve Fransa’nın İstanbul’lu 1920’de işgal etmesi, daha önceden Sultan tarafından dinsiz olarak nitelenen İttihatçıların, Sultan’ı Hristiyan güçlerin esiri olarak nitelenmesi ve “ulus” kavramının öne çıkarılmasıyla bir süre durum kontrol altına alındı.¹⁶⁷

Mustafa Kemal, İttihatçıların kaçışından sonra kontrolü sağladı. Sivas ve Erzurum Kongreleri, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gibi halkı savunan toplulukların başına Mustafa Kemal geçti. 1920’de yapılan seçimler sonunda Ulusalçılar Osmanlı meclisinde hakim duruma geçtiler.¹⁶⁸

Mustafa Kemal yeni bir meclis için Ulusalçıların merkezi olan Ankara’da seçim çağrısında bulundu. 23 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi kuruldu.¹⁶⁹

Bir taraftan Yunan, Fransız, Ermenilere karşı savaşılırken diğer taraftan Ulusalçılar, Halife tarafından din düşmanı olarak tanımlanıyordu.

Sevr Anlaşması’nı kabul ettiremeyen Büyük Güçler, kendi ülkelerinde de sorunlar yaşıyorlardı. İtalyan ve Fransızlar Ulusalçılarla anlaştilar. İngiltere Yunanlıları

¹⁶⁴ Ahmad, a.g.e., s. 70

¹⁶⁵ Ahmad, a.g.e., s. 71; Lewis, a.g.e., s. 241

¹⁶⁶ Ahmad, a.g.e., s. 72

¹⁶⁷ Ahmad, a.g.e., s. 73

¹⁶⁸ Ahmad, a.g.e., s. 74; Lewis, a.g.e., s. 249

¹⁶⁹ Ahmad, a.g.e., s. 75; Lewis, a.g.e., s. 251

destekledi. Fakat İzmir 9 Eylül’de tekrar Türkler tarafından alındı. Temmuz 1923’de Lozan Barış Anlaşması imzalandı.¹⁷⁰ 29 Ekim 1923’de cumhuriyet kuruldu.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti bağımsızlık mücadelesiyle meşgul olurken diğer taraftan Müslüman halkların da Osmanlı’dan beklentileri vardı. 1924’de Hilafet’in kaldırılmasıyla bu beklenti de kısmen ortadan kalkmış oldu.

1.4. İPEK MENDİL OLAYI

1916 yılı Şubat ve Nisan ayları içerisinde yaşanan, “İpek Mendiller” olarak adlandırılan mektuplara bu ismin verilmesinin nedeni sarı ipek üzerine yazılmış oldukları içindir. Ayrıca Galipname olarak da adlandırılırlar. Bu mektuplar özel mürekkeplerle ipek mendillerin üzerine yazılıyor ve çiçek şekli verilerek ya da başka bir şekle sokularak gerekli kişilere yollanıyordu.¹⁷¹ İpek Mendil Olayı’nın gerçekleşmesini hazırlayan olaylar şöyle gerçekleşmiştir:

Hindistan ve Pakistan’da bugün de faaliyette olan Diobend Medreseleri’nin kuruluşu 1866 yılıdır. Şah Veliullah (1703-1762) ve oğlu Şah Abdulaziz (1746-1824) tarafından medresenin temelleri atılmıştır. Şah Veliullah’ın torunu Mevlana İshak, 1841’de o dönemde Osmanlı toprağı olan Hicaz’a göç edip oradaki yetkililerle iş birliği içerisine girmeye çalışmıştır. Ancak 1857 Sipahi Ayaklanması’ndan sonra İngilizler tarafından baskıya uğrayan akım bir süre kendi içine kapanıp çare aramaya başlamıştır. Sonunda Muhammed Kasım Nanutavi¹⁷² ve Reşid Ahmed Gonguhi¹⁷³ tarafından 1866 tarihinde Diobend Medresesi kurulmuştur. Ayaklanma sonrası olaylar ve bu durum

¹⁷⁰ Ahmad, a.g.e., ss. 75-76

¹⁷¹ Abdulhamit Birişik, **Sosyalist Müfessir Ubeydullah Sindi’nin Dini-Siyasi Düşüncesi ve Tefsiri**, Emin Yayınları, Bursa 2012, s. 79

¹⁷² Hintli bir alim olan Muhammed Kasım Nanutavi, İngilizlere karşı Hindistan’da aktif bir şekilde diğer mücahitlerle birlikte görev almıştır. Ayrıca Hindistan’dan müslümanların hicret etmesi gerektiğini düşünen Hintli alim Hacı İmdadullah Muhacir-i Mekki’ye de biat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. محمد علی چراغ اکابرین تحریک پاکستان، سنگ میل پیلی کیشنز، لاہور، 2003، ص. ۱۹۹، Transkripston: Muhammed Ali Çerağ, **Ekabirin-i Tehrik-i Pakistan**, Sangmil Publisher, Lahor, 2003, s. 199

¹⁷³ Reşid Ahmed Gonguhi, hem pozitif bilimler hem dini ilimlerle uğraşmış Hintli bir alimdir. Hindistan’ın özgürlüğü için mücahitlerle birlikte mücadele etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çerağ, a.g.e., s. 193

karşısında medresenin etkinliği incelendiğinde daha çok bir akım ve hareket olarak göze çarpmaktadır.¹⁷⁴

Mevlana İshak, Osmanlı ile kurduğu ilişkisini gizli bir şekilde daha da güçlendirip devam ettirmiştir. Bunun yanısıra siyasi meselelerden de uzaklaşmıştır. Ama bu gizliliğin ardında yatan sebep de her zaman Halife'nin yanında yer almak ve uzun süreden beri Hindistan'dan İngilizleri çıkartma fikridir.¹⁷⁵

İngilizlerin Hindistan'a yerleşmeleri halkı rahatsız etmiş ve eski Müslüman hakimiyetini tekrar bu topraklara getirmek isteyen Müslümanlar bir lider arama çabasına girmişlerdir. Bu sebeple hakim olarak gördükleri Osmanlı Devleti'ne yardımlarda bulunmuşlardır. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı ve sonrasında Trablusgarp, Balkan Savaşları sırasında bu yardımlar daha da artmış Dr. Ensari başkanlığında bir Hilal-i Ahmer heyeti Osmanlı topraklarına gönderilmiştir.¹⁷⁶

Diğer taraftan İngiltere, Osmanlı ile olan ilişkilerine dikkat etmektedir. Fakat aynı zamanda İngiltere savaş için de gerekli hazırlığı yapmaktadır. Osmanlı Devleti ve Almanya'nın bu durumla pek ilgilenmemesinin ceremesini yeni patlak veren Birinci Dünya Savaşı'nda çekmeye başlamışlardır. Osmanlı padişahı tarafından cihat ilan edilmesine rağmen pek de kayda değer bir yankı bulmamıştır. Hatta İngiliz birliklerine katılan Müslüman askerlerin sayısı hiç de azımsanacak gibi değildir.¹⁷⁷ Hindistanlı Müslümanların Birinci Dünya Savaşı'nda neden Osmanlı'ya karşı savaştığı meselesini Halil Halid, Müslümanların kime karşı savaştığını bilmeden hatta ordudaki Müslümanların ayrı bölümlerde görev aldıklarını yazarak açıklamaya çalışır.¹⁷⁸ Dolayısıyla o dönemde Osmanlı Devleti'nin gerekli siyasi ve askeri hazırlıkları yapmaması bu sonucu doğurmuştur.

¹⁷⁴ Özcan (1993), **a.g.mad.**, s. 554; Çerağ, **a.g.e.**, ss. 200- 201

¹⁷⁵ Azmi Özcan, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında İngilizlere Karşı Bir Hind-Osmanlı Planı Yahut "İpek Mendil Komplosu"", **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı 103, İstanbul, 1992, s. 41

¹⁷⁶ Kıdwai, **a.g.mad.**; s. 253; Mustafa Keskin, **a.g.e.**, s. 23; Özcan (1998), **a.g.mad.**, s. 84

¹⁷⁷ Bayur, **a.g.e.**, III . Cilt, s. 509

¹⁷⁸ Detaylı bilgi için bkz. Halil Halid, **İngilizlerin Osmanlı'yı Yok Etme Siyaseti**, Ekim Yayınları, İstanbul, 2011; Keskin, **a.g.e.**, s. 36

Diobend müderrislerinden ve aynı medresenin ilk öğrencisi olan Mahmud Hasan Diobendî¹⁷⁹ (Şeyh el-Hind) kendi döneminin Müslüman bağımsızlık hareketinin lideriydi. O, eğitimli Müslüman liderler, Dr. Ensari, Mevlana Muhammed Ali Cevher ve diğerleriyle birlikte çalışma konusunda anlaşmışlardı. Mahmud Hasan Diobendî, yeni eğitim sisteminin yetiştirdiği kişilerle anlaşmanın, Hindistan Müslümanlarının bağımsızlık hareketindeki önemini vurgulamıştır. Müslümanların cehaletinden dolayı 1857 Sipahi Ayaklanması'nın başarısız olduğunu düşünmekteydi. Bundan sonraki süreçte son Müslüman saltanatı da sona ermiş, Sir Seyyid Ahmed Han¹⁸⁰ 1875'de modern eğitim veren Aligarh Koleji'ni kurmuştu.¹⁸¹

Mahmud Hasan Diobendî, Trablusgarp ve Balkan Savaşları sırasında medreseyi tatil edip işleri daha kolay yürütebileceği Delhi'ye gitti. Kendisi gibi Diobend'de müderris olan öğrencisi Ubeydullah Sindhî'yi Afganistan'a siyasi destek alması için gönderdi.¹⁸² 1915 yılının 18 Eylül'ünde Mahmud Hasan Diobendî, Mevlevi Muhammed Mian Ensari, Arif Mansur Ensari ile birlikte Hicaz'a hicret etti.¹⁸³

Hicaz'da diğer Hindistanlılarla toplantılar düzenleyen Mahmud Hasan Diobendî, sonrasında o dönemin Hicaz valisi ve kumandanı olan Galip Paşa ile görüşür. Paşa, Mahmud Hasan Diobendî'ye, bütün Asya Müslümanlarına özellikle de Hindistanlı Müslümanlara hitaben yazılmış bir mektup vermiştir. Bu mektupta Mahmud Hasan Diobendî ile aynı fikirde olduğunu ve ihtiyacı olduğunda ona destek olmalarını, Hristiyan yöneticiyi alt etmeleri gerektiğini vurgulayan sözler yazılıdır.¹⁸⁴

Daha önce İslam birliği üzerine birkaç risale yazan Ubeydullah Sindhî, Müslümanların Hindularla birleşip İngilizleri Hindistan'dan çıkarabileceklerine

¹⁷⁹ Zafar Hassan'ın Hatırat'ında, "Hazret Şeyh el-Hind Mevlana Mahmut el-Hasan" olarak geçer, Aybek, **a.g.e.**, s. 111

¹⁸⁰ Hindistanlı yazar ve fikir adamıdır. Müslümanları Batı kültürüne ve Hristiyanlığa ısındırmaya çalışmıştır. 1857 Sipahi Ayaklanması sırasında birçok İngiliz'in hayatını kurtarması sebebiyle kendisine "Sir" unvanı verilmiştir, Mustafa Öz, "Ahmed Han, Seyyid", II. Cilt, **DİA**, Ankara, 1989, s. 73; Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 484

¹⁸¹ Aybek, **a.g.e.**, s. 111

¹⁸² Abdülhamit Birışık, "Mahmut Hasan Diubendi", **DİA**, XXVII. Cilt, Ankara, 2003, s. 366; Aybek, **a.g.e.**, s. 211

¹⁸³ Aybek, **a.g.e.**, s. 111

¹⁸⁴ Özcan, **a.g.m.**, s. 37

inanmaktadır. Hocası Mahmud Hasan Diobendî ise diğer İslam devletleriyle birleşirse bunun üstesinden daha kolay gelebileceklerini düşünmektedir. Bu sebeple diğer Diobend müderrisleri gibi Osmanlı Devleti'ni ve Hilafet'i savunmaktadırlar.¹⁸⁵

Ayrıca Ubeydullah Sindhî, Hindistan'daki İngiliz hükümeti karşıtı olan ve onları Hindistan'dan atmak için kurulan örgütlerin Afganistan şubelerini açmıştır.¹⁸⁶ Afganistan'da Emir Habibullah ile görüşen Ubeydullah Sindhî, 1 Aralık 1915'de geçici Hint hükümetinin İçişleri Bakanı olmuştur.¹⁸⁷ Afganistan'a ulaşan Osmanlı-Alman Heyeti ile de anlaşmıştır.

Birinci Dünya Savaşı başladığında Mahmud Hasan Diobendî Hicaz'dadır. Ubeydullah Sindhî ise Osmanlı ve Alman heyetlerinin bulunduğu Afganistan'a ulaşmıştır. O dönemde Afganistan, Hindistan kadar olmasa da büyük ölçüde İngiliz etkisindedir. Fakat bunun yanında sınır bölgesinde İngiliz düşmanı, bağımsız yaşayan Afgan oymakları ve kendilerine Mücahidîn diyen İngilizlere karşı savaştan bir grup vardır. Üçüncü küçük topluluk ise Hindistan'dan kaçıp ülkelerinin bağımsızlığı için savaşmak isteyen bir grup üniversite öğrencisidir. Zafar Hassan da bu gruptaki öğrencilerden biridir. Hikmet Bayur bu öğrencilerin zorlu görevler üstlenerek Türkistan, Çin, Japonya gibi uzak yerlere gönderildiğini ve bazılarının bu sebeplerden dolayı öldüklerini yazar.¹⁸⁸

Mahmud Hasan Diobendî Medine'de Cemal ve Enver Paşalarla da görüşmüştür. Bu görüşmede Paşalar Hindistan'ın bağımsızlığını kazanması gerektiğini ve sonrasında bu sürecin ardından kendilerinin de bu durumu ön plana çıkaracaklarını söylerler. Enver Paşa da bir güven mektubu yazar ve bu mektup çoğaltılarak Hindistan'daki belirli kişilere gönderilir. Gereken işler bitmiştir fakat hakkında İngilizlere karşı faaliyetleri sebebiyle tutuklanma kararı çıkarılan Mahmud Hasan Diobendî, Hindistan'a dönemez. Galipname'yi Muhammed Mian ve birkaç güvendiği kişi ile Hindistan'a gönderir. Burada gerekli kişilere mektup ulaştırılır ve durumlar hakkında bilgiler verilir. Bu kişiler

¹⁸⁵ Özcan, **a.g.m.**, s. 37

¹⁸⁶ Birişik, **a.g.e.**, s. 76

¹⁸⁷ Özcan, **a.g.m.**, s. 38, Aybek, **a.g.e.**, s. 103

¹⁸⁸ Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 505

arasında Ebul Kalam Azad da vardır. Hindistan’da görevi tamamlayan ekip Afganistan’a geçer.¹⁸⁹

İpek üzerine yazılan bu mektuplar üç tanedir. Ubeydullah Sindhî ve Muhammed Mian’ın yazdıkları mektupların birincisi Hindistanlı ünlü bir alim olan Şeyh Abdurrahim’e, diğer ikisi ise Hicaz’daki Mahmud Hasan Diobendî’ye yazılmıştır. Mektuplarda, Afganistan’daki son durumları, geçici hükümetin faaliyetleri, kurulacak olan “Kurtuluş Ordusu”nda (Cünudu’r-Rabbaniyye) görev alacakların listesi gibi bilgiler aktarılıyordu.¹⁹⁰ Bu ordunun mareşalleri arasında Enver Paşa ve Mekke Şerifi Hüseyin de vardı.¹⁹¹

Zafar Hassan Hatırat’ında orduda görev alacakların listesini oluşturan kişinin Ubeydullah Sindhî olduğunu yazar. Bununla birlikte Zafar Hassan ve gruptaki diğer arkadaşları da gelecekte oluşturulacak orduda görevlendirilecektir. Buna ek olarak, Müslüman ülkelerin ekonomik durumlarının düzelmesi için neler yapılması gerektiğine dair taslaklar da mevcuttur.¹⁹² Mesela Zafar Hassan ve arkadaşı Muhammed Hasan Yakup’un görevi Hicaz’a gidip orada yavaş yavaş organize olup hac zamanı kesilen hayvan derilerini toplayıp bunları İslam ülkelerine gelir olarak yollamaktı. Hicaz’da bu işle alakalı İslam şirketi kurmak gerekiyordu. Bu iş için para akışını sağlamak amacıyla bir İslam bankası kurmak ve sermaye de gerekiyordu. Zamanla bu derilerden üretim yapılmaya başlanacak, kendi ticari alanlarını oluşturacaklardı. Bu iş Hicaz’da başlayacak böylece oraya gelen hacılara bu proje açıklanacak ve onların yardımlarıyla iş kolaylaşacaktı. Bu işi tam olarak kavrayamayan Zafar Hassan ve arkadaşını Ubeydullah Sindhî telkinleriyle ikna etmiştir. Eğer Afgan hükümeti izin verirse Hicaz’a gidip zengin Müslümanları bu konuda hazır hale getireceklerdi. Zafar Hassan diğer arkadaşlarının da başka görevler aldığını yazar. Fakat bu iş çok gizli yürütüldüğü için hiç kimse diğerlerinin görevini bilmemektedir.¹⁹³ Zafar Hassan, Raca Mehindra Pratap’ın

¹⁸⁹ Özcan, **a.g.m.**, s. 38

¹⁹⁰ Özcan, **a.g.m.**, s. 38; Aybek, **a.g.e.**, ss. 111-112

¹⁹¹ Özcan, **a.g.m.**, s. 40

¹⁹² Aybek, **a.g.e.**, s. 112

¹⁹³ Aybek, **a.g.e.**, ss. 112-113

Afganistan'dan gidişinin ardından kendilerinin de göz hapsine alınıp diğer insanlarla görüşmelerinin yasaklandığını aktarır.¹⁹⁴

Bir muhbir vasıtasıyla İngilizler için başında bu mektupları ele geçirdiler. Ubeydullah Sindhî ve birçoğunu tutuklandı. O dönemde Osmanlı'ya isyan eden Mekke Şerifi Hüseyin, Mahmud Hasan Diobendî'den isyana dini meşruiyet kazanması için çıkarılan fetvayı imzalamasını istedi. Bu gerçekleşmeyince onu yakalayıp İngilizlere teslim etmiş ve Mahmud Hasan Diobendî Malta'ya sürülmüştür.¹⁹⁵

Zafar Hassan'ın Hatırat'ında ipek mektupların, Ramazan'ın 8'inde (9 Temmuz 1916) Hindistan'daki Sindh bölgesi Haydarabad'ındaki Şeyh Abdurrahim Bey'e gönderilmek üzere Zafar Hassan'ın arkadaşlarından Şeyh Abdulhak¹⁹⁶'a verildiğini aktarmıştır.¹⁹⁷ Bu mektupda, güvenilir bir hacıyla en kötü ihtimalle kendisi yani Şeyh Abdurrahim vasıtasıyla lider konumundaki Mahmud Hasan Diobendî tarafına mektubun geri götürülmesi yazılıdır.¹⁹⁸

Zafar Hassan Hatırat'ında muhbir olduğunu düşündüğü kişilerle alakalı şunları aktarmıştır: Abdulhak, Sindh bölgesine gider. Multan'da trenden iner ve Allah Navaz'ın babası Han Bahadur Rab Navaz Han ile buluşur. O, Abdulhak'ın neden geldiğini öğrenmek ister. Abdulhak da bu mektupları Rab Navaz'a verir. Böylece bunları eline geçiren Rab Navaz, onları İngiliz hükümetinden kazanç elde etmek için İngilizlere teslim eder. Sonrasında birçok Müslüman tutuklanır ve plan alt üst olur. Abdulhak ve Rab Navaz bu yaptıklarının karşılığını İngiliz hükümetinden alırlar. Bu olay hala tam olarak açığa kavuşmamıştır. İki ihtimal söz konusudur. Birincisi Abdulhak'ın başından beri İngiliz casusu olduğudur. Diğeri ise, Rab Navaz'ın Abdulhak'ı korkutmasıyla ya da para teklifiyle onu, mektupları Şeyh Abdurrahim Bey'e götürme işinden vazgeçirmiş olabileceğidir. Abdulhak'ın İngiliz casusu olmasıyla alakalı elde kesin bir kanıt yoktur. Ama şu bir gerçek ki Allah Navaz'ın ağabeyi Şah Navaz Kabil'e geldikten bir süre sonra sürekli yanlarındaki muhafızlara rüşvet vererek onları kendinden uzaklaştırmış ve İngiliz

¹⁹⁴ Aybek, **a.g.e.**, s. 112

¹⁹⁵ Özcan, **a.g.m.**, s. 40

¹⁹⁶ Allah Navaz'ın babası Rab Navaz'ın sahiplendiği, yeni müslüman olmuş bir şahıs.

¹⁹⁷ Aybek, **a.g.e.**, s. 114

¹⁹⁸ Özcan, **a.g.m.**, s. 38

Konsolosluğu'nda gizli olarak çalışmaya başlamıştır. Hatırat'ta Zafar Hassan, Allah Navaz'ın bunu bilip bilmediğiyle alakalı kesin bir bilgisi olmadığını aktarmıştır. Onunla bu konuyu hiç konuşmamıştır.¹⁹⁹

Zafar Hassan bir başka ihtimal daha olduğunu Hatırat'ında eklemiştir. O da, Allah Navaz ve Şah Navaz, Abdulhak'a "Sindh'e git oradan da Multan'a geç" demiş olabilirlerdi. Bu görüşme belki sadece akrabalarını görmek içindi ya da gerçekten amacı ipek mendil üzerine yazılı mektupları Rab Navaz'a ulaştırmaktı. Bunları kesin olarak yazmanın zor olduğunu eklemiştir. Çünkü Abdulhak'ın evine gitme sebebi kendisinin iyi olduğunu duyurmak olabilirdi. Oraya gidip Rab Navaz ile buluşup Kabil'deki vaziyetleri anlatıp ve Rab Navaz'ın, Abdulhak'a Hindistan'a gelmesinin asıl sebebini sorduktan sonra, rüşvet ya da Abdulhak'ı korkutmak yoluyla ondan bu gizli mektupları almış olabileceğini Hatırat'ında dile getirmiştir. Şüpheler Allah Navaz'ın ağabeyi Şah Navaz'ın İngilizler için çalıştığını kesinleştiriyordu. Çünkü bir yıl sonra Hindistan'a Afganistan sınırı Yağıstan yoluyla geri döndüğü zaman İngilizler tarafından tutuklanmaması ve cezalandırılmaması hatta ona demir yollarında bir memuriyet verilmesi şüpheleri kesinleştiriyordu. Zafar Hassan, Allah Navaz'ın komutan Nadir Han, Kabil emiri olduğunda Hindistan yoluyla Avrupa'ya rahatlıkla gelip gitmeye başlaması, babasının İngiliz taraftarı olmasının karşılığı olarak, onların sağladığı bir hediye, bir kolaylık olabilirdi, diye düşüncelerini aktarmaktadır.²⁰⁰

Oluşturulmaya çalışılan ordu ve kadrolar maddi destekten yoksun ve büyük oranda Ubeydullah Sindhî tarafından hazırlanmıştı. Umudun Osmanlı ve Alman heyetlerine bağlanması,²⁰¹ o dönemin Afgan Emir'i Habibullah Han'ın İngilizlere olan bağlılığı ve sonunda da bilgilerin İngilizler tarafından öğrenilmesi bu ideali başlamadan bitirmiştir.

¹⁹⁹ Aybek, **a.g.e.**, s. 114

²⁰⁰ Aybek, **a.g.e.**, s. 115

²⁰¹ Özcan, **a.g.m.**, s. 40

İKİNCİ BÖLÜM

2. ZAFAR HASSAN'IN HAYATI

Zafar Hassan'ın Hatırat'ında doğduğu yer, Delhi'ye 76 mil uzaklıkta bulunan Karnal şehri olarak geçmektedir. Ailesine dair bilgiler ise şu şekilde aktarılır; babası Hafız Azimuddin Bey nitelikli ve dindar bir kişiliktir. Eğitimi için baba mesleği çiftçiliği terkedip önce Diobend'e sonra buradan Bhopal'e gitmiştir. Kur'an eğitimi almış ve hafız olmuştur. Memuriyette görev almıştır. Zafar Hassan, babasının görevi sebebiyle ailesiyle çok görüşemediği için babaannesinin babasına beddua ettiğini ve bunun neticesinde de kendisinin de babasına evlat hasreti çektirdiğini yazar. Zafar Hassan, 26 Eylül 1895 senesinde doğmuştur. Ağabeyi Mahmud Hasan ve ablası Nimet Bibi'dir.²⁰²

2.1. EĞİTİM HAYATI

Zafar Hassan Hatırat'ında, dönemin adetlerine uygun olarak dört yaş, dört ay, dört günlük olduğunda mahalle camisine, Kur'an-ı Kerim öğrenimi için gönderildiğini yazar. Ablasının onu camiye bırakmasının ardından eve geri gelen Zafar Hassan, bilmeden de olsa okuldan kaçmıştır. Fakat bu onun ilk ve son okuldan kaçışı olmuştur. Hoca'nın yemeklerini mahalleli hazırlardı. Yemekleri getirip götürme işi Zafar Hassan'a verilmişti.²⁰³ Bu durum onun ilerde sorumluluk sahibi bir kişilik olacağını belirtiydi.

Zafar Hassan'ın Hatırat'ı ışığında aldığı eğitimler şu şekilde aktarılmıştır: Camii medresesinde otuz cüzü okumuş, temel ve genel bilgileri öğrenmiştir. Sonrasında babası onu özel bir medreseye, kendisi gibi hafız olması için yollamıştır. Fakat buradaki hoca Zafar Hassan'ın hafız olamayacağına kanaat getirip babasına bu konuyu açmıştır. Amcaları, ağabeyi de hafız olan Zafar Hassan bu sefer, Müslüman öğrencilerin eğitimi için bir dernek tarafından açılmış olan bir okula yazıldı. Ancak hocaların yetersizliğinden ötürü babası, birinci sınıfı burada tamamlayan Zafar Hassan'ı evden biraz uzak bir devlet ilkokuluna gönderdi. İkinci sınıfa burada başladı ve üçüncü sınıfı da burada tamamladı. Hindu ve Müslüman öğrencilerden oluşan sınıfın hocası

²⁰² Aybek, **a.g.e.**, ss. 23-24

²⁰³ Aybek, **a.g.e.**, s. 24

Müslümandı. Dersleri iyiydi ve sınıf başkanlığı yapıyordu. O dönemde Müslüman çiftçilerin çocuklarının ilkokul eğitiminin ücretsiz olduğunu ama diğer çocuklardan aylık ücret alındığını buna rağmen okuyan çocuk sayısının yetersiz olduğunu Hatırat’ında ifade etmiştir. Sonrasında dördüncü sınıfta Karnal High School’a girmiştir.²⁰⁴

Zafar Hassan, ailesinin dindarlığı hakkında Hatırat’ında şu bilgileri kaydetmiştir: Babası teheccüte kalkar ve sonra onu kaldırır, sabah namazına beraber camiye giderlerdi. Sonrasında babası Zafar Hassan’a Kur’an okuturdu. Annesi de ibadetle meşgul bir kadındı. Bu durum hayatı boyunca onu etkilemişti. Karnal Bourding House²⁰⁵’da kalırken hocaların yaptığı küçük bir mescitte öğle ve ikinci namazlarını diğer birkaç Müslüman öğrenciyle kılardı. Bunun üzerine Hindu öğrencilerin de puca²⁰⁶ için mescitin yanına bir ibadet yeri yaptıklarını Hatırat’ında dile getirir.²⁰⁷

Sonrasında Zafar Hassan burs kazandı. Zafar Hassan’ın çocukluğunda ilkokul dördüncü ve beşinci sınıflarda Hindistan’da Farsça dersi de veriliyordu. Kabil’e gittiğinde bu dersler ona yardımcı oldu. Beşinci sınıfta okuduğu Bostan ve Gülistan’da rastladığı bir cümle onun hayatı boyunca edindiği bir düstur olmuştur. Bu dize: “Ekmeğinin yarısını yiyip diğer yarısını fakirlere veren kişi Allah’ın adamıdır!”²⁰⁸

Ortaokulda Arapça ve Farsça derslerinden birini seçmesi gerektiğinde Arapça’yı tercih etti. Bu da Kabil’de hocası Ubeydullah Sindhi’den aldığı tefsir derslerini anlamasını kolaylaştırdı. Arap atasözleri ve nasihatleri onun karakterinde iyi etkiler yarattı. Mesela, “İnsanın haddinden fazla yemek yiyerek hasta olması çok utanç vericidir” cümlesi bunlardan birisidir. Babasının, Peygamber Hz. Muhammed’in fazla yemek yemediğini söylemesi de onu yemek konusunda etkilemiştir. Zayıf olmasının yanı sıra cesur, atak ve sıkıntılara katlanmakta kimseden geri kalmamıştır.²⁰⁹

Ağabeyinin Mehinder Üniversitesi’ne başlamasıyla ailenin daralan bütçesi zorlanmaya başladı. Çünkü babası yaşlılık sebebiyle devlet hizmetinden ayrılmıştı.

²⁰⁴ Aybek, **a.g.e.**, s. 25

²⁰⁵ Okulun yurdu

²⁰⁶ پوجا: Tapma, tapınma, Eşref, Soydan, **a.g.s.**, s. 80

²⁰⁷ Aybek, **a.g.e.**, ss. 27-28

²⁰⁸ Aybek, **a.g.e.**, s. 26

²⁰⁹ Aybek, **a.g.e.**, s. 27

Emekli maaşı düzenli verilmiyordu. Babası tekrar çalışmaya mecbur kaldı. Ağabeyinin eğitimi boyunca çalıştı. Zafar Hassan, kendisinin okuması için babası ve özellikle de annesinin çok fedakarlık yaptığını Hatırat'ında dile getirmiştir. O, hayatı boyunca ailesinin yaptığı fedakarlıkların karşılığını veremediği için kendini suçlu hissetmiştir.²¹⁰

2.2. LAHOR DEVLET ÜNİVERSİTESİ'NE GİRİŞİ VE MİLLİ DUYGULARIN UYANIŞI

1911 yılında Lahor Devlet Üniversitesi sınavlarına giren Zafar Hassan Hatırat'ında, bölümünde birinci olduğunu ve iki yıl boyunca burs hakkı kazandığını yazmıştır. Üniversitede burslu öğrenciler tek kişilik odalarda diğer öğrenciler ise yurttaki kalıyorlardı. Birinci olduğu için tek kişilik bir odada kalmaya hak kazandı, sonraları Zafar Hassan ile ülkesini terkedecek olan dava arkadaşı Huşi Muhammed ile bu dönemde tanışıp arkadaş oldu. Sınıfta daima birinci olmak isteyen Zafar Hassan, geceleri geç saatlere kadar derslerle uğraşır hatta uykusu gelmesin diye ayakta ders çalışıyordu. Onun bu azmine bazıları hayret ediyordu. Sabahları spor yapmak ise onun adeti idi. Hindistan'da eğitim sistemi biraz farklı şekilde yürütülmekteydi. Üniversitede istenilen bölüme gidilebilmesi için iki yıl gidilecek bölümle alakalı eğitim alınmıyordu ki bugün de durum aynıdır. Bu sebeple biyoloji derslerinin ağırlıklı olduğu koleje devam etti. Çünkü ağabeyinin ve babasının isteği onun tıp fakültesine girmesi yönündeydi. Lahor Devlet Üniversitesi'nin sınavına girdi ve burs kazandı. Fakat bu burs tıp fakültesi için değildi.²¹¹ Bunun üzerine ailesi matematik bölümüne girmesini sonrasında mühendislik fakültesi sınavlarına hazırlanması kararını aldı.²¹²

Koleje gireli bir yıl olmuştu ki Trablusgarp Savaşı sonrasında 1912 yılında Balkan Savaşı başladı. Osmanlı Devleti'ne, yaralıları tedavi etmek için Hilal-i Ahmer ekibi göndermek isteyenler toplantılar düzenlemeye başlamışlardı. Halkın da katıldığı bu

²¹⁰ Aybek, a.g.e., s. 28

²¹¹ Hindistan eğitim sisteminde fakülte okumadan önce iki yıl kolej dedikleri ön eğitim alınır. Zafar Hassan'ın aldığı puan matematik bölümüne uygundu ve burs içeriyordu. Matematik eğitimi alması ileride mühendis olma seçeneğine yakın bir tercihti.

²¹² Aybek, a.g.e., s. 30

toplantılarda Dr. Allame Muhammed İkbâl²¹³ de şehitler için yazdığı şiirleri okuyordu. Toplantılara Zafar Hassan da katılmıştı. Bu şiirlerin Hindistan gençlerini derinden etkilediğini Hatırat'ında dile getirmiştir.²¹⁴

Üniversitenin bahçesine Müslüman öğrencilerin namaz için yaptığı bir mekanda sabah namazının ardından Zafar Hassan ve arkadaşı Abdulmecit Han Müslümanların genel durumları ve Türkler hakkında aralarında konuşuyorlardı. Şehirde yaşayan Müslüman öğrencilerden Abdulreşit ile de öğle namazından sonra aynı mevzuları değerlendiriyorlardı. Huşi Muhammed'in de onlar dışında başka bir arkadaş grubu vardı ve o da arkadaşlarını Müslümanların genel durumu hakkında bilgilendirirdi. İlerde İngiliz Hindistan'ı hükümetini yıkmak için okullarını ve ailelerini terkedip bilinmeyen bir yolculuğa çıkacak arkadaş grubunun listesi şöyledir:

- 1- Mian Abdulbari Bey (Lahor Devlet Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi) sonraları Muslim League (Müslim Lig) ve Cinnah Avami Muslim League lideri olacaktır.
- 2- Şeyh Abdulkadir (Lahor Devlet Üniversitesi yüksek lisans öğrencisi)
- 3- Abdulmecit Han (Lahor Devlet Üniversitesi lisans öğrencisi)
- 4- Allah Navaz Han (Lahor Devlet Üniversitesi lisans öğrencisi)
- 5- Şeyh Abdullah (Lahor Devlet Üniversitesi lisans öğrencisi)
- 6- Abdulreşit (Lahor Devlet Üniversitesi lisans öğrencisi)
- 7- Zafar Hassan (Lahor Devlet Üniversitesi lisans öğrencisi, Hatırat'ın yazarı)
- 8- Muhammed Hasan (Lahor İlahiyat Fakültesi lisans öğrencisi)
- 9- Huşi Muhammed (Lahor King Edward Tıp Fakültesi öğrencisi-ikinci sınıf-)
- 10- Abdulhamit (Lahor K.E. Tıp Fakültesi öğrencisi -ikinci sınıf-)
- 11- Rahmet Ali (Lahor K.E. Tıp Fakültesi öğrencisi -ikinci sınıf-) Bağımsızlıktan sonra Lahor Oryantal Üniversitesi'nde birkaç yıl Fransızca hocalığı yaptı.
- 12- Şeyh Şecaullah (Lahor K.E. Tıp Fakültesi öğrencisi-ikinci sınıf-)²¹⁵

²¹³ Hindistanlı şair, düşünür. Pakistan'ın fikir babası., Ayrıntılı bilgi için bkz., Mehmet S. Aydın, "İkbâl, Muhammed" **DİA**, XXII. Cilt, Ankara, 2000, s. 17

²¹⁴ Aybek, **a.g.e.**, s. 31

Zafar Hassan ve arkadaşlarının mevzusu genellikle savaş olurdu ve Türklerin acılarını kendilerince paylaşırlardı. Bu düşüncelerinin gelişmesinde etkili olan, Mevlana Muhammed Ali Cevher'in haftalık İngilizce basılan "Komrad", Mevlana Ebul Kelam Azad'ın yine haftalık "el-Hilal" ve "el-Belağ" gazeteleriydi. Bu gazetelerdeki yazılar grubu dolayısıyla Zafar Hassan'ı Türklere tutkuyla bağlıyordu. Ayrıca bu gazeteler Zafar Hassan'ın İngiliz yönetimine karşı olmasına vesile olmuştur.²¹⁶ Dolayısıyla hayatını tamamıyla değiştirecek olan olaylar zinciri tam da bu noktada başlamıştır.

1914'de Birinci Dünya Savaşı başlamıştı. Hindistan'ın mutlak bağımsızlığı için Zafar Hassan bu savaşı Almanların kazanmasını istiyordu. Hatırat'ında, İngilizlerin Müslüman öğrencileri askere almak istemesi üzerine hocası İngiliz Prof. Vadan'ın "Burası sizin ülkeniz ve ülkeniz için savaşmanız lazım" demesi üzerine o, "Bu ülke benim ülkem değil çünkü bu devlet bizim devletimiz değil" dediğini yazmıştır.²¹⁷

Almanlarla birleşen Türkler İngiltere'ye karşı savaş ilan ettiler. O dönemde Hindistan gazetelerinde cihat için fetva veren Halife'nin fotoğrafı yayınlandı. Zafar Hassan Hatırat'ında, bundan sonra yukarda adı geçen öğrencilerle, merkezi Asmas'da olan 1832 yılında Mevlana Velayet Ali Azim Abadi ve onun kardeşi Mevlevi İnyet Ali tarafından kurulan Mücahidîn Cemaati'yle gizli haberleşmeye başladıklarını yazar. Babürlüler'in çöküşü sırasında Seyyid Ahmed Barelvî'nin önderliğinde Mevlana Şah İsmail Bey'in kardeşinin oğlu Şah Abdulaziz Bey, oğlu Şah Valiullah Bey Hindistan'ın özgürlüğü için Sindh yoluyla Afganistan'a gelip bugün Pakistan'da bulunan Kuzeybatı Sınır Eyalet'inde bir merkez kurdular. Onların amacı Afganistan ile bağlantı kurup arada kalan, o dönemin Sih Sultanlığı'nı ortadan kaldırmaktı. İngilizlerin Pencap'ı ele geçirmesinden sonra mücahitler yeni üyeler ve yardım için para topladılar. Bu gruptan olan ve Karnal'da yaşayan Mevlevi Muhammed Cafer Bey ile bağlantı kurdular.²¹⁸

Ülkeleri Hindistan'ın bağımsızlığı ve Müslümanların dini önderi Halife'nin ülkesi Osmanlı Devleti'nin özgürlüğü için geleceklerini hiçe sayan grup tamamen

²¹⁵ Aybek, **a.g.e.**, s. 14

²¹⁶ Aybek, **a.g.e.**, s. 31

²¹⁷ Aybek, **a.g.e.**, s. 35

²¹⁸ Aybek, **a.g.e.**, ss. 35-36, Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 390

samimi duygularla hayatlarını tehlikeye atmak suretiyle okullarını ve ailelerini terketmeye karar vereceklerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. SİYASİ KİŞİLİĞİNİN OLUŞUMU VE PENCAP'TAN KUZEYBATI SINIR EYALETİ'NE KAÇIŞI

O dönemler cemaatin Pencap bölgesindeki temsilcisi Mevlevi Fazl İlahi'dir. Lahor'daki temsilcisi Mevlevi Abdurrahim'dir. Fakat daha çok Mevlevi Beşir adıyla tanınırdı. Lahor Devlet Üniversitesi Müslüman öğrencilerinden Şeyh Abdullah, bu beylerle tanışmıştı. Onun aracılığıyla diğer Müslüman öğrencilerin düşüncelerini öğrenmişlerdi. Bundan sonra Halife'nin cihat fetvasını güvendikleri öğrencilere gönderdiler. Bu düşüncelerle gençlerde Osmanlı ordusuna katılıp İngilizlere karşı mücadele etme duyguları uyandı. Zafar Hassan, istihareye yatar ve rüyasında yemyeşil ve dağlık bir yer görür. Bu rüya, Kuzeybatı Sınır Eyaleti'ne gitmesi gerektiğini düşündürür. Orası rüyasındaki gibi dağlık ve yeşilliktir. Artık hicret etmeye karar vermiştir ve bu düşüncesini arkadaşlarına açmıştır. Arkadaşları da onunla aynı fikirdedir. 2 Ocak 1915 Pazar günü Ravi Nehri'nde Kur'an-ı Kerim'e el basarak cihata katılmaya and içerler. Bundan sonra Mevlevi Fazıl İlahi ve Mevlevi Beşir ile buluşup, sınırın karşı tarafına geçmeye karar verirler. Sonradan bu gruba Allah Navaz Han'ın kardeşi Şah Navaz ve fazla eğitilmiş olmayan, sonradan Müslüman olmuş, bu ailenin sahiplendiği Abdulhak (İpek Mendil olayında casusluk yaptığı düşünülen şahıs) da katılmıştır. Gidiş tarihleri 5 Şubat 1915'tir.²¹⁹

Ailesini son kez görmek için Karnal'a giden Zafar Hassan, evde sadece ablasını bulur. Birkaç gün orda kaldıktan sonra ablasına, eğer mümkün olursa bir daha görüşeceklerini olmazsa da bunun son görüşmeleri olduğunu söyleyip evden ayrılır.²²⁰

Zafar Hassan Hatırat'ında 5 Şubat günü yola çıktıklarını ve grubun dikkat çekmemek için iki kısma ayrıldıklarını yazar. Ertesi gün Haripur Hazara²²¹ yakınlarına ulaşmışlardır. İstasyona gelen grubu onların bir arkadaşı karşıladı ve Abdurrahman'ın

²¹⁹ Aybek, a.g.e., ss. 39-42

²²⁰ Aybek, a.g.e., ss. 40-41

²²¹ Bugün Pakistan topraklarında bulunan, Afganistan sınırındaki Kuzeybatı Sınır Eyaleti'nde bulunan bir şehirdir.

babası Muhammed İlahi'nin evine götürdü. O yöreye has kıyafetler giyinen gruptaki kişilere takma isimler de verilmiştir.²²²

Yanlarına verilen bir rehberle yürüyerek Kuzeypatı Sınır Eyaleti'ne doğru yol aldılar. O gece yağmurun yağmasını fırsat bilip Sindh Nehri'ni geçip Amb²²³ yönetiminin hüküm sürdüğü yere ulaştılar. Özgürlüğün başlangıcı olarak nitelediği bu yere geldiğinde Zafar Hassan'ın kaygıları başlamıştır. Çünkü başarıları sebebiyle ondan beklentileri olan ailesini terketmiştir ve gideceği yerin ne dilini ne de oraya nasıl gideceğini bilmiyordur. İyi işler yapabilecek midir, işte bunlar onun kafasında oluşan kaygıların sebebidir.²²⁴

Amb yönetimi sınırları içerisinde bulunan Asmas aslında Kuzeypatı Sınır Eyaleti'nin bir köyüdü. Bu köyde yaşayan mücahitlerin sayısı aileleriyle birlikte yaklaşık yüz kişiydi. Zafar Hassan ve arkadaşları bu mücahit cemaatinin merkezinin yakınlarına ulaştılar. Cemaatin o zamanki başkanı Mevlevi Abdulkerim Bey'di. Fakat onlar ulaşmadan üç gün önce vefaat etmişti. Yerine Mevlevi Nimetullah başkan olmuştu. Başkan ve diğer mücahitlerin dünyevi hiçbir arzuları yoktu. Tek amaçları Allah için canlarını feda etmektir. Bunların yanında değişen dünyadaki gelişmeler karşısında yetersizlerdi. Askeri eğitim görmemişlerdi. Sadece kılıçla savaş eğitimi almışlardı. Amaçları, Hindistan'ı gayri müslim devletin elinden kurtarmaktı.²²⁵

Asmas'da yaşam şartları kötüydü. Hindistan'daki İngiliz hükümetini yok etmek isteyen Mücahidin Cemaati, Hindistan Müslümanlarının veya Afgan hükümetinin yardımlarıyla ayakta duruyordu. Bölge dağlık olduğu için ziraat de yapılamıyordu. Gruba verdikleri yer kulübe tarzında bir evdi. Bir kapısı ve penceresi olan kulübede cam yoktu. Sadece ekmek yiyiyorlardı. Şehir hayatındaki yaşamları artık çok uzaklardaydı. Ama bu durum onları yıldırmadı. Burada amaçlarına ulaşamayacaklarına kanaat getiren grup Asmas'dan ayrılmaya karar verdi. Afganistan'a gitme yolunu seçtiler. Amaçları

²²² Aybek, **a.g.e.**, ss. 42-43

²²³ Kuzeypatı Sınır Eyaleti'nde (Sarhad) bir navablık. Zafar Hassan'ın aktardığına göre idareci seçiminde İngilizlere ihtiyaç duyulmayan yani güney bölgelere göre daha serbest bir yönetimdir. Aybek, **a.g.e.**, ss. 43-44

²²⁴ Aybek, **a.g.e.**, ss. 44-45

²²⁵ Aybek, **a.g.e.**, ss. 47-48

Kabil'e gidip Afgan yönetimini Birinci Dünya Savaşı'na katılması için ikna etmekte. Eğer başarılı olamazlarsa Osmanlı topraklarına gidip orduda İngilizlere karşı savaşıyorlardı. Kabil'e gitmek için Mücahidîn Cemaati'nden bir elçi gönderdiler.²²⁶

Zaman zaman Haripur'dan gizli bir şekilde gazeteler geliyordu.²²⁷ Zafar Hassan ve arkadaşlarını en çok üzen de İngiltere ve Fransa'nın Çanakkale Boğaz'ına kadar gelmesi olmuştu. Tam da bu dönemde Kabil'den gelen elçi oraya gitmeleri için izin verildiğinin haberini ulaştırmıştı. Kuzeybatı Sınır Eyaleti'nden bir rehberle Kabil yolculuğuna çıktılar. 22 Mart 1915'de Bacor'un Kali köyüne ulaştıklarında, İngiliz ve Fransız donanmalarının 18 Mart'ta Çanakkale Boğaz'ında yenilgiye uğradıklarını öğrendiklerinde şükür secdesi ettiler.²²⁸

Kabil yolu zorluydu. Askerlere yakalanma tehlikesi vardı ve dağlık bölgede insanların kullanmadığı yollardan gittiler.²²⁹ Kuzeybatı Sınır Eyaleti yolu on gün sürdü. Yolculuğun yedinci günü Afganistan sınırına yakın olan, mücahitlerin ikinci merkezi Çemer kent köyüne ulaştılar. Birkaç gün sonra Afganistan topraklarına geldiler.²³⁰

Zafar Hassan yaptıkları zorlu yolculuktan sonra bile umudunu kaybetmemiştir. Mücahidîn Cemaati'nin kısıtlı şartları sebebiyle umudu yakındaki tek Müslüman devlet olan Afganistan'da aramak suretiyle amacı uğruna gereken bütün mücadeleyi gerçekleştirmiştir.

3.2. ZAFAR HASSAN'IN AFGANİSTAN'DAKİ YAŞAMI

Zafar Hassan ve arkadaşları dağlık bölgeden sonra Kunar Nehri'nin kıyısına ulaştılar.²³¹ Karların erimesi ve yağmur sebebiyle sular yükselmişti. Bindikleri bot su almıştı ama bu zorlu yolculuktan sonra Celalabad'ın birkaç kilometre yakınına ulaşmışlardı. Akşam Celalabad'da Afgan Rabat adındaki kervansaraya ulaştılar.²³²

²²⁶ Aybek, **a.g.e.**, s. 49

²²⁷ Aybek, **a.g.e.**, s. 51

²²⁸ Aybek, **a.g.e.**, s. 52

²²⁹ Aybek, **a.g.e.**, s. 53

²³⁰ Aybek, **a.g.e.**, s. 57

²³¹ Aybek, **a.g.e.**, s. 75

²³² Aybek, **a.g.e.**, s. 76

Ertesi gün şehir merkezine gidip savaşa dair haberleri öğrenmeye çalıştılar. Fakat kimsenin dünyada yaşananlara dair bir bilgisi yoktu. Çarşıda gazete satılmıyordu. Savaş hakkında soru sorduklarında aldıkları cevap, savaşın devam ettiğiydi. Birinci Dünya Savaş'ına dair hiç kimsenin bilgisi yoktu. Afganistan düşündükleri gibi medeni bir yer değildi.²³³ Halbuki buraya gelmeden önce Hindistan'ı İngiltere yönetiminden kurtaracak yegane ülkenin Afganistan olduğunu düşünmüşlerdi.²³⁴

Katırların sırtında yapılan yolculuktan sonra Kabil'e ulaştılar. Kısa bir süre sonra 19 Nisan 1915'de yolda hastalanan grubun lideri Abdülmecit Han vefaat etti.²³⁵

Bir gün aniden göz hapsine alındılar. Zafar Hassan Hatırat'ında bunun sebebinin büyük ihtimalle, Hindistan'dan kaçtıklarının gazetede yayınlanması üzerine İngiliz ajanı olduklarının zannedilmesi olduğunu ifade etmiştir. Adı Şah Ağası²³⁶ Ali Han olan ve gelecekte emir olacak olan Emanullah Han'ın eniştesi, tanıştıklarında onların cihat için ülkelerinden kaçtıklarını öğrenince bu duruma çok sevindiğini söylemiştir. Fakat sonrasında onları şikayet etmiş, böylelikle dört yıl sürecek olan göz hapsi başlamıştır. Leftinent Valisi Sir Michel "Eğer onlardan biri yakalanırsa Hindistan sınırındaki ilk ağaca asılacaktır." emrini vermiştir.²³⁷

Kabil'de iyi koşulları olmayan, emniyet müdürünün evine yakın bir ev verildi ve günlük kişi başı bir Afgan rupisi bağlandı.²³⁸ Yusuf Hikmet Bayur, bu gençlerin amacı bilindiği halde Afganistan'da tutulmalarının sebebinin gruptaki bazı gençlerin babalarının önemli görevlerde çalışmalarıyla ilişkilendirir.²³⁹ Bu da İpek Mendil olayında şüpheli gözükten Rab Navaz, Şah Navaz ve Abdülhak'ın İngilizler adına çalıştıklarını düşündürmektedir.

²³³ Aybek, **a.g.e.**, s. 78

²³⁴ Aybek, **a.g.e.**, s. 60

²³⁵ Aybek, **a.g.e.**, s. 82

²³⁶ Zafar Hassan bu kelimenin "özel sekreter" anlamına geldiğini Hatırat'ında kaydetmiştir. Aybek, **a.g.e.**, s. 79

²³⁷ Aybek, **a.g.e.**, s. 79

²³⁸ Aybek, **a.g.e.**, s. 81

²³⁹ Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 505

Dört yıl boyunca yani Afgan Emiri Habibullah'ın katline (1919) kadar bu göz hapsi devam etti.²⁴⁰ Bu süre zarfında Emir ile görüşmek isteyen grup üyeleri Osmanlı Devleti topraklarına gidip orada savaşmak istiyordu.²⁴¹ Fakat bu istekleri gerçekleşmedi.

Zafar Hassan Hatırat'ında, o dönemde insanların kendileriyle konuşamadığını ve sürekli askerler tarafından izlenildiklerini ifade etmiştir.²⁴²

Hatırat'ında Zafar Hassan, ülkenin durumunu şu şekilde anlatmıştır; Kabil'in fazla caddesi yoktur, yollar genelde topraktır. Kanalizasyon sisteminin olmayışı şehirde ağır bir kokunun olmasına sebebiyet vermektedir. Çarşıda ekmek satan birkaç dükkan vardır.²⁴³

Ülkede Farsça basılan haftalık Sirac el-Ahbar gazetesi dünyayla bağlantı kurdukları tek haberleşme aracıdır ki zaten o dönemler ülkenin ez fazla yüzde ikisi okuma yazma bilmektedir.²⁴⁴ Okuma yazma bilmek de yeterli değildi çünkü Afganistan, Peştü, Tacik, Türkmen, Hazara gibi birçok farklı unsurdan oluşmaktaydı. Dolayısıyla herkes Farsça bilmiyordu.

Kabil'e gelme sebeplerinden biri de Emir Habibullah Han ile görüşüp kendilerini Osmanlı Devleti topraklarına göndermesini sağlamaktı. Ne de olsa artık Afganistan'ın Hindistan'la savaşamayacağını anlamışlardı. Ülke İngiliz etkisindeydi. Artık Dar'ul İslam'a gidip İslam için çarpışma seçeneğini düşünüyorlardı.²⁴⁵

Afganistan emiri, Emir Habibullah İngiliz taraftarıydı. Velihaht İnayetullah Han zayıf karakterliydi ve babası gibi İngilizlerle karşı karşıya gelme taraftarı değildi. Emir'in küçük kardeşi Serdar Nasrullah Han İngiliz karşıtıydı fakat aynı zamanda ileriye göremeyen katı biriydi. Üçüncü kişilik, şehzade Serdar Emanullah Han da annesinin

²⁴⁰ Aybek, **a.g.e.**, s. 80

²⁴¹ Aybek, **a.g.e.**, s. 49, s. 91

²⁴² Aybek, **a.g.e.**, s. 80

²⁴³ Aybek, **a.g.e.**, s. 84

²⁴⁴ Aybek, **a.g.e.**, s. 26

²⁴⁵ Aybek, **a.g.e.**, s. 91

nüfuzlu bir kadın olması sebebiyle sevilen biriydi. Emir Habibullah Han kışları Celalabad'da geçirir, Kabil yönetimini de oğlu Emanullah Han'a bırakırdı.²⁴⁶

Ülkede bazı aydın gençler Afganistan'da İngilizlerden bağımsız bir hükümet yapısı oluşturmak istiyordu. Bunların liderleri Serdar Mahmut Bey Tarzi –ki ülkede çıkan tek gazete olan Sirac el-Ahbar'ın sahibi- ve Serdar Muhammed Nadir Han'dı. Bu grup Emanullah Han'ı tutuyorlar ve onu hamileri kabul ediyorlardı. Böylece ülkede üç tane grup meydana gelmişti. Emir Habibullah Han ile İnayetullah Han bir grup, Nasrullah Han ve Emanullah Han da iki ayrı grubu oluşturuyordu. Habibullah Han'ın zevkleri sebebiyle yaptığı harcamalar insanların gözüne batmaya başlamıştı. Bu yüzden birkaç kez onu öldürmeye çalışmışlardı.²⁴⁷

O zamanlar Afganistan, Rusya ve Britanya arasında bölünmüş ve sürekli sıkıntıların yaşandığı bir bölgeydi. Birinci Dünya Savaşı'ı sebebiyle Britanya ile birleşen Rusya'nın gözü Hindistan'daydı.²⁴⁸

Zafar Hassan'ın gittiği dönemde Afganistan, Bedahşan, Mezar-ı Şerif, Herat ve Kandahar olmak üzere dörde ayrılıp yüksek dereceli memurlara taksim edilmişti. Emir Habibullah Han'ın ülkede mutlak hakimiyeti vardı. Sözü kanundu. Ülkede ne kabine ne de meclis vardı. O dönemler Britanya, Afganistan'a bir vekil gönderirdi. Bu vekil de genelde Pencaplı bir Müslüman olurdu. Dış meselelerdeki bütün yazışmaları işte bu vekil yapardı. Valilerin atanması Emir tarafından yapılırdı. Emir'in küçük kardeşi Serdar Nasrullah Han veliahttı ve vezirlik görevini yürütüyordu.²⁴⁹

O dönemde Hindistanlı Müslümanlar bir İslam devleti olan Afganistan'ın, Hindistan'daki İngiliz hükümetiyle savaşarak onları bu topraklardan atabileceklerini sanıyorlardı. Eğer Afganistan savaşa katılıp Hindistan'a saldırırsa İngilizler'i Hindistan'dan çıkarabileceği düşüncesi hakimdi.²⁵⁰ Zafar Hassan'ın hocası Ubeydullah Sindhî'nin Afganistan'a gelmesinin amacı da bu düşüncenin bir yansımasıydı. Hedefi

²⁴⁶ Aybek, a.g.e., s. 89; Aliye Yılmaz, "Amanullah Han'ın İslahatları ve Atatürk", **Sleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 21, Isparta, Mayıs 2010, s. 156

²⁴⁷ Aybek, a.g.e., ss. 89-90

²⁴⁸ Aybek, a.g.e., s. 59

²⁴⁹ Aybek, a.g.e., ss. 71-73

²⁵⁰ Aybek, a.g.e., s. 60

Afganistan'ı savaşa dahil edip Hindistan'a saldırması için hazır hale getirmektir. Ubeydullah Sindhî Afganistan'a gelmeden önce Delhi'de, Hintli Müslüman önderler Hekim Ecmel Han²⁵¹, Dr. Ensari, Mevlana Muhammed Ali Cevher ve Mevlana Ebul Kelam Azad'ın da bulunduğu bir toplantı gerçekleşmiş ve sonrasında Mahmud Hasan Diobendî'nin talimatıyla Ubeydullah Sindhî Afganistan'a gelmiştir.²⁵²

Zafar Hassan umutlarını Afganistan'a bağlamıştı fakat burada yaşadığı hayal kırıklığı onu umutsuzluğa düşürmemişti. Artık ikinci seçenek olan Osmanlı ordusunda savaşmak hedefiydi.

3.2.1.Hint-Osmanlı-Alman Heyeti, Ubeydullah Sindhî'nin Kabil'e Gelişi ve Geçici Hint Hükümeti

2 Ağustos 1914'de Osmanlı Devleti ve Almanya arasında, Alman-Osmanlı İttifak Anlaşması imzalandı. Osmanlı Devleti artık Almanya'ya kurtarıcı gözüyle bakıyordu.²⁵³ Öte yandan Almanya'nın amacı Hindistan, Kafkasya, Mısır ve diğer Müslüman ülkelerde Halife'nin nüfuzunu kullanarak İngiltere, Rusya ve Fransa gibi hükümetlere karşı isyanlar oluşturmaya çalışmaktı.²⁵⁴

Enver Paşa, Rauf (Orbay) Bey'e İran, Afganistan ve Hindistan'da isyanlar çıkartması için bir müfreze verdi.²⁵⁵ Fakat bu müfreze İran'a kadar gitmişse de orada İngiltere ve Rusya'nın olması sebebiyle başarılı olamamıştır.²⁵⁶ Osmanlı, Alman, Afgan Heyeti olarak da anılan bu grup, Zafar Hassan'ın Hatırat'ında "Hint, Osmanlı, Alman Heyeti" olarak geçmektedir. Heyetin amacı Afganistan'ın İngiliz Hindistan'ına

²⁵¹ Bağımsız Hindistan için mücadele etmiş bir siyaset adamı. Kīdwai, **a.g.mad.**, s. 253

²⁵² Aybek, **a.g.e.**, s. 97

²⁵³ Mustafa Çolak, **Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)**, TTK, Ankara, 2006, s. 46

²⁵⁴ Çolak, **a.g.e.**, ss. 36-37, Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 512; Almanya İmparatoru Hindistan'daki ricalara Urduca ve Farsça yazılmış dostluk mesajları içeren mektuplar göndermiştir. Fakat bu mektuplar İngilizler tarafından ele geçirilmiş ve amacına ulaşamamıştır, Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 498

²⁵⁵ İsrail Kurtcephe, Mustafa Balcıoğlu, "Birinci Dünya Savaşı Başlarında Romantik bir Türk Alman Projesi –Rauf Bey Müfrezesi-", **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı 3, Ankara, 1992, s. 249; Aybek, **a.g.e.**, s. 102

²⁵⁶ Aybek, **a.g.e.**, s. 102

saldırmasını sağlayıp İngilizlerin Avrupa'daki cepheleeri yerine Hindistan'da kalmalarını sağlamaktı. İşin sonunda Hindistan da özgür olacaktı.²⁵⁷

Rauf (Orbay) Bey'in önderliğindeki birinci girişimin başarılı olamaması üzerine 1915'de Osmanlı, Alman ve diğer taraftan İngiliz karşıtı Hindu ve Müslüman Hintliler ikinci bir atağa geçtiler. 7 Ekim 1915'de ikinci heyet Kabil'e ulaştı. Bu grubun başında Benares yakınlarındaki Hathras'dan toprak ağası Raca Mehindra Pratap vardı. Raca, Avrupa'da kalarak İngilizlere karşı Birinci Dünya Savaşı'nda Almanlarla birleşti. Bhopalli Mevlana Bereketullah da bu gruptaydı. Osmanlı Devleti temsilcisi ise Jandarma Üstteğmen Kazım Bey'di. Alman temsilci Von Heintisch, Avusturyalı temsilci ise Neider Mayer'di.²⁵⁸ Sonraları Zafar Hassan'ın hocası Ubeydullah Sindhî'de bu grupta görev alacaktır.

Ubeydullah Sindhî 15 Ekim 1915'de Kabil'e ulaştı. Hocası Mahmud Hasan Diobendî daha önceden ortamı hazırlamıştı. Afgan hükümetinden destek alan Mahmud Hasan Diobendî talebesi ve Diyobend müderrisi Ubeydullah Sindhî'yi Emir'le görüşmesi ve zemin oluşturması için Afganistan'a göndermişti. Emir'e, Hindistan Müslümanlarının temsilcisi olarak, Afganistan Emir'ini İngilizlere karşı Hindistan'a yönlendirmek için geldiğini anlattı. Eğer kendisine destek verirlerse bağımsızlıktan sonra oğullarından birini Delhi tahtına²⁵⁹ oturtacaklarını da ekledi. Emir Habibullah Han İngilizlerle dosttu. Parasal destek de sağlayan İngilizlere karşı gelmesi imkansızdı.²⁶⁰

Zafar Hassan Hatıratı'nda, arkadaşları ve kendisinin dahil olduğu Osmanlı-Alman-Hint Heyeti'ni kendi gözlemleriyle şu şekilde açıklar; grubun lideri olan Abdulmecit yerine oy birliği ile Abdulbari başkan seçildi. Ubeydullah Sindhî ekip toplantılarında onu da yanında götürüyordu. Raca Mehindra Pratap Hindistan'da bir Hindu hükümet kurulması gerektiğini savunuyordu. Bereketullah uzun zamandır Hindistan'da olmadığı için oradaki durumlardan bihaberdi. Bu sebeple Raca'nın sözlerini onaylıyordu. Almanlar da Raca'nın ikna kabiliyeti sebebiyle ona

²⁵⁷ Aybek, **a.g.e.**, s. 95

²⁵⁸ Aybek, **a.g.e.**, s. 95

²⁵⁹ Özcan, **a.g.e.**, s. 40

²⁶⁰ Aybek, **a.g.e.**, s. 100

inanmışlardı.²⁶¹ Geçici Hint hükümeti Raca başkanlığında Kabil’de kurulmuştu. Bu hükümete bazı Türk ve Alman temsilciler de katılmıştı.²⁶²

Fakat sonrasında Alman ve Avusturyalı temsilciler Hindistan’ın durumunun, Berlin’deki toplantıda anlatılan gibi olmadığını anladılar. Bununla birlikte Ubeydullah Sindhî’nin Hindistan, Afganistan ve kabile bölgelerine dair çok fazla bilgisi olduğunun da farkına vardılar. Sonrasında Alman ve Hintli temsilciler arasında anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Buna rağmen Zafar Hassan bu ekibin Kabil’e gelişinden dolayı yeniden umutlarının yeşerdiğini Hatırat’ında belirtmiştir.²⁶³

Emir ikili oynuyordu. Bir taraftan heyet üyelerine eğer Osmanlı ve Alman ordusu Afgan sınırına gelirse İngilizlere savaş açacağını söylüyor bir taraftan da İngilizlere grupta alakalı rapor veriyordu. Bunun karşılığında İngilizlerden yüklü miktarda para alıyordu.²⁶⁴ Emir’in Osmanlı ve Alman heyetlerinin taleplerini açık bir şekilde reddettiğini bildiren kaynaklar da mevcuttur.²⁶⁵

Habibullah Han, Osmanlı Devleti ve Almanya’dan askeri kuvvet gönderilirse İngilizlere karşı savaş ilan edeceğini bildirmiştir.²⁶⁶ Fakat o dönemde bu mümkün olamayınca ikinci heyet de olumsuz sonuç aldı. Bir başka sebep de Emir’e gerçeklerin aktarılmaması, Paris’in neredeyse düşmek üzere olduğu, Osmanlı ordusunun Süveyş Kanalı üzerinden Mısır’a gireceği gibi asılsız bilgiler aktarmaları da etkili olmuştur.²⁶⁷

Raca Bey’in Başkan, Bereketullah’ın yardımcısı olduğu geçici Hint hükümeti Afganistan’da kurulmuştu. Yukarıda da bahsedildiği gibi Raca Bey, gerçekçi olmaması sebebiyle gözden düştü. Ubeydullah Sindhî’nin Almanlar üzerinde etki bırakması sebebiyle Raca Bey onu İçişleri Bakanı yaptı. Amaçları diğer ülkelerle iyi ilişkiler kurup

²⁶¹ Aybek, **a.g.e.**, ss. 100-101

²⁶² Aybek, **a.g.e.**, s. 102

²⁶³ Aybek, **a.g.e.**, ss. 100-101

²⁶⁴ Aybek, **a.g.e.**, ss. 101-102

²⁶⁵ Uslu, **a.g.mad.**, s. 376

²⁶⁶ Saray, **a.g.e.**, s. 24

²⁶⁷ Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 505

İngilizler karşısında birliklerini oluşturmaktı. Bu sebeple Rusya'ya bir heyet göndermeye karar verdiler.²⁶⁸

Heyet, Rusya'ya ulaşip Rusya hükümeti ile konuşacak ve onu siyasi, ticari açıdan İngilizlerden ayırmaya çabalayacak ve Rusya'yı Hindistan dostu yapacaktı. Bu iş için Raca Bey, Dr. Mathara Singh'i seçti. Singh bir zaman Amerika'daki Gadr hareketinin üyesi olmuştu ve Hindistan'da isyanı yaymak için geri dönmüştü. Bir ara İngilizler onu ele geçirdiyse de kaçmayı başarıp Afganistan'a ulaştı. Mathara Singh'i ve Huşi Muhammed'i Rusya'ya göndermeye karar verdiler. Rus tarafı, Taşkent'e ulaşan küçük gruba getirdikleri mektubu St. Petersburg'daki Çar'a göndereceklerini söylediler. Cevap gecikince onlara gitmelerini, cevap geldiğinde kendilerine göndereceklerini söylediler. Çar bu mektubu İngilizlere gösterdi. Onları Almanlarla anlaşma yapmakla tehdit etti.²⁶⁹

Huşi Muhammed'in yolda ve Taşkent'te aldığı notlar sayesinde Naib us-Saltanat Nasrullah Han²⁷⁰ çok mutlu olmuş ve bu notlar ilerde Ubeydullah Sindhî'nin fikri anlamda çok işine yaramıştır. Diğer taraftan Afgan devlet işlerinde nüfuzu ve Türkler, Almanlarla da yakınlığı artmıştır.

1916 senesinde Alman Türk heyetleri İngilizlerden çekinen Habibullah Han tarafından sınırışı edilmiştir.²⁷¹ Hatırat'ta Zafar Hassan'ın kaydettiğine göre; Mehindra Pratap'ın Kabil'i terketmesinden sonra Zafar Hassan, arkadaşları ve Ubeydullah Sindhî göz altına alınmıştır. Merkezde yaşayan grup şehir dışında bulunan bir kalenin burcuna götürülmüştür. Burada, gruptakiler özellikle Zafar Hassan ile Huşi Muhammed, Ubeydullah Sindhî için İngilizce olan bir kitap çevirmişlerdir. Bu kitap İngiltere anayasası hakkındadır. Ubeydullah Sindhî, buradan öğrendiklerini bir gün özgür Hindistan'da uygulayacağını, Delhi'de Afgan bir meşrutî sultanlık olacağını ve bu sultanlığın İngiliz anayasası gibi kurallara sahip olacağını hayal ediyordu.²⁷²

²⁶⁸ Aybek, **a.g.e.**, s. 103

²⁶⁹ Aybek, **a.g.e.**, s. 104

²⁷⁰ Nasrullah Han, Afganistan'a gelen İslamcılarını korumuş ve desteklemiştir. Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 504

²⁷¹ Sivrioğlu, **a.g.e.**, s. 221

²⁷² Aybek, **a.g.e.**, ss. 115-116

Zafar Hassan Hint-Osmanlı-Alman Heyeti'nin gelmesiyle Hindistan'ın bağımsızlık yolunda yol katedeceğini düşünse de Afganistan'daki İngiliz etkisi buna izin vermemiştir. Çünkü Emir Habibullah Han kendi rahatına düşkün ve de İngiliz yardımıyla ayakta durmaya çalışan daha da önemlisi savaşçı, taassup sahibi birçok milleti barındıran bir ülkeye sahipti. Bu oymaklar arasında birliği sağlamak da bir o kadar zordu.

3.2.2. Japon Türk Heyeti

Zafar Hassan Hatırat'ında, Japon Türk Heyeti adını verdiği bölümde şunları kaydeder: Raca Bey, Rusya'ya yollanan ekipten sonra Japonya'ya da bir grup göndermeye karar verdi. Ubeydullah Sindhî ise İran üzerinden bir grubun da Osmanlı Devleti'ne gönderilmesini tavsiye etti. Japon ekibine Şeyh Abdulkadir ve Mathara Singh katılacaktı. Osmanlı ekibine ise Abdulbari ve Şecaullah katılacaktı. Kendi ekibinin Kabil'de başarısız olmasının verdiği hoşnutsuzlukla 1916 yılının başlangıcında Afganistan'dan giden Alman temsilci Von Henting, bu giderler için Ubeydullah Sindhî'ye üç yüz pound²⁷³ vermişti. Yüz pound Raca ve Bereketullah'ın masrafları içindi. Geriye kalan iki yüz pound emanet olarak Şeyh Muhammed İbrahim'e verildi. O dönemde Şeyh Bey Şor Bazar'daki evden ayrılıp Şehr Ara'da daha sağlıklı bir mekanda Mevlevi Muhammed Kasuri, Ubeydullah Sindhî Bey ve yeğeni Aziz Ahmed ile birlikte bir bağ evinde yaşıyorlardı. Birkaç gün sonra bu para çalındı. Sıkıntıya düşen Ubeydullah Sindhî ne polise haber verdi ne de Raca Bey'e bu olayı ilettili. Mücahidîn Cemaati'nden Kabil'e temsilci olarak gelen Mevlevi Abdurrahim ve Arif Mevlevi Muhammed Beşir Bey'den yüz pound borç alındı. Bu para Huşi Muhammed tarafından üç yıl sonra ödendi. Yüz pound da Naib us-Saltanat Nasrullah Han'dan istendi. Fakat iki ekip de başarısız oldu. Ruslar, Japon ekibini yakalayıp İngilizlere teslim ettiler. Suikastçı Gadr hareketine mensup Mathara Singh önceden İngilizler tarafından suçlu bulunup tutuklanmış ve sonra ellerinden kaçıp Kabil'e gelmişti. Bu sebeple asıldı. Şeyh Abdulkadir ise savaşın sonuna kadar tutuklu kaldı. Muhtemelen son nefesini hapiste

²⁷³Buradaki para değerinin anlaşılması için Zafar Hassan'ın Hatırat'ında, o döneme dair yapılan karşılaştırma şu şekildedir: 5 Pound 6 Türk lirasına tekabül ediyor. Hindistan'da bu rakan 13 Rupi karşılığını buluyor. Aybek, **a.g.e.**, s. 286

vermişti. Diğer ekip de Meşhet'de Rusların eline geçti. Abdulbari ve Şecaullah'a işkence yaptıktan sonra İngilizlere teslim ettiler. Ubeydullah Sindhî'nin Kabil'deki siyasi faaliyetlerini öğrenen İngilizler Afgan hükümetini protesto ettiler.²⁷⁴

Geçici Hint hükümetinin İngilizlerden bağımsız bir Hindistan hayaliyle kurmaya çalıştıkları siyasi bağlantıların sekteye uğramasının sebebi, İngilizlerin gücü karşısında yetersiz oldukları gösterilebilir. Bununla beraber etraflarının hem İngiliz hem Ruslarla çevrili olması işi tümüyle zorlaştırmıştır.

3.2.3. Zafar Hassan'ın Afganistan'daki Siyasi Hayatı

Zafar Hassan'ın Kabil'de geçirdiği dört yıl çetindi. Çünkü yanlış anlaşılmalara, Emir'in ilgisizliği ve o dönemde Afganistan üzerinden, İngilizler'i Hindistan'dan çıkarma çabası sebebiyle uygulanmaya çalışılan politikalar ve bunların uygulanamaması bu küçük grubun sıkıntıya düşmesine sebep olmuştu.

Bu dönemde sürekli göz hapsindeydiler ve hatta gruptan tutuklanan kişiler de oldu. Zafar Hassan, Serdar Komutan Muhammed Nadir Han'ın yardımcıları olmasaydı Afganistan hapishanelerinde kalacaklarını belki de orada öleceklerini kaydetmiştir.²⁷⁵

Zafar Hassan, Kabil'de kaldığı süre içerisinde bir dönem İngilizce öğretmenliği yaptı. Ayrıca Zafar Hassan, Afganistan'da Nadir Han'a ait olan İttihad-ı Maşrik adındaki haftalık çıkan bir gazetede editörlük de yapmıştır. Bununla birlikte İngilizce ve Urduca olan haberlerin tercümelerini yapıp gazetede yayınlanmasını da sağlıyordu. 16 Mart 1920 yılında İtilaf devletlerinin İstanbul'u işgal etmesi, yapılan katliam ve Halife'nin hapsedilmesi üzerine bu gazetede Zafar Hassan bir haber yayınladı. Bunun üzerine İngilizler bu durumu protesto edip haberin kaldırılmasını istediler. Haber kaldırılmadı fakat Zafar Hassan'ın editörlük görevine son verildi.²⁷⁶

Zafar Hassan Hatırat'ında, Afgan Emir'i Habibullah Han'ın katledilmesi meselesini aktarırken şunları kaydetmiştir; Afgan toprakları eyalet sistemiyle

²⁷⁴Aybek, a.g.e., ss. 107-108

²⁷⁵Aybek, a.g.e., s. 117

²⁷⁶Aybek, a.g.e., ss. 183-184

yönetiliyordu. Saltanat ailesi ve bazı yüksek memurlar arasında bölgelere ayrılmıştı. Ülkede bağımsız olmak isteyen bir kısım da vardı. Bunlar İngilizlerin hükümlanlığına son vermek istiyorlardı. Dolayısıyla emir yeterince düşman kazanmıştı. Emir Habibullah 20 Şubat 1919'da, Celalabad Lagman bölgesine avlanmak için gittiğinde katledildi.²⁷⁷ Onun yerine oğlu Emanullah Han başa geçti. Muhammed Nadir Han ve kardeşleri emirin muhafızlarıydı. Bu yüzden Emir'in ölümünden Nadir Han ve ailesini sorumlu tuttular.²⁷⁸

Nadir Han'ın oğluna ders veren Zafar Hassan'a, Nadir Han, eğitim görmesi için onu Avrupa'ya yollayacağına dair söz vermişti. Bu konuyu Nadir Han'a sık sık hatırlatan Zafar Hassan'a cevap olarak önceleri "henüz zamanı gelmedi" derdi. Nadir Han, Habibullah Han'ın katlinden iki gün önce Celalabad'dan dönünce Zafar Hassan'ın bu arzusunu kesin gerçekleştireceğini belirtmiştir. Nadir Han, bunu kimseye söylememesi gerektiğini de eklemiştir. Bu bağlamda Zafar Hassan Hatıratı'nda, Nadir Han'ın, Habibullah Han'a yapılacak olan suikast hakkında bilgisi olabileceğini aktarmıştır.²⁷⁹

Emir Emanullah Han tahta geçtiğinde halkın ve ordunun önünde iki meseleyi çözümleyeceğine dair söz vermiştir. Biri babasının katillerini bulup idam etmek ikincisi Afganistan'ı İngilizlerden kurtarmaktı. Birinci meselesini halleden Emir, ikinci amacı için hazırlığa başladı.²⁸⁰

Birinci Dünya Savaşı bitmiş olsa da İngilizlerin Avrupa'daki cephelerindeki askerler henüz gelmemişlerdi. Dolayısıyla Hindistan korunmasızdı. Bu sebeple Afganistan'ın özgürlüğü için en iyi zamanlama buydu. Emanullah Han, Ubeydullah Sindhî'yi huzuruna çağırarak daha önce babasıyla yaptığı anlaşmayı hatırlatmıştır. Hindistan'ın bağımsızlığından sonra kendisine vadedilen "Delhi Şah"ı olma meselesini Ubeydullah Sindhî'ye hatırladıp Sindhî'den savaş için yardım talep etmiştir.²⁸¹ Nitekim

²⁷⁷ Aybek, a.g.e., s. 128

²⁷⁸ Aybek, a.g.e., s. 129

²⁷⁹ Aybek, a.g.e., ss. 127-131

²⁸⁰ Aybek, a.g.e., s. 135

²⁸¹ Halil Toker, "Zafar Hassan Aybek ve Afganistan Anıları", **Afganistan Üzerine Araştırmalar**, (Hazırlayan Ali Ahmetbeyoğlu), Tarih ve Edebiyat Vakfı, İstanbul, 2002, s. 163; Aybek, a.g.e., s. 100

Ubeydullah Sindhî gerekeni yapmış hatta Zafar Hassan'ın bile bu savaşta görev alması gerektiğini kendisine iletmiştir.

Afgan Bağımsızlık Savaşı sırasında geçici Hint hükümeti İçişleri Bakanı Ubeydullah Sindhî ve Genel Sekreter unvanıyla Zafar Hassan'ın da imzalarının bulunduğu bir bildiri hazırlandı. Fakat bildirinin içerisinde Afganistan ile alakalı herhangi bir şey yoktu. Bu da aslında Afganistan'ın İngilizlerden çekindiğinin açık bir göstergesiydi. Emanullah Han Afganistan adının geçmemesi konusunda onlara gereken talimatı vermişti. Bu talimattan sonra bildirimler Ubeydullah Sindhî'nin yeğeni Muhammed Ali ve Allah Navaz vasıtasıyla Hindistan'a gönderilmiştir. Muhammed Ali, Haydarabad ve Dekken bölgesine, Allah Navaz ise Ubeydullah Sindhî'nin Pencap'daki dostlarına bu ilanları ulaştırdılar.²⁸² Hindistan halkının İngilizlere karşı ayaklanması sağlanmaya çalışıldı. Böylece geçici Hint hükümeti de savaş ilan etti.²⁸³ Bunun üzerine Hindistan'da çıkan karışıklıklar sebebiyle güvensiz bir ortam oluşmuştu. Silahsız Hindistan halkı eğitilmiş İngiliz askerlerine karşı göğüslerini siper etmişlerdi. Böylece bu karışıklıklar sebebiyle kendi içinde sıkıntıya düşen İngiliz hükümeti karşısında Afgan hükümeti avantajlı bir konuma gelmişti.²⁸⁴

Afgan Bağımsızlık Savaşı'nda (1919), o dönem orduda komutan olan Nadir Han'ın savaşaacağı bölge Host (Afganistan'ın güney bölgesi)'tur.²⁸⁵ Nadir Han, Zafar Hassan'ın kendi birliklerine katılmasını, yanında yer almasını istemiştir. Bunun üzerine Ubeydullah Sindhî'den izin almak isteyen Zafar Hassan'a hocası, bu görevin gerekli olduğunu söylemiştir. Böylelikle Afgan Bağımsızlık Savaşı'na Zafar Hassan da dahil olmuştur. Bu savaşa katılan tek Hintli Zafar Hassan değildir. Huşi Muhammed de bu savaşta görev almıştır²⁸⁶ Sınır bölgesinde yaşayan kabileler de Afganistan tarafında yer almış ve İngilizlere karşı savaşmışlardır.²⁸⁷

²⁸² Aybek, a.g.e., s. 139

²⁸³ Aybek, a.g.e., ss. 137-138

²⁸⁴ Aybek, a.g.e., s. 139

²⁸⁵ Aybek, a.g.e., s. 141

²⁸⁶ Aybek, a.g.e., s. 142

²⁸⁷ Aybek, a.g.e., s. 149

Afganistan cephesinde Hintliler savaşırken Hindistan’da ise başka gelişmeler yaşanıyor, halk yapılan haksızlıklara karşı tepkilerini göstermeye çalışıyordu. 13 Nisan 1919’da Calyanvala Bag’da silahsız sivillerin üzerine ateş açan İngilizler, birçok masum insanın ölümüne sebep olmuşlardır.²⁸⁸ Bununla birlikte Hindistan’da Rovlat Kanunları²⁸⁹ uygulanmaya başlamış, Sevr Anlaşması gerçekteleşmiş ve Osmanlı parçalanmış, Müslümanlar zor duruma düşmüştü.²⁹⁰ Yayılan bu kötü hissiyat Zafar Hassan’ı da etkilemiş ve bu dönemde Hilafet Hareketi de başlamıştı. Hindistan sınırında bulunan Celalabad’a birkaç defa giden Zafar Hassan, orada bir isyan çıkartmaya çalışmıştır. Hatırat’ında, Hindistan’a broşür göndermeye çalıştığını kaydetmiştir. Fakat bunlar ya İngilizlerin eline geçmiş ya da broşürleri götüren kişi para karşılığında bunları İngilizlere teslim etmiştir. Bunun sonucunda Zafar Hassan, Afganistan dışışleri bakanlığı tarafından tehdit edilmiştir.²⁹¹

26 Mayıs 1919’da mütareke gerçekteleşti. İngilizlerin savunması ve Afganların direnmesi sonuçsuz kaldı. Afgan ordusunun sınırdan yirmi mil geri çekilmesi şartıyla Afganistan’ın dışışlerinde bağımsızlığı tanınmış oldu.²⁹² Zafar Hassan 8 Ağustos 1919’da Revalpindi’de gerçekteleşen anlaşma sonucunun yine kendi ülkesi Hindistan açısından hiçbir değişiklik olmadığını, Hindistan’da İngilizlerin yaptığı zulümlerin herkes tarafından bilindiğini, bunun sadece Emanullah Han’ın kendi başarısı açısından fayda sağladığını yazar.²⁹³

Halbuki onun ve diğer arkadaşlarının Afganistan’dan beklentileri vardır. Müslüman Afgan Devleti kardeşleri Hint halkını İngiliz hakimiyetinden kurtarıp özgürlüğüne kavuşturacak ülkedir. Fakat bu savaş da sadece Afganların lehine gerçekteleşmiş ve durum Hintliler için değişmemiştir.

²⁸⁸ Kardaş, **a.g.t.**, s. 20; Aybek, **a.g.e.**, s. 182; Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 529

²⁸⁹ Hindistan’daki İngiliz hükümetine geniş çaplı yetkiler vererek bunların serbestçe uygulanmasını mümkün kılan kanunları içerir, Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, s. 527

²⁹⁰ Bayur, **a.g.e.**, III. Cilt, ss. 527-529

²⁹¹ Aybek, **a.g.e.**, s. 182

²⁹² Orhan Yazıcı, “Afganistan’ın Bağımsızlığını Kazanmasında Mahmud Tarzi ve Siracü’l Ahbar Gazetesinin Rolü”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 193, İstanbul, Ağustos 2011, s. 20; Aybek, **a.g.e.**, s. 170, Aybek Hatırat’ında mütareke tarihini 27 Mayıs 1919 olarak kaydetmiştir.

²⁹³ Aybek, **a.g.e.**, s. 170

3.2.4. Cemal Paşa'nın Kabil'e Gelişi

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin başarısızlığının ardından Enver Paşa, Cemal Paşa ve Talat Paşa Almanya'ya kaçmak zorunda kalmışlardı. Buradan sonraki durakları Rusya'ydı. Cemal Paşa'nın Mustafa Kemal'e gönderdiği mektupta, kendisinin başında olduğu bir grupla Afganistan'a gideceğini ve amacının Hindistan'da İngilizlere başkaldıranlarla birlikte büyük bir isyan çıkarmak için teşkilatlanmak olduğunu yazmıştır.²⁹⁴

Zafar Hassan'ın Hatırat'ında, Cemal Paşa için yazdığı kısımda özet olarak şunlar yer almaktadır; Hindistan'daki hilafet taraftarlarının başlattığı çalkantılar sırasında Mevlana Muhammed Ali Cevher ve Dr. Ensari önderliğindeki grup Avrupa'ya gönderilmişti. Dr. Ensari, Üç Paşalar'a (Talat Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa), İttihat ve Terakki liderlerinden birinin Kabil'e gelmesiyle Hindistan Müslüman hareketinin çok daha güçleneceğini ve İngilizlere kolaylıkla başkaldırabilecekleri haberini gönderdi. 1920 sonbaharında Osmanlı eski Bahriye Nazırı Cemal Paşa Kabil'e geldi. Mevlana Bereketullah da (Hint hükümeti Başkan Yardımcısı) Kabil'e ulaştı ve Ubeydullah Sindhî'yi Cemal Paşa ile tanıştırdı. Hindistanlı ve yeni Müslüman olup cihat için yollara düşen Dr. Nur Muhammed²⁹⁵ de bu toplantıda hazır bulundu.²⁹⁶ Diğer bir görüşmede, Ubeydullah Sindhî ile beraber Zafar Hassan böyle bir toplantıya katılmıştır. O sırada Zafar Hassan, Afganistan Savaş Bakanlığı'nda memurdur²⁹⁷ ve Şavaş Bakanı komutan Muhammed Nadir Han'ın çok güvendiği bir kişilik ve özel sekreteridir. Hatta Komutan Nadir Han ile beraber Afganistan Bağımsızlık Savaşı'nda Thal cephesinde İngilizlere karşı savaşmıştır.²⁹⁸ Nadir Han bu savaş sonrasında Zafar Hassan'ı Emanullah Han'a takdim etmiştir.²⁹⁹

Zafar Hassan Hatırat'ında Cemal Paşa'nın, ileriye gören biri olduğunu, Afgan ordusunu modern usullerle eğitmeye çalıştığını aktarmıştır. Birinci Dünya Savaşı

²⁹⁴ Ali Fuat Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1982, s. 61

²⁹⁵ Sonradan müslüman olmuş bir Hintli olan Dr. Nur Muhammed Hindistan'ın Kuzeybatı Eyaleti'nden (Sarhad) Zafar Hassan ve arkadaşları gibi gizli yollardan Afganistan'a gelmiştir. Aybek, **a.g.e.**, s. 214

²⁹⁶ Aybek, **a.g.e.**, s. 192

²⁹⁷ Aybek, **a.g.e.**, s. 193

²⁹⁸ Aybek, **a.g.e.**, ss. 151-176 (bu kısımda Zafar Hassan savaş hakkında ayrıntılı bilgiler aktarmıştır.)

²⁹⁹ Aybek, **a.g.e.**, s. 176

döneminde Ruslara esir düşen Osmanlı askerleri Sibiryâ'da savaş esiriyken gizlice kaçıp Afganistan'a gelmişlerdir ve Cemal Paşa Kabil'de bu askerlerden oluşan örnek bir tabur oluşturmuştur.³⁰⁰ Cemal Paşa Kabil'de Farsça haberleri anlayabilmek için bir birim kurmuştur ve o birimin giderlerini karşılamak için Rus Konsolosu Suritz'den yardım almıştır.³⁰¹ Zafar Hassan Hatırat'ında, Cemal Paşa'nın burada örnek bir tabur oluşturmanın yanında devlet birimlerinin sağlamlığı için de çalıştığını belirtir. Bununla birlikte Zafar Hassan, Cemal Paşa'nın halkı tanımadığını da ekler.³⁰²

İngilizler, Afganistan ile aralarındaki meseleleri çözmek için Hatırat'tan anladığımız kadarıyla 1920 yılında, Dobbs³⁰³ başkanlığında bir heyet gönderirler. Gizlice hükümetle görüşme yapılır. Bu heyet Afganistan ile Ruslardan ayrı bir dostluk anlaşması yapmak ister. Rus konsolosu Suritz böyle bir anlaşmaya karşıydı ve Cemal Paşa aracılığıyla bu anlaşmanın olmaması halinde, Afganistan'a savaş teçhizatı konusunda fazlaca yardım edeceklerinin sözünü vermiştir. Hatta Afganistan'da barut üretimi yapan bir fabrika kuracağını da vadetmiştir. Verilen sözler tutulmazsa Afgan hükümetinin İngilizlerle anlaşmasının kaçınılmaz olduğunu düşünen Cemal Paşa, Mart 1921'de Rusya'ya gitmek için Afganistan'dan ayrılır. Paşa gidince Afgan hükümeti İngilizlerle anlaşma yapar ve Rus tarafı vadettikleri yardımları yapmaz.³⁰⁴

1921-1922 yılının kışında Ubeydullah Sindhî mali açıdan zorlanmaya başlamıştır. Bunun üzerine Rus Konsolosluğu'ndan mali yardım olarak Urduca eğitim veren bir Hindistan okulu açma çalışmalarına başlamıştır. O dönemde Kabil'de görev yapan Rus sefiri, ünlü bir devrimci komünist olan Ruskolivikov'dur. İleride Rusya'da kendilerine yardımcı olacak Reisner da konsoloslukta baş sekreterlikte görev yapmaktadır ve Ubeydullah Sindhî ile iyi ilişkiler içerisinde.³⁰⁵

³⁰⁰ Aybek, **a.g.e.**, s. 193

³⁰¹ Aybek, **a.g.e.**, s. 195

³⁰² Aybek, **a.g.e.**, s. 195

³⁰³ Hindistan'ın önemli gelir uzmanlarından biridir, İsmail Şahin, Cemile Şahin, Samet Yüce, "Birinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Irak'ta Devlet Kurma Çabaları", **Akademik Bakış**, Sayı 15, VIII. Cilt, Ankara, 2014, s. 121

³⁰⁴ Aybek, **a.g.e.**, s. 198

³⁰⁵ Aybek, **a.g.e.**, s. 203

İngilizlerle yapılan bu anlaşma sonrasında Afganistan'da İngiliz etkisi artar. Siyasi açıdan sıkışan Ubeydullah Sindhî, Nadir Han'ın yardımıyla Urduca eğitim veren bir Hindistan Üniversitesi kurmaya çalışmıştır. İngilizlerin kışkırtması sonucu öğrenciler okutulan dilin Urduca olması, hocaların Hintli olmasını protesto ederler.³⁰⁶ Zafar Hassan'a göre Hintlilere, Kabillilerin tepkisinin sebebi Afgan-İngiliz savaşında orduda İngiliz ordusunda Hintlilerin de görev yapmasıdır.³⁰⁷ Sonuç olarak aynı yıl Hint Okulu kapatılmış, üniversite ise açılmamıştır.³⁰⁸

Zafar Hassan Hatırat'ında, Dobbs ile görüşen Cemal Paşa'nın, eğer İngilizler Osmanlı ile anlaşma yapmazsa Pamir'den Hindistan'a saldırıp onları, Hindistan'ı ellerinden almakla tehdit ettiğini de kaydetmiştir. Fakat Dobbs, Paşa'yı ciddiye almamıştır.³⁰⁹

1920-1921 yılları arasında Osmanlı topraklarında İngilizlere karşı verilen mücadele sırasında Cemal Paşa'ya Gazi Mustafa Kemal Paşa'dan bir mektup geldi. Bu mektupta Kabil'de yaşayan Hindistanlıların İngilizlere karşı ayaklanması gerektiği yazıyordu. Gerçekleştirilecek bu ayaklanmanın amacı, Hindistan'ın elinden çıkacağından korkacak olan İngilizler, Yunanlılara yardımdan vazgeçip kendi derdine düşürülecekti. Sonrasında Cemal Paşa Tiflis'te 1922 senesinde bir Ermeni tarafından öldürüldü.³¹⁰ Fakat Zafar Hassan, Cemal Paşa'nın Hindistan'a saldırma fikrinden dolayı İngilizler tarafından öldürülmüş olabileceğini Hatırat'ında kaydetmiştir.³¹¹

Diğer taraftan M. Şükrü Hanioglu, Afgan ordusunun modernize edilmesi için Kabil'e gelen Cemal Paşa'nın, Bolşeviklerin bir aracı olarak Kabil'e gitmiş olabileceğini aktarmaktadır.³¹² Cemal Paşa'nın Kabil'de tercüme birimi kurması ve bunun için de Rus Konsolosluğu'ndan para alması, Hanioglu'nun yazdıklarını destekler tarzda bir bilgidir.

³⁰⁶ Aybek, **a.g.e.**, ss. 210-211

³⁰⁷ Aybek, **a.g.e.**, s. 210

³⁰⁸ Aybek, **a.g.e.**, s. 211

³⁰⁹ Aybek, **a.g.e.**, s. 195

³¹⁰ Aybek, **a.g.e.**, ss. 195-197

³¹¹ Aybek, **a.g.e.**, s. 196

³¹² M. Şükrü Hanioglu, "Cemal Paşa", **DİA**, VII. Cilt, Ankara, 1993, s. 307; Aybek, **a.g.e.**, s. 195

3.2.5. Enver Paşa'nın Buhara'ya Gelişi ve Şehadeti

Zafar Hassan'ın Hatırat'ında Enver Paşa hakkında yazdıkları şöyledir; 1921 Kasım ayında Enver Paşa Buhara'ya geldi. Afgan hükümeti onu Ruslara karşı gizli olarak desteklemeye karar verdi.³¹³ Fakat Afgan hükümeti ona pek de mali yardım yapmamıştı. Zaten o kadar güçlü bir hazinesi de yoktu.³¹⁴

Ülkesini terkeden Enver Paşa'nın Azerbaycan'da bir Türk devleti kurmaya çalıştığı ihtimali vardır.³¹⁵ Zafar Hassan'a göre Enver Paşa, Türkistan ve Buhara'yı Bolşeviklerden kurtarıp burada müstakil bir Türk devleti kurmak istiyordu.³¹⁶ Paşa, 1920 yılında Bakü'de Doğu Halkları Kongresi'ne katıldı. Sonra Orta Asya'ya doğru yola çıktı. Rusya Türkistanı'nın bağımsızlığı için faaliyet gösteren Basmacı İsyancıları'nı³¹⁷ örgütledi. 5 Ağustos 1922 yılı Kurban bayramında Rusların saldırısı sonucu öldürüldü.³¹⁸

3.2.6. Barış Sonrası Afganistan ve Zafar Hassan'ın Rusya'ya Gidişi

Zafar Hassan'ın hocası Ubeydullah Sindhî Sih bir ailede dünyaya geldi. Sih öğretilerine göre yetişen Sindhî, zamanla İslam'a yöneldi ve çocuk yaşta İslam'ı seçti. Daru'lulum Diobend'de eğitim aldı. Hocası Mahmud Hasan Diyobendî Hindistan'ın siyasi bağımsızlığı için onu 1915'de Kabil'e gönderdi.³¹⁹ Tam da bu dönemde Kabil'de bulunan Zafar Hassan, Ubeydullah Sindhî ile burada tanıştı. Fikirlerinden etkilendi.³²⁰

Afganistan'da savaş sonrası durumlar Ubeydullah Sindhî'nin orada kalmasını anlamsızlaştırıyordu. İngilizlerle yapılan anlaşma onun elini kolunu bağlamıştı. Ya orada kalıp hayatının geri kalanını sessizce geçirecek ya da başka bir ülkeye gidip İngilizlere karşı Hindistan'ın bağımsızlığı için savaşmaya devam edecekti.³²¹ Bu arada Sindhî,

³¹³ Aybek, **a.g.e.**, s. 203

³¹⁴ Aybek, **a.g.e.**, s. 205

³¹⁵ M. Şükrü Hanioglu, "Enver Paşa", **DİA**, XI. Cilt, Ankara, 1995, s. 263

³¹⁶ Aybek, **a.g.e.**, s. 204

³¹⁷ Abdülkadir Donuk, "Basmacı Hareketi", **DİA**, V. Cilt, Ankara, 1992, s. 107, Aybek, **a.g.e.**, s. 222

³¹⁸ Aybek, **a.g.e.**, s. 205

³¹⁹ Abdulhamit Birışık, "Ubeydullah es-Sindi", **DİA**, XLII. Cilt, Ankara, 2012, s.27

³²⁰ Aybek, **a.g.e.**, ss. 105-106

³²¹ Aybek, **a.g.e.**, s. 211

Kongres Partisi'yle iletişim halindeydi. 1920 yılında, Hindistan Kongres Partisi'nin Kabil şubesinin başkanı da olmuştu.³²²

Ubeydullah Sindhî, yaklaşık bir yıl Afganistan'da yaşamak ya da orayı terketmekle alakalı derin düşüncelere daldı. Sonunda zorlu olan yolu seçti. Afganistan'dan çıkıp İslam ülkesi olan Osmanlı topraklarına gidecekti. O sırada İran'da İngiliz nüfuzu fazla olduğu için Rusya üzerinden Osmanlı topraklarına girmeye karar verdi. Tabii öğrencisi Zafar Hassan ve Huşi Muhammed de onunla gidecekti.³²³

Afgan hükümeti Zafar Hassan'ın Afganistan'da kalmasını istedi fakat o, orada kalmasının bir anlamı olmadığını çünkü Afganistan'da siyasi bir görev alamadığını, zaten kendisinin buraya gelme sebebinin ülkesinin bağımsızlığı için olduğunu açıkladı. Böylece Rusya'ya gitmek için gerekli izni aldı. Oradaki eşyalarını satıp yol harcamaları için kullanmaya karar verdi.³²⁴ Birkaç gruba ayrılan kabileler daha sonra buluşmak üzere zor yolculuklarına başladılar. Yol arkadaşı Dr. Nur Muhammed ve diğerleri onun zayıf bünyesinin Rusya ikliminde sıkıntıya düşeceğini söyleseler de o, Ubeydullah Sindhî'nin hizmetinde olmayı tercih etmiştir.³²⁵ 15 Ekim 1922 senesinde son grup yola çıkmıştır. Sovyet Rusya'ya giden ekip üyeleri, Ubeydullah Sindhî ve yeğeni Aziz Ahmed, Huşi Muhammed, Zafar Hassan ve diğer arkadaşları gibi Kuzeybatı Sınır Eyaleti yoluyla Hindistan'dan kaçan Dr. Nur Muhammed, Hindistan Hicret Hareketi ile Afganistan'a gelen İkbâl Şeydai, Ömer Zafer Mesut, Abdurreşit, Abdülaziz, Afgan Habibiye Okulu'nda öğretmen olan Sebnath Benerci'dir.³²⁶

Yedi gün sonra Mezar-ı Şerif'e ulaşan Zafar Hassan, 23 Ekim 1922'de şuan Özbekistan topraklarında yer alan Tirmiz'e ulaşmak için Amuderya Nehri kenarına gelir. O dönemde Bolşevikler ile onlara karşı Türkistanlıların³²⁷ çatışmaları mevcuttur. Bundan nasibini alan tren rayları da sökülüştür. Hem karada hem nehirde olabilecek

³²² Aybek, **a.g.e.**, s. 200

³²³ Aybek, **a.g.e.**, s. 211

³²⁴ Aybek, **a.g.e.**, s. 215

³²⁵ Aybek, **a.g.e.**, s. 215

³²⁶ Aybek, **a.g.e.**, s. 214

³²⁷ Zafar Hassan Hatırat'ında "Bolşeviklere muhalif Türkistanlı Basmacılar" şeklinde açıklama yapmıştır. Ayrıca Basmacı çetelerinin fazlaca cinayet işlediklerini de aktarır. Aybek, **a.g.e.**, s. 222

tehlikeleri değerlendirip nehir yoluyla Karşı şehrine gitmeye karar verirler. Oradan trenle Moskova'ya ulaşabileceklerdir.³²⁸

Yedinci gün Karşı'ya ulaştılar³²⁹ ve artık Rus hükümetinin konuğuydular.³³⁰ Karşı'dan trenle birkaç gün yolculuk yaptıktan sonra Buhara'ya ulaştılar. Taşkent'e geldikten sonra bir gün de burada kalıp tekrar trenle Moskova'ya doğru yola çıktılar. 10 Kasım'da nihayet Moskova şehrine ulaştılar. Zafar Hassan, Sovyet Rusya'sında her işi tanzim etme görevi hükümetin elinde olduğu için işlerin yavaş gittiğini kaydetmiştir. Grup Moskova'da Lux Otel'de kalmıştır. Bu otelde farklı ülkelerden gelen yabancılar, başka bölgelerden Moskova'ya gelen yüksek dereceli devlet görevlileri ya da Moskova dışından gelen Komünist Parti üyeleri misafir olarak kalıyorlardı.³³¹

3.3. ZAFAR HASSAN'IN RUSYA'DAKİ YAŞAMI

Zafar Hassan'ın 10 Kasım 1922'de Moskova'ya gelmesinden bir hafta sonra Rus yöneticiler ve Hindistan Komünist Partisi başkanı kabul edilmiş Bengalli M. N. Roy³³² -gerçek adı Narindra Nath Bahtaçarye olan-, gelen gruptaki gençlerin komünist olmalarını sağlamak için Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'ne girmelerini istediler. Ubeydullah Sindhî, Zafar Hassan'ın da bu üniversiteye gitmesine karar verdi. Amacı, komünizmin eğitim yapısını ve temel inançlarını güvendiği öğrencisi Zafar Hassan vasıtasıyla anlamaktı. Özgür Hindistan kurulduğunda oluşturacakları eğitim sisteminden halk hoşnut olmalıydı. Komünizm propagandası yapıldığında ise halk buna itibar etmemeliydi.³³³ Ubeydullah Sindhî, eğitim sistemiyle alakalı bilgileri sağlayacak kişinin Zafar Hassan olabileceğini düşünmüş olmalıydı.

³²⁸ Aybek, a.g.e., s. 222

³²⁹ Aybek, a.g.e., s. 224

³³⁰ Aybek, a.g.e., s. 226

³³¹ Aybek, a.g.e., s. 232

³³² Hatırat'ta Urduca yazılışı “ مہندرا ناتھ راءے ” şeklinde geçer. Fakat gerçek adı” Narindra Nath Bahtaçarye”dir. Aybek, a.g.e., s. 182

³³³ Aybek, a.g.e., s. 237

3.3.1. Zafar Hassan'ın Rusya'daki Eğitim Hayatı

Zafar Hassan'ın Hatırat'ında, Rusya'daki hayatına dair yazdıklarını şu şekilde özetleyebiliriz; Moskova'da üniversiteye başladığında yurttan kalıyordu.³³⁴ Sınıfında Amerika'dan gizli bir şekilde gelmiş olan üç Yahudi vardı. Biri bekar diğer ikisi evli bir çiftti. Bir de Çinli mevcuttu. Bu üniversitede başka Hindistanlı öğrenciler de vardı. Zafar Hassan Rusça bilmediği için İngilizce eğitim veren bir sınıfa geçti.³³⁵

Kaldığı yurttan iyi eğitim almış komünist İranlı ve Türk öğrenciler de vardı. Türklerden biri Nazım Hikmet'ti ve Zafar Hassan onu İstanbul'da da gördüğünü kaydetmiştir.³³⁶

Üniversitede aldığı derslerin içerikleri şu şekildedir ;

1. Çeşitli Avrupa devletlerindeki işçi hareketleri tarihi.
2. Çeşitli Avrupa ülkelerinin işçi sendikası hareketleri. Bu dersde Avrupa işçi sendikalarının işçiyi korumak yerine sermaye sahipleriyle birlik olmaları okutuldu.
3. Rus Komünist Partisi tarihi ve Rusya'da proleterya hükümetinin kurulması.
4. Birinci, ikinci, üçüncü uluslararası komünist hareketi tarihi.
5. Karl Max'ın "Kapital" kitabında yazılmış olan komünist kurallarıyla eğitim ve dinsizlik telkini.

Zafar Hassan Hatırat'ında, bu derslerin verilmesindeki amacı, öğrencilerde komünizm tutkusu oluşturmak ve kendi ülkelerine gittiklerinde Rus kurallarına uygun işçi sendikaları kurmalarını sağlamaktı, şeklinde aktarmıştır.³³⁷ Ubeydullah Sindhi'nin de isteği bu yöndeydi. Böylelikle komünist sistemi ve uygulama şeklini öğrenmiş oluyordu.

³³⁴ Aybek, a.g.e., s. 238

³³⁵ Aybek, a.g.e., s. 239

³³⁶ Aybek, a.g.e., s. 239

³³⁷ Aybek, a.g.e., s. 241

Zafar Hassan, üniversitenin ilk yılının sonuna doğru (Nisan 1923) sınıfıyla Leningrad'a gider. Güney Rusyalı Tatar alimi olan Musa Carullah³³⁸'in evinde kalır. Bu gezide Ubeydullah Sindhî de vardır.³³⁹

Rusya'da din karşıtı bir sistem olduğu için orada Müslümanlar rahat hareket edemiyorlardı. Zafar Hassan, namaz kılmak için sıkıntı çektiğini Hatırat'ında dile getirir. Musa Carullah'ın evinde rahatlıkla namaz kılıp oruç tutabildiğini kaydetmiştir. Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde ibadetin mümkün olmadığını, namazı yatakta uzanarak veya göz hareketleriyle kıldığını belirtmiştir. Bir komünist olan Fazl İlahi Kurban ayrı bir odada kalmaktaydı. Bazen Zafar Hassan'ın odasında namaz kılmasına müsaade ediyordu. Hatırat'ta bunun çok tehlikeli bir durum olduğunu kaydeden Zafar Hassan eğer bu durum anlaşılıysaydı Fazl İlahi Kurban'ın öldürülebileceğini dile getirmiştir.³⁴⁰

Hindistan Hicret Hareketi sırasında bazı gençler Rusya'ya gitmişti. Zafar Hassan Rusya'ya varmadan önce gelen bazı Hindistanlı gençler -ki aralarında Zafar Hassan'ın üniversiteden arkadaşı olan- Abdülhamit, Muhammed Ekber Han, Fazl İlahi Kurban ve Şevket Ali Osmani de üniversitede eğitim görüyorlardı.³⁴¹ Bu kişiler Rusya'da aldıkları eğitimden sonra Hindistan'a gitmişler ve orada komünist sistemi yaymak için çalışmalar yapmışlardır.³⁴²

Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'ni tamamlayınca Zafar Hassan'ın bir tez yazması gerekti. Tezinin konusu "Hindistan Milli Özgürlük Hareketi"ydi. Tezde, Hindistan'ın özgürlüğü için sadece işçi ve çiftçi sınıfı değil burjuva, aydınlar ve diğer

³³⁸ Rusyalı Tatar alimi Musa Carullah, İstanbul'da ve çeşitli Arap ülkelerinde din eğitimi almıştır. Hindistan'da bulunan Diobend'i de ziyaret etmiş, İslam eğitiminde ezberciliğin farkına vararak yenilikler yapılması gerektiği fikrine varmıştır. 1919-1920 yılları arasında Hindistan'dan Moskova'ya sürülen müslümanlara yardım etmiştir. Ahmet Kanlıdere, "Mûsâ Cârullah", **DİA**, XXXI. Cilt, Ankara, 2006, s. 214, Aybek, **a.g.e.**, s. 251

³³⁹ Aynı yer

³⁴⁰ Aybek, **a.g.e.**, s. 252

³⁴¹ Aybek, **a.g.e.**, s. 234

³⁴² Aybek, **a.g.e.**, s. 269

grupların da bu harekete katılması gerektiğini Zafar Hassan Hatırat'ında dile getirmiştir.³⁴³

Zafar Hassan Kabil'deyken tanıştığı, Kabil Rus Konsolosluğu'nda görev yapan bir memur olan Reisner ile Moskova'da kaldığı dönemde görüşüyordu. Özel Urduca dersi vermek için Zafar Hassan haftada iki akşam onun evine gidiyordu. Ücretsiz verdiği bu dersler sayesinde yakın arkadaş olmuşlardı. Dostlukları devam eden iki arkadaş bir gün konuşurken Zafar Hassan'ın hocası Ubeydullah Sindhî'den söz açılır. Zafar Hassan, hocasının geçici hükümetin işleri bakanı olduğunu, Kabil'de ve Hindistan'da birçok yetkili kişiyle iyi ilişkileri olduğunu ve İngilizlere karşı olduğunu anlattı. Böyle bir şahsiyeti kazanmak isteyen Rus memur, bu bilgiyi dönemin Rusya Dışişleri Bakanı Çiçerin'e ulaştırdı ve görüşme gününü, saati ayarladı. Bu görüşmede, Zafar Hassan da bulundu ve hocası için tercümanlık yaptı. Ubeydullah Sindhî, Çiçerin'e, Hindistan'daki İngiliz yönetimini ortadan kaldırmak için Ruslarla işbirliğine hazır olduklarını söyledi. Fakat bu işbirliği Komünist Partisi ile değil Sovyet (Rusya) hükümetiyle olmalıydı. Kısacası Ubeydullah Sindhî –ki kendisi Kabil Kongres Partisi'nin başkanıydı– İngilizlerin Hindistan'dan çıkmasında Rusya'nın da çıkarı olduğunu ve sadece Rus hükümetiyle işbirliği yapabileceğini söyledi. Çiçerin bu teklifi kendi ülkesinin çıkarları için Rus hükümetine sunmaya razı oldu. Anlaşmaya karar veren Rusya hükümeti para veya silah yardımlarından hangisinin kendilerine uygun olduğunu sorunca, Ubeydullah Sindhî paranın daha uygun olduğunu söyledi. İleride Hindistan ile beraber Afganistan ile de aralarının iyi olması gerektiğini Çiçerin'e bildiren Sindhî, bunun sebebinin yolların güvenliği için olduğunu belirtti. Bunun üzerine Sindhî, Türkiye'ye gitmek istediğini ve Kongres liderlerine durumu bildirip Rusya ile gerekli anlaşmaları yapmak istediğini, eğer Türkiye'ye gidemezse Hicaz'a gidip işleri ordan yürüteceğini söyledi. Bunu onaylayan Çiçerin, onun Türkiye'ye gidip gerekli işleri yapmasını söyledi.³⁴⁴

1923 Nisan ayının ortalarında yola çıkan Ubeydullah Sindhî, İstanbul'da İngiliz ordusu olduğu için İnebolu limanına gelip buradan Ankara'ya geçti. Zafar Hassan ile yazışmasında İsmet Paşa ile bir tercüman vasıtasıyla görüşme yaptığını fakat Sindhî'nin

³⁴³ Aybek, **a.g.e.**, s. 268

³⁴⁴ Aybek, **a.g.e.**, ss. 256-263

o dönemde iyi Arapça konuşamaması sebebiyle net olarak anlaşılmadıklarını yazmıştır. Kendilerine İstanbul'da kalmaları için yer tahsis edilmiş olmasının işin iyi tarafı olduğunu aktarmıştır. Bununla birlikte maddi yardım almamışlardır.³⁴⁵ Birkaç ay sonra Türk ordusunun İstanbul'u geri almasıyla Sindhî de İstanbul'a geldi. Hindîler Tekkesi'nde yaşamaya başladı.³⁴⁶

Ubeydullah Sindhî'nin Türkiye'ye gitmesi Zafar Hassan'ı çok etkilemiştir. Çünkü gücünü hocasından almaktadır. Onun nasihatleri, tavsiyelerini özlemiştir. Anlaşmalarına göre Ubeydullah Sindhî, Hindistan ile bağlantıya geçecek ve eğer başarılı olursa Zafar Hassan da İstanbul'a gelecektir.³⁴⁷

3.3.2. Rusya'daki Karışıklıklar

Zafar Hassan Hatırat'ında, 1924 senesinde Rusya'dan ayrılırken siyasi durumlardan şöyle bahseder; 1924 yılında Lenin'in ölümünden sonra Rusya'da komünist liderler arasında rekabet ortaya çıktı. O dönemde iki rakip Troçki ve Stalin'dir.³⁴⁸

Troçki'ye göre, Avrupa ve Amerika gibi sanayileşmiş devletlerin komünist sisteme geçmemesi Rusya'daki inkılabı güçsüzleştirebilirdi. Çünkü Rusya'da çiftçiler işçilerden daha fazla ve güçlüydüler. Halbuki komünist inkılap sadece işçilerin gücüyle kurulabilirdi. Bu sebeple bu ülkelerde komünist partiler kurup, destekleyip burjuva hükümetlerini bu şekilde yıkmak gerektiğini ileri sürüyordu.³⁴⁹

Stalin'e göre ise, Rusya'da komünist sistem kurulmuştur ve diğer ülkelerde bu olmayacaktır. Bu sebeple Rus komünist sistemi güçlendirilmelidir ve komünizm prensipleri harfiyen uygulanmalıdır. Eğer Rusya güçlü olmazsa diğer ülkelerde komünist inkılabı zaten olamazdı. Zafar Hassan Hatırat'ında Troçki'nin gizlice

³⁴⁵ Aybek, **a.g.e.**, s. 275; Birışık (2012), **a.g.mad.**, s. 27

³⁴⁶ Aybek, **a.g.e.**, s. 282

³⁴⁷ Aybek, **a.g.e.**, s. 263

³⁴⁸ Aybek, **a.g.e.**, s. 277

³⁴⁹ Aybek, **a.g.e.**, s. 277

İstanbul'a geldiğini sonrasında Paris'e oradan da Meksika'ya gittiğini, burada Stalin'in bir taraftarı tarafından öldürüldüğünü kaydetmiştir.³⁵⁰

3.4. ZAFAR HASSAN'IN TÜRKİYE'YE GELİŞİ VE TÜRKİYE'YE DAİR İZLENİMLERİ

Moskova'daki siyasi karışıklıklar ve din karşıtı hükümetin yönetimi altında geçen iki yıl Zafar Hassan'ı bezdirmiştir. Artık vicdan özgürlüğü ile dinini yaşayabileceği, siyasi anlamda aktif olup bunları konuşabileceği bir yere gitmek istiyordu. Fakat Rusya'dan çıkması için herhangi bir yol bulamıyordu.³⁵¹

1924 yılında Ubeydullah Sindhî İstanbul'da, Hindistan'ın bağımsızlığı için yeni bir parti kurma hazırlıkları yapıyordu. Bu partinin programını mektupla Zafar Hassan'a ulaştırdı. O, programı çok tutucu buldu. Bunun üzerine yaptığı eleştirisi beğenilen Zafar Hassan Türkiye'ye gitmek, kurulacak olan partinin programında gerekli değişikliklerin yapılması ve Ubeydullah Sindhî'ye destek olmak için Reisner'in yardımını istedi. Rus Dışişleri Bakanlığı'ndan izin almak için harekete geçen Reisner'in vasıtasıyla Zafar Hassan vize alarak 5 Ağustos 1924'de Moskova'dan Odesa Limanı'na doğru yola çıktı. Fırtına olması sebebiyle Zafar Hassan birkaç gün, adını vermediği bir Komünist Parti üyesinin misafiri olarak Odesa'da kaldı.³⁵² Fırtına sonrası Odesa'dan gemiyle yolculuk yapan Zafar Hassan 48 saat sonra İstanbul Boğazı'na ulaşmıştı.³⁵³

Önce Sirkeci'ye gelen Zafar Hassan, buradan halen Aksaray'da bulunan Hindîler (Hindular) Tekkesi'ne gelmiştir.³⁵⁴ Günümüzde Aksaray metrosunun A kapısı çıkışının Horhor tarafında bulunan Hindîler Tekkesi, adını Hindistan'dan gelen seyyah ve dervişlerden almaktadır.³⁵⁵

Zafar Hassan Hatırat'ında İstanbul'a dair ilk izlenimlerini aktarmıştır. Boğaz'ın güzelliklerinden, tarihi mekanlardan, camilerin güzelliğinden bahsetmiş ve camileri

³⁵⁰ Aybek, **a.g.e.**, s. 278

³⁵¹ Aybek, **a.g.e.**, s. 278

³⁵² Aybek, **a.g.e.**, s. 279

³⁵³ Aybek, **a.g.e.**, s. 281

³⁵⁴ Aybek, **a.g.e.**, s. 282

³⁵⁵ M. Baha Tanman, "Hindîler Tekkesi", **DİA**, XVIII. Cilt, Ankara, 1998, s. 67; Aybek, **a.g.e.**, s. 282

gördüğünde göz yaşlarını tutamadığını dile getirmiştir. İstanbul'u fetheden Sultan II. Mehmet'den (1444-1446 / 1451-1481) ve onun yaptığı fethin Hz. Muhammed tarafından övüldüğünden Hatırat'ında bahsetmiştir. Dört yüz yıl boyunca Türklerin taşıdığı Hilafet sancağının bütün İslam aleminin en değerlisi olduğunu aktarmıştır.³⁵⁶ Zafar Hassan İstanbul'a geldiğinde Hilafet kaldırılmıştı. Hatırat'ında Hilafet'in kaldırılması meselesine karşı olumsuz bir eleştiri yapmamış olması bu ilgayı desteklemiş olabileceğini akla getirmektedir. Zafar Hassan hem kişiliğinin bir parçası olmuş dinine sahip çıkmış hem de Müslümanların gelişmesini sağlayacak her yeniliğe de olumlu bakmıştır.

İstanbul'da ikameti kısa bir süre tekkede olsa da sonrasında Ubeydullah Sindhî, Zafar Hassan'ın Hindîler Tekkesi'ne yakın olan Reşadiye Otel'inde kalmasına karar verdi. Yürüme mesafesiyle ulaşabileceği kadar yakın olan bu yeni mekandan her gün Hindîler Tekkesi'ne gidiyordu. Burada, Hindistan'ın özgürlüğü için kurulmaya çalışılan partinin anayasasını oluşturmaya çalışıyorlardı.³⁵⁷

Zafar Hassan İstanbul'a ulaştığında Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştu. Gazi Mustafa Kemal Paşa Atatürk'ün yaptığı radikal değişikliklerden de bahseden Zafar Hassan, Hatırat'ında bu durumu yadırgamaz. Saltanatın kaldırıldığını ve bunun yerine cumhuriyetin getirildiğini aktarır. Diğer konularla alakalı şunları söyler: “Eğitim sistemini modernleştirdi, eski tip okulları kapattı. Çok evliliği kanuni olarak ortadan kaldırdı. Kadınlara da erkekler gibi oy verme hakkı ve mecliste görev alabilme hakkı verdi. Kadınlara, erkeklerle beraber eğitim, iş ve memuriyet gibi aileye gelir getirme fırsatı verdi. Şer'i mahkemeler yerine diğer medeni ülkeler gibi adalet sistemi kurdu. Kılık kıyafette yapılan yenilikleri, değişiklikleri ve fes yerine şapka kullanımını gerekli gördü.” şeklinde aktarmıştır. Zafar Hassan Hatırat'ında ülkenin ilerlemesi için artık eski düzenin terkedildiğini Hatırat'ında kaydetmiştir.³⁵⁸

Zafar Hassan İstanbul'a gelmesinden birkaç gün sonra o dönemde haftalık çıkan “Sebilürreşat” dergisine gider. Burada Mehmet Akif'le tanışır. Daha önce Bombay'da

³⁵⁶ Aybek, **a.g.e.**, s. 282

³⁵⁷ Aybek, **a.g.e.**, s. 286

³⁵⁸ Aybek, **a.g.e.**, ss. 332-333

Türk konsolosu olan Halil Halid Bey ile de görüşme sağlamıştır.³⁵⁹ Vakit Gazetesi'ne de giden Zafar Hassan, editör Cevat Fehmi Başkut'a ücretsiz İngilizce dersleri vermeye başlamıştır.³⁶⁰

Zafar Hassan İstanbul'a ulaşmadan önce Kongres'den Hindu egemenliğini savunan Racpat Rai³⁶¹ İstanbul'a gelmişti. Ubeydullah Sindhî ona Çiçerin ile yaptığı görüşmeden bahsetmiştir. Racpat Rai, Hindistan'ın bağımsızlığı için Afganistan yoluyla Kongres'e Rusya tarafından yardım edileceğini öğrenince çok sinirlendi. Ubeydullah Sindhî bunun üzerine Racpat Rai'nin bu haberi Hindistan'a ulaştıracağını ve Müslüman, Hindu ilişkilerini bozacağını düşünmeye başladı. Zafar Hassan ise, o dönemde gelinen noktada yaşanan sıkıntılarda Racpat Rai'nin ne kadar etkili olduğunu bilmek zor, diyerek Hatırat'ında kaygılarını dile getirmiştir. "Gerçek şu ki, Hindistan Bağımsızlık Hareketi'nde Hindistanlı Hindular hiçbir Müslüman devletin özellikle de Afganistan'ın yardımını istemediler,³⁶²" diyen Zafar Hassan, gelecekte bozulacak olan Müslüman Hindu ilişkilerine işaret etmektedir. Hatırat'ta bu bilgi verilse de aslında Gadr Hareketi vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne gelip buradan bağımsızlık için mücadele veren şahıslar da mevcuttu. Diğer taraftan yukarıda da bahsettiğimiz gibi Hindistan Hilafet Hareketi Hindu, Müslüman ayrımı yapılmadan yürütülmeye çalışılmıştı.

Zafar Hassan, 1924'de Rauf (Orbay) Bey, Kazım (Karabekir) Bey gibi isimlerin kurduğu Terakkiperver Fırkası'nın, yenilikçi olan Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından gerici olarak algılandığını belirtir.³⁶³

Bu iki parti arasındaki rekabet ve siyasi durumları Ubeydullah Sindhî, Hindîler Tekkesi'ne sık sık gelen Abdurrahman Peşaveri ile konuşurdu.³⁶⁴

Hilafetin sona ermesinden sonra Ubeydullah Sindhî en azından Türkiye'de bir İslam üniversitesi kurmak istemiştir. Bunun için Rauf Bey'in yaveri olan Peşaveri'den Rauf Bey ile bir görüşme ayarlaması için ricada bulunmuştur. Bu toplantıya Kazım Bey

³⁵⁹ Aybek, **a.g.e.**, ss. 291-292

³⁶⁰ Aybek, **a.g.e.**, s. 293

³⁶¹ Hindistanlı aşırı Hindu milliyetçisi bir lider. Asrar, **a.g.e.**, s. 57

³⁶² Aybek, **a.g.e.**, s. 288

³⁶³ Aybek, **a.g.e.**, s. 290

³⁶⁴ Aybek, **a.g.e.**, s. 290

de katılmıştır. Zafar Hassan'ın da tercüman olarak yer aldığı bu toplantıda, Ubeydullah Sindhî, Terakkiperver Fırkası'nın desteğiyle uluslararası bir İslam üniversitesi kurulmasını istediğini söylemiştir. Rauf Bey, eğer böyle bir üniversite kurulursa Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kendilerini gerici olmakla suçlayacağını söyleyip bu konuda yardımcı olamayacaklarını bildirmiştir. Bu cevabı duyan Ubeydullah Sindhî çok üzülmüştür. Hatta Zafar Hassan Hatırat'ında, "onu hiç bu kadar ümitsiz ve üzgün görmedim" diye özellikle belirtmiştir.³⁶⁵

Zafar Hassan'ın İstanbul'a ulaşmasından yaklaşık bir yıl sonra (1925) Dr. Ensari İstanbul'a Hindistan Hilafet Komitesi üyesi unvanıyla gelmiştir. Amacı hükümet yetkilileriyle görüşüp Hilafet'i başka bir şekilde tekrar diriltmektir. İsmet Paşa ile görüşen Ensari bunun mümkün olmayacağını anlamıştır.³⁶⁶

3.4.1. Ubeydullah Sindhî'nin Düzenlediği Siyasi Program ve Hindistan'daki Yansımaları

Zafar Hassan'ın Hatırat'ındaki bilgilere göre; Ubeydullah Sindhî'nin Hindistan'ın bağımsızlığı için kurduğu partinin amaçları kısaca şöyleydi:

- 1- Hindistan'ın tamamen bağımsız olması için federal bir hükümet kurulması.
- 2- Hindistan'daki Müslüman ve diğer azınlıkların korunmasını sağlamak.
- 3- Hindistan'da çalışan tabaka –çiftçi, işçi, beyin gücüyle çalışanlar- ile hükümet kurmak. Toprak sahipleri ve burjuvayı ülkede bitirmek -böylece komünizm hiçbir zaman ülkeye gelemeyecekti-
- 4- Baskı yönetimini bitirmek için küçük bir Asya federasyonu kurmak.³⁶⁷

Ubeydullah Sindhî bu amaçları güdecek olan partiyi, İstanbul Aksaray'daki Hindîler Tekkesi'nde 15 Eylül 1924 tarihinde kurdu ve "Saru Raciye" adını verdi. Bunun anlamı "hiç kimsenin üstün olmaması" demektir. Yani bir anlamda eşitlikti.³⁶⁸

³⁶⁵Aybek, **a.g.e.**, s. 291; Birişik (2012), **a.g.mad.**, s. 28

³⁶⁶Aybek, **a.g.e.**, s. 289

³⁶⁷Aybek, **a.g.e.**, ss. 295-296

³⁶⁸Aybek, **a.g.e.**, s. 296

Hazırlanan parti bildirisinin Hindistan'a ulaşması için Rus konsolosluğundan alınan para çalınmıştı. Gizli bir şekilde Hindistan'a bu bildiriye gönderemeyeceklerdi. Bu sebeple bildiriye posta yoluyla Hindistan liderlerine göndermeye başladılar. Urduca yazılan bu bildiri, İngiliz hükümetinin eline geçti. Hatta 18 Mayıs 1925'de Hindistan'daki "Zemindar" ve yine aynı tarihte "Siyasat" adlı gazetelerde haber oldu.³⁶⁹ Gazetelerde; Hindistan'a 15 Mayıs 1925 tarihinde Urduca bir mektup geldiğini, Kongres'in özgür Hindistan hareketinin diğer bir yüzü olduğu, Kabil Kongres şubesinin bir devamı –ki Ubeydullah Sindhî Kabil'in Kongres Partisi şubesinin başkanıydı- olduğunu, İstanbul'dan gönderildiği gibi bilgiler aktarılmıştı. Ayrıca Ubeydullah Sindhî ve Zafar Hassan'ın isimleri de haberlerde geçmekteydi.³⁷⁰

Zafar Hassan, Hindistan'ın kuzeybatısında bağımsız bir Müslüman devlet kurma fikrini ortaya atan, Pakistan'ın kurulmasında öncü olan Hindistanlı düşünür Muhammed İkbâl ile Ubeydullah Sindhî'nin fikirleri arasındaki tek farkın federal sistem olduğunu yazar.³⁷¹

Parti bildirisinin hazırlık sürecinde, Hindistan'daki Kalküta şehrinde haftalık yayın yapan "Müselman" adında bir gazetede yazı yazmaya başlayan Zafar Hassan'ın amacı ve konuları, yeni Türkiye'deki durumları Hindistan Müslümanlarına aktarmaktı. Bazen Hindistan meselelerini de yazıyordu. İki yıl boyunca sürdürdüğü bu yazarlık işinden hiçbir maddi kazancı olmadı. Gazeteye yazarken hocası Ubeydullah Sindhî'nin de görüşünü alıyordu. Bu gazete aracılığıyla insanlara düşüncelerini aktarmaya çalıştılar. Birçok milleti barındıran Hindistan'da sadece Müslüman olanlar değil diğerlerinin de federal bir hükümetle bir araya gelebileceği mesajını iletmeye çalışıyorlardı.³⁷²

Zafar Hassan bir taraftan Rusya'da tanıştığı Belgalli bir Hindu olan M.N. Roy'un "India in Transition" adlı kitabını Ubeydullah Sindhî için Urduca'ya çeviriyordu. Diğer taraftan geçinmek için özel İngilizce dersleri vermesine rağmen bu para yeterli

³⁶⁹ Aybek, **a.g.e.**, ss. 303-304

³⁷⁰ Aynı yer

³⁷¹ Aybek, **a.g.e.**, s. 305

³⁷² Aybek, **a.g.e.**, s. 306

gelmiyordu. Mareşal Fuat Paşa³⁷³, nın oğlu olan Esat Fuat Bey Abdurrahman Peşaveri aracılığıyla Ubeydullah Sindhî ile görüşmeye başlamıştı. Zafar Hassan da onlara tercümanlık yapıyordu. O dönemler maddi sıkıntı yaşayan Ubeydullah Sindhî de Abdurrahman Peşaveri aracılığıyla Esat Fuat Bey'in Mısırlı bir prenses olan eşinin mülki gelirlerinden her ay kendilerine ilmi meseleleri için yardımda bulunup bulunamayacaklarını sordu. Teklifi kabul edildi. Her ay Ubeydullah Sindhî'ye 50 lira, Zafar Hassan'a ise 20 lira verilmeye başlandı.³⁷⁴

3.4.2. Ubeydullah Sindhî'den Sonra Zafar Hassan'ın İstanbul'daki Faaliyetleri

1926 senesinde Hindistan Müslüman liderlerinin hac için Hicaz'a gittiğini öğrenen Ubeydullah Sindhî, kurduğu partinin programını onlara aktarmak için hacca gitmeye karar vermişti. O dönemde hacılar, Hicaz'a Mısır üzerinden gidiyorlardı. Fakat Mısır İngilizler'in elinde olduğu için kendisi bu yolla gidemezdi. Ubeydullah Sindhî o dönemin İngiliz karşıtı İtalya Başbakanı Mussolini'den yardım almaya karar verdi. Üçüncü ve son kez Rus konsolosluğundan aldığı para ile 5 Haziran 1926'da İstanbul'dan trenle ayrılıp İtalya'ya gitti.³⁷⁵ Fakat Zafar Hassan Hatırat'ta, Mussolini ile Ubeydullah Sindhî'nin görüşüp görüşmediği ya da Ubeydullah Sindhî'nin Mussolini'den yardım alıp almadığı konusunda bir bilgi aktarmamıştır.

Ubeydullah Sindhî, İtalya'da gelecekte Hindistan'ın ilk Başbakanı olacak olan Cevaharlal Nehru ile görüşme yaptı. Avrupa'dan çıkıp Hindistan'a ulaşan faşizmden, Hindistan'ın bağımsızlık hareketi ile alakalı konulardan bahsettiler.³⁷⁶

İtalya'dan Cidde'ye giden gemi olmaması sebebiyle farklı bir limana giden Sindhî, Hicaz'a ulaştığında hacılar Hindistan'a dönmüştü.³⁷⁷

Zafar Hassan, Ubeydullah Sindhî Türkiye'den ayrıldıktan sonra çalışmaya devam etti. Adı Tefvik Bey İtalat İhracat Firması olan kurumda İngilizce yazışmaları

³⁷³ II. Abdülhamit (1876-1908) döneminde çeşitli savaşlarda cesurca savaşmasıyla meşhur olmuş bir paşadır. Aybek, **a.g.e.**, s. 307

³⁷⁴ Aybek, **a.g.e.**, s. 308

³⁷⁵ Aybek, **a.g.e.**, ss. 313-314

³⁷⁶ Aybek, **a.g.e.**, s. 314

³⁷⁷ Birişik (2012), **a.g.mad.**, s. 28

yapıyordu. Fakat düzenli olarak maaşını alamıyordu. Bu şirketten ayrılıp ikinci bir iş bulsa da bu iş de yürümedi. Sonrasında Ömer Rıza Doğrul³⁷⁸ ile tanışan Zafar Hassan, Hindistanlı alim ve Hint alt kıtasındaki ilk Müslüman modern tarihçi olan Mevlana Şibli³⁷⁹ (Şibli Numani)'nin eserlerini Ömer Rıza Doğrul'la birlikte tercüme etmeye karar verdi. Ağabeyinden, Şibli'nin Urduca olan “el-Faruk”, “Siretün Nebi” (Asr-ı Saadet) adlı kitaplarını yollamasını istedi. Bu kitapları Zafar Hassan İngilizceye çevirdi. Ömer Rıza Doğrul da bunları Türkçe'ye aktardı.³⁸⁰

Zafar Hassan, 1927 yılında Hicaz'a hac için gidecek olan annesiyle buluşmak ve hac görevini yerine getirmek için Hicaz'a gitmeye karar verdi. Yeterli parası olmadığı için daha önceden sekreterliğini yaptığı, sürgündeki eski Afganistan Savaş Bakanı Nadir Han'dan borç aldı. Rumeli adlı gemiyle yola çıktı. Annesiyle görüşüp sonra hac görevini tamamladı. Hocası Ubeydullah Sindhî ile de Hicaz'da bir görüşme gerçekleştirdi.³⁸¹

3.4.3. Türkiye'deki İslahat ve İnkılaplarla Alakalı Görüşleri

Zafar Hassan Hatırat'ında genç Türkiye'de yeni sisteme karşı olan birçok alimin olduğundan bahseder ancak buna ek olarak Şah Veliyullah, Mahmud Hasan Diobendî ya da hocası Ubeydullah Sindhî gibi iyi alimlerin olmadığını da söyler.³⁸²

Sultan Vahdettin'in İngiliz gemisiyle kaçmasının bütün Müslümanlar için hala utanç kaynağı olduğunu belirtir.³⁸³

Türk ordusunun, işgal kuvvetlerinden İstanbul'u almasıyla yeni bir döneme girildiğini, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün eski kuralların yeni düzende

³⁷⁸ İslami konularda yayınları olan yazar, mütercim, gazeteci. Ayrıca bir süre Türkiye Pakistan Kültür Derneği'nin başkanlığını yapmıştır, Mustafa Uzun, “Doğrul, Ömer Rıza”, **DİA**, IX. Cilt, Ankara, 1994, s. 489

³⁷⁹ Mohammadan Anglo-Oriental College'de hoca olan Şibli Numani, İstanbul'a gelip II. Abdülhamit ile görüşmüş ve Hilafet lehine yazılar yazmıştır, Anis Ahmad, “Şibli Numani”, **DİA**, XXXIX. Cilt, Ankara, 2010, s. 126

³⁸⁰ Aybek, **a.g.e.**, s. 317, s. 326

³⁸¹ Aybek, **a.g.e.**, ss. 320-321

³⁸² Aybek, **a.g.e.**, s. 328

³⁸³ Aybek, **a.g.e.**, s. 331

uygulanamayacağını ve gelişen dünyaya ayak uydurmak zorunda olduğunu yazar.³⁸⁴ Dolayısıyla yapılan yenilikleri haklı bulur.

Bununla beraber, Atatürk'ün ilahiyat fakültesi kurduğunu ama bu fakültede görev alan hocalara yeterli maaş verilmediği için zamanla rağbet görmeyen bir bölüm olup kapandığını söyler. Bunun sonucunda iyi alimler yetişmediğini ve insanların cehaletinin adının “İslam” olduğunu yazar. Ülkede İslam eğitimi verecek ileri görüşlü alimlerin olmaması sebebiyle zor durumlar yaşandığını aktarır. Bu durumlardan biri de 1925 yılında gerçekleşen Şeyh Said İsyanı'dır. Bu isyanın dini meseleler sebebiyle hükümet aleyhine olduğunu dile getirir.³⁸⁵ Mecelle yerine İsviçre Medeni Kanunu'nun yürürlüğe konmasındaki hatanın, ülkenin ihtiyaçları ve Türk ulusuna uygun bir duruma getirilmeden uygulandığını söyler. Fes yerine şapkanın kullanılmasının gereksiz olduğunu düşünür.³⁸⁶

Zafar Hassan Hatırat'ında yazdıklarına göre, 1925'de Atatürk ile Hindistan Müslümanları adına görüşen Dr. Ensari, kendisine halife olmasını istediklerini iletir. Atatürk Ensari'ye Birinci Dünya Savaşı'nda Arapların isyanlarını, Hindistan ve Rus Müslümanlarının yine bu devletlerin ordularında Türklere karşı savaştığını ve 1915'de Mehmet Reşat Han'ın cihat fetvasının İslam alimlerinin üzerinde hiçbir etkisi olmadığını dolayısıyla Hilafet'in artık mümkün olmadığını söylediğini yazar.³⁸⁷

1928'de yapılan Harf İnkılabı'nı, kendisi Arap alfabesiyle eğitime başladığı halde savunur. O dönemdeki harflerin hareketleri sebebiyle yanlışlar yapıldığından bahseder. Gerçi böyle durumlarda cümlenin gidişatına göre anlam verilse de eğitimin başında olanlar için zorluk teşkil edebilir. Yine Arap alfabesinde bir harfin başta, ortada, sonda yazılışları farklı olduğundan, bunların matbaada basılmasının sıkıntılarını da dile getirir.³⁸⁸

³⁸⁴ Aybek, **a.g.e.**, s. 332

³⁸⁵ Aybek, **a.g.e.**, s. 332

³⁸⁶ Aybek, **a.g.e.**, s. 333

³⁸⁷ Aybek, **a.g.e.**, s. 333

³⁸⁸ Aybek, **a.g.e.**, s. 335

İnkılabın getirdiği bazı sıkıntılar da dikkatini çeker. Eski edebi ve ilmi el yazmalarının, ev ve arazi tapularının eski harflerle olup bunları gençlerin okuyamaması onun dikkatini çeker. Üniversitelerde eski harflerin sadece edebiyat fakültelerinde ve imam hatip okullarında gösterilmesinin bu sorunu oluşturduğunu düşünür.³⁸⁹

Küçük yaştan itibaren İslam dini ile yakın teması olan Zafar Hassan'ın Atatürk'ün yaptığı yenilikler karşısında yapılanları desteklemesi ilgi çekicidir. Zafar Hassan'ın aslında tek meselesi Hindistan'ın bağımsızlığı değil aynı zamanda İslam dünyasının gerçekten bir uyanışa ihtiyacı olduğunun farkına varması ve bu yolda gerekenin yapılmasına inanmasıdır.

3.4.4. Türk Ordusuna Katılması

Hicaz'da olduğu dönemde pasaport süresi dolan Zafar Hassan, Türk Konsolosluk'na gitmiş gerekli işlemi oradan yaptırmıştır. Çünkü o zamanlar Türk Afgan devletleri arasında yapılan anlaşma uyarınca Afganistan vatandaşları pasaport, vize işlemlerini Türk Konsolosluk'nda yaptırabiliyorlardı.³⁹⁰ Afganistan'da yaşadığı dönemde Afgan hükümetinden pasaport alan Zafar Hassan, bu belgeyi 1927 senesinde yenilemek ister. İngilizlere karşı siyasi işlerle meşgul olması sebebiyle Zafar Hassan'ın Afgan pasaportunu yenilemek istemeyen Afgan hükümeti, pasaport vermemiştir. Bu duruma üzülmeyle beraber başka bir yol arayan Zafar Hassan, Türk vatandaşı olmaya karar verdi. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına göre Türk vatandaşı olabilmek için toplamda beş yıl, kişinin Türkiye'de ikamet etmesi gerekiyordu. Fakat Zafar Hassan Türkiye'ye geleli henüz üç yıl olmuştur. Moskova sefiri Muhtar Bey'e başvuran Zafar Hassan, onun da desteğini alarak gerekli mercilere başvurdu. Muhtar Bey, Zafar Hassan'ı tanıyıp siyasi faaliyetlerini bildiğinden bu işi kısa sürede halletti. Böylelikle 1927 yılında Türk vatandaşı oldu. Yeni kurulan, kendi içinde birçok sıkıntı yaşayan ve diğer taraftan İngilizlerin elinden kaçmaya çalışan birini korumaya hiçbir

³⁸⁹ Aybek, **a.g.e.**, s. 336

³⁹⁰ Aybek, **a.g.e.**, s. 322

ülke cesaret edemezken Türkiye'nin kendisine rahatca yaşayabilme imkanı sunduğunu Hatırat'ında dile getirir.³⁹¹

Vatanını terketmesinin asıl amacı, ülkesinin bağımsızlık savaşına katılarak milletine hizmet etmektir.³⁹² Bugün geldiği noktada, Türkiye'de askerlik işini öğrenebilme fırsatı önüne çıkmıştı. Asker olmaya karar verdi. Böylelikle hem maddi meseleleri hallolacak hem de eline fırsat geçerse kendi ülkesinin özgürlüğü için birşeyler yapabilecekti. 1928 yılının Temmuz ayında Maraşel Fevzi Çakmak Paşa'dan rica edilmesi üzerine 33 yaşında olmasına rağmen sınava tabii tutulması şartıyla isteği kabul edildi.³⁹³

Sınavda başarılı olan Zafar Hassan, Üsküdar'daki Selimiye Kışlası'nda ilk askeri eğitimine başladı. İki ay boyunca aldığı eğitim sonrası İstanbul Harbiye'deki Askeri Okul'a geldi.³⁹⁴ Haftalık izninde Hindîler Tekkesi'nin son postunişini (şeyhi) Hindistanlı Şeyh Abdurrahman Riyazettin Babür Efendi bin Nazireddin el-Hindi'nin evinde kalıyordu.³⁹⁵

İki yıl orduda süren eğitimden sonra 1930'da teğmen rütbesini aldı.³⁹⁶ Bu modern askeri eğitimi çok isteyen Zafar Hassan, ülkesi Hindistan'ın özgürlüğü için savaşabileceğini düşünmeye başladı. Amacı Türkiye'de askeri eğitimini tamamlayıp Türk subayı olarak Afganistan'a gitmekti.³⁹⁷ Harp okulunu bitirdikten sonra uzmanlık alanı olacak olan bataryada görev almak için iki yıl Maçka'daki Ağır Silahlar (topçuluk) ihtisas bölümüne gönderildi.³⁹⁸

³⁹¹ Aybek, **a.g.e.**, s. 340

³⁹² Aybek, **a.g.e.**, s. 343

³⁹³ Aybek, **a.g.e.**, s. 343

³⁹⁴ Aybek, **a.g.e.**, s. 346

³⁹⁵ Aybek, **a.g.e.**, s. 348

³⁹⁶ Aybek, **a.g.e.**, s. 358

³⁹⁷ Aybek, **a.g.e.**, s. 363

³⁹⁸ Aybek, **a.g.e.**, s. 359

3.4.5. Evlenmesi ve Orduda Teğmen Olarak Görev Alması

Ahmet Şevki Bey³⁹⁹'in kızı olan Emine Mükerrerem Hanım ile bir arkadaşının aracılığıyla tanışan Zafar Hassan onunla evlenmeye karar verir. 28 Nisan 1932'de gerçekleştirilen evlilikten sonra Zafar Hassan'ın okulu biter ve tayini Konya'ya çıkar. Konya'ya tayini çikali birkaç ay olmuştur ki toplarla alakalı bir kursa katılmak için İstanbul'a gelir. Üç aylık bir eğitimden sonra Konya'ya geri döner.⁴⁰⁰

1 Mart 1921'de Türkiye Afganistan Dostluk Anlaşması gereği doktor, asker, öğretmen gibi meslek gruplarından görevliler Türkiye'den Afganistan'a gitmektedir. Fakat o dönemde Teğmen olan Zafar Hassan, Türkiye'de bir yıl kadar kalıp biraz tecrübe kazanmak istiyordu. Üstelik rütbesi de görev alması için yeterli değildi. Fakat öteden beri Afganistan'a tekrar gitmek isteyen Zafar Hassan'ı, Nadir Şah en kısa zamanda Afganistan'a gelmesi için bekliyordu. Bu sebeple Afganistan'a gitmek isteyen Zafar Hassan'ın ve eşinin yol masraflarını Nadir Şah karşıladı.⁴⁰¹

Zafar Hassan görevlendirme için Genelkurmay Mareşal Fevzi Çakmak'tan ve Savaş Bakanlığı'ndan gerekli izini de aldı.⁴⁰²

3.5. AFGANİSTAN'DA GÖREV ALMASI

1933 senesinde Afganistan'da görevlendirilen Zafar Hassan'ın, Afganistan'a gitmesi için gemiyle Hindistan'a, oradan da Afganistan'a geçmesi gerekiyordu. İngilizlere yakalanmaktan korkan Zafar Hassan, eşini bir grupla bu şekilde yolladı. Zafar Hassan'ın Hatırat'ında kaydettiğine göre o zamanlar Rusya üzerinden bir kadının Afganistan'a ulaşması mümkün değildi.⁴⁰³

³⁹⁹ II. Abdülhamit döneminde Selanik'de bir okulun müdürü olan Ahmet Şevki Bey sonradan İstanbul'a gelir ve burada özel bir okul açar. Kendisi hem hafız hem hattattır. Aynı zamanda Arap ve Fars diline hakimdir. O dönemde yenilik taraftarı olan Ahmet Şevki Bey'in öğrencilerine de bu yenilikçi fikirleri aktarması ve II. Abdülhamit'e karşı olan düşüncelerini onlarla paylaşması üzerine padişahın casuslarının şikayeti sonucu okulu kapatılır, Aybek, **a.g.e.**, s. 367

⁴⁰⁰ Aybek, **a.g.e.**, s. 371

⁴⁰¹ Aybek, **a.g.e.**, s. 373

⁴⁰² Aybek, **a.g.e.**, s. 374

⁴⁰³ Aybek, **a.g.e.**, s. 374

Rusya’da komünist sistem hüküm sürmekteydi. Seyahatte bulunan yabancıların biletlerini, otellerini, rehberlerini, restoranlarını temin eden hükümete bağlı bir sistem de mevcuttu. Zafar Hassan bu sistemin (1989’a kadar) hala devam ettiğini ve dünyanın hiçbir yerinde böylesine tuhaf bir sistemin olmadığını Hatırat’ında aktarmıştır. Ayrıca yöneticilerin Rus halkına “dünyanın hiçbir yerinde Rus halkı kadar iyi şartlarda yaşayan bir halk olmadığını söylediklerini” Hatırat’ta kaydetmiştir. Bununla birlikte Zafar Hassan’ın eşyaları memurlar tarafından alındı. Afganistan sınırına kadar kendileri tarafından eşyalarının götürüleceği Zafar Hassan’a söylendi.⁴⁰⁴ Fakat işin sonunda Zafar Hassan’a eşyaları teslim edilmedi.⁴⁰⁵

Eşini Hindistan üzerinden yollayan Zafar Hassan, 12 Ekim 1933’de İstanbul’dan yola çıktı. Karadeniz üzerinden Batum’a geçti. Batum’a 14 Ekim’de ulaşan Zafar Hassan Türk Konsolosu Rüştü Bey’in evinde konakladı.⁴⁰⁶ 15 Ekim 1915’de ise Tiflis’e doğru yola çıktı. Tiflis’de birkaç gün kaldı. Bunun sebebi Huşi Muhammed ile buluşmaktı. Daha önce onunla yazışmalarında görüşme kararı almışlardı. Fakat Tiflis’de kaldığı süre içerisinde Huşi Muhammed ile bağlantıya geçemedi.⁴⁰⁷ Sebebi büyük ihtimalle Zafar Hassan’ın attığı mektubun Rusların eline geçmesiydi. Buradan Bakü’ye gitti ve Türk Konsolosu Fuat Nebil Bey’le görüştü.⁴⁰⁸ Bakü’den sonra gemiyle Krasnovodsk’a (Türkmenbaşı) geldi.⁴⁰⁹

Krasnovodsk’tan trenle Koşk’a gitti ve burada otel olmadığı için Afgan Konsoloslugu’nda kaldı. Önceden yapılan Türkiye Afganistan Dostluk Anlaşması’na göre Türk Konsoloslugu’nun bulunmadığı yerde Afgan Konsoloslugu Türk vatandaşlarıyla ilgilenecekti.⁴¹⁰

Herat’ın Tümgeneralı Kasım Han İstanbul’da askeri eğitim almıştı. Onu İstanbul’dayken tanıyan Zafar Hassan, Kasım Han’ın Harp Akademisi’nde eğitim alırken Afganistan’da Baççe-i Saka’nın başa geçmesi üzerine eğitimini yarıda bırakıp

⁴⁰⁴ Aybek, **a.g.e.**, s. 379

⁴⁰⁵ Aybek, **a.g.e.**, s. 372

⁴⁰⁶ Aybek, **a.g.e.**, s. 378

⁴⁰⁷ Aybek, **a.g.e.**, s. 379

⁴⁰⁸ Aybek, **a.g.e.**, s. 381

⁴⁰⁹ Aybek, **a.g.e.**, s. 391

⁴¹⁰ Aybek, **a.g.e.**, s. 382

Afganistan'a döndüğünü yazar.⁴¹¹ Herat'a ulaşan Zafar Hassan buradan 9 Kasım'da Ferah ve sonrasında Rabat'a (Saray) gelir. Nadir Şah'ın öldürüldüğü haberini buradayken öğrenir.⁴¹² Muhammed Nadir Şah'ın davetiyle Afganistan'a giden ve ona gönülden bağlı olan Zafar Hassan bu ölüm haberiyle yıkılır. Baççe-i Saka'dan sonra ülkenin güvenliğini sağlayan Nadir Şah'ın arkasından halkı ağlamaktadır. Kandahar'a doğru ilerleyen Zafar Hassan 13 Kasım 1933'de buraya ulaşır. Kandahar'daki Tümgeneral daha önce İstanbul'dan tanıdığı, harp akademisinde eğitim almış Abdulehad Han'dır.⁴¹³

Zafar Hassan, 16 Kasım'da Gazne'ye ulaşır. Buradan Allah Navaz'ı telefonla arayıp artık Afganistan'da olduğunu haber verir. Eşi Emine Mükerrerem Hanım da birkaç gün önce Kabil'e ulaşmıştır. Sonrasında 18 Kasım günü kendisi de Kabil'e varır.⁴¹⁴

Onu şehrin dışında Doktor Nur Muhammed, Seyyid Abdullah Şah, dava arkadaşı (Hindistan'dan beraberce kaçtığı gruptan) Muhammed Hasan Yakup, Mücahidîn Cemaati'nin eski üyelerinden Abdurrezzak karşılarlar.⁴¹⁵ Moskova'da Zafar Hassan'dan ayrılan Nur Muhammed Paris'e gitmiş, orada Nadir Şah'ın aracılığıyla sefirlik yapmıştır. İngilizlerden Hindistan'a dönmek için izin alan Nur Muhammed sonrasında Afganistan'a Pencap üzerinden kaçıp Nadir Şah yönetimine sığınır ve Baççe-i Saka'ya karşı onunla savaşır. Bu davranışı sebebiyle Korgeneral unvanı verilir ve silah fabrikasının müdürü olur. Muhammed Hasan Yakup önceleri Mücahidîn Cemaati'ne katıldıysa da Emanullah Han zamanında Kabil'e gelip sarayda tercümanlık görevini üstlenir. Mücahidîn Cemaati'yle Kabil'le gelen Abdurrezzak, Emanullah Han zamanında cemaatten ayrılıp eğitim bakanlığında görev alır.⁴¹⁶

Zafar Hassan dava arkadaşı Allah Navaz'ın evinde eşiyle buluştu.⁴¹⁷ Nadir Şah'ın öldürülmesinin ardından Kabil'e ulaşan Zafar Hassan'ı Allah Navaz Savaş

⁴¹¹ Aybek, **a.g.e.**, s. 383

⁴¹² Aybek, **a.g.e.**, s. 383

⁴¹³ Aybek, **a.g.e.**, s. 385

⁴¹⁴ Aynı yer

⁴¹⁵ Aybek, **a.g.e.**, s. 385

⁴¹⁶ Aybek, **a.g.e.**, ss. 385-386

⁴¹⁷ Aybek, **a.g.e.**, s. 385

Bakanı Serdar Mahmut Han ve Sadrazam Haşim Han ile tanıştırdı. Ülkenin güvenliği konusunda şüphelerini Zafar Hassan Hatırat'ında dile getirmiştir.⁴¹⁸

Zafar Hassan diğer Türk subayları gibi maaş almıyacaktı. Çünkü bunun için Afgan hükümetiyle bir anlaşma yapmamıştı. Yolda yaptığı masraflar ve maaşı için Nadir Şah'la konuşmamıştı. Nadir Şah'ın gerekeni yapacağını biliyordu. Fakat Şah'ın öldürülmesi üzerine Allah Navaz aracılığıyla Şah'ın kardeşi Serdar Mahmut Han ve Sadrazam ile bu konuda görüşmek zorunda kaldı. Kendisine aylık 20 pound, lojman ve bir de asker verilmesini talep etti. O dönemde Kabil'de iyi ev çok azdı. Afganistan Eğitim Bakanlığı yabancılar için Türk Konsolosluğu'nun karşısında on kadar ailenin kalabileceği bir ev yaptırmıştı. Savaş Bakanlığı bu evlerden birinde oturmalarına izin verdi.⁴¹⁹

10 Ekim 1933'de Afgan Harp Akademisi'nde göreve başlayan Zafar Hassan, öldürülen Nadir Şah'ın aslında şehrin güney tarafındaki Bala Hisar'ın yakınlarında modern bir okul binası yaptırmak istediğini fakat ani ölümüyle bunun yarım kaldığını söyler. Ayrıca 1879 İkinci İngiliz Afgan savaşı sonrasında yapılan anlaşma uyarınca Bala Hisar'ın Afganlar tarafından bir daha kullanılmayacağı yönünde bir madde olduğundan bahseder. Ama Nadir Şah'ın zamanında buraya Harp Okulu binası inşaa edilmiş olduğunu aktarır. Zafar Hassan'a göre Afganistan İngilizlerden tamamiyle bağımsız bir durumdadır.⁴²⁰

Zafar Hassan, kendisinin de hoca olduğu bu okuldaki öğretmenlerin çoğunun Türkiye'de eğitim aldığını da ekler. Emir Emanullah Han sadece Türkiye'ye değil Fransa ve Rusya'ya da eğitim için asker göndermiştir. Okuldaki öğrenciler 1929 yılında gerçekleşen Baççe-i Saka İsyanı döneminde okulu bırakmak zorunda kalmışlardır.⁴²¹

Orduda çok rekabet vardır.⁴²² Başka ülkelerde eğitim almış olanlar kendilerini üstün görüyorlardı. O dönemde Afganistan'da temel askeri eğitim için bir kitap yoktu.

⁴¹⁸ Aybek, **a.g.e.**, ss. 393-394

⁴¹⁹ Aybek, **a.g.e.**, s. 394

⁴²⁰ Aybek, **a.g.e.**, s. 397

⁴²¹ Aybek, **a.g.e.**, s. 398

⁴²² Aybek, **a.g.e.**, s. 399

Zafar Hassan, kendi notlarını toparlayıp bastırđı. Bunu gören Fransa'da eğitim almış ve daha iyi bir eğitime sahip olduklarını iddia eden askerler Zafar Hassan'ın ders notlarını görünce şaşırnışlardır. Onlara göre Türkiye'de iyi askeri eğitim verilmesi zordur.⁴²³

Rekabet sebebiyle eğitimde birlik yoktu. Top eğitimi için İtalya'dan bir hoca getirtilmişti. Bu rekabet durumunu Savaş Bakanı Serdar şah Mahmut Han'a ileten Zafar Hassan eğer böyle giderse eğitimde birlik olmaması sebebiyle savaşta dışmana karşı bir başarı sağlanamayacağını ve yurtdışına eğitim için gönderilenlerin farklı ülkelere değil de aynı eğitimi almaları için belirlenmiş bir ülkeye gönderilmesi gerektiğini ilettili. Bunun için Afganistan'ın gerçek dostunun Türkiye olduğunu, Türklerin daha birkaç yıl önce Yunan ordusunu bozguna uğrattığından bahsettili. Fakat Bakan Afgan subaylar için Fransa veya Almanya gibi gelişmiş ülkelere asker göndermek gerektiğini söylemiştir. Zafar Hassan yaklaşık bir buçuk yıl sonra Bakan Türkiye'den hoca getirmeleri için ikna etmiştir.⁴²⁴

O dönemde Afganistan'da top bölümüyle alakalı eski yöntemler kullanılıyordu. İtalyan hoca Afgan askerlerin eğitiminin vurulacak yerin hedefini almak için yeterli olmadığını ve bir üst rütbedeki askerlerin bu eğitimi alabileceğini ifade eden bir rapor hazırladı. Bir bataryada sekiz üst rütbeli askerın görev alması gerektiğini savunan İtalyan hocanın istekleri yapılırsa bu aletleri kullanacak asker bulunamazdı. Çünkü o dönemde Afganistan'da az asker vardı. Bu duruma şaşırın Zafar Hassan, Türkiye'de erlerin top kullanıldığını ve bunun için de bu kadar çok kişiye gerek olmadığını Savaş Bakanı'na söyledi. Bakan bu duruma çok sevindi. Öğrencilere kullanımını öğretmesi için Zafar Hassan'ı görevlendirdi. Bu başarısından sonra Savaş Bakanlığı'nda nüfuzu arttı ve eski subaylara yeni sistem eğitim verme görevi de ona düştü.⁴²⁵

Zafar Hassan, Kabil'e gelmeden önce teğmendili. 30 Ağustos 1934'de Üsteğmen rütbesine Kabil Türk Konsolosluğu'nda yükseltildi.⁴²⁶

⁴²³ Aybek, **a.g.e.**, s. 398

⁴²⁴ Aybek, **a.g.e.**, s. 399

⁴²⁵ Aybek, **a.g.e.**, ss. 399-340

⁴²⁶ Aybek, **a.g.e.**, s. 401

O dönemde Zafar Hassan için üzücü bir olay gerçekleşir. Mücahidîn Cemaati'nden Mevlevi Beşir Bey'in İngilizlerden para alan iki kişi tarafından öldürüldüğü haberini alan Zafar Hassan çok üzülmüştür. Kendisinin ve arkadaşlarının İngiliz Hindistan'ından kaçıp buralara kadar gelmesine vesile olan kişi, o dönemin Mücahidîn Cemaati Lahor temsilcisi Mevlevi Beşir Bey'di. Zafar Hassan ve arkadaşlarını Hindistan'dan çıkartmasının ardından kendisi de herşeyini terkedip Asmas'daki Mücahidîn Cemaati'ne katılmıştı. Bu cemaatin üyelerine yeni bir ruh aşılama isteyen Mevlevi Beşir Bey, üyeleri yeni usulde silahlandırıp, merkezi, bağımsız kabilelerin yaşadığı bölgeye taşımak ve bu savaşçı kabilelerle iyi ilişkiler kurarak yavaş yavaş İngilizlere karşı onları savaşabilecek konuma hazır hale getirmek istiyordu. Hindistan Bağımsızlık Hareketi, İngilizlere savaş açtığına ya da Afganistan İngilizlere saldırdığında İngiliz ordusuna sınırda bir birliğin saldırması için bunu tasarlamıştı. Bu yeni düzenlemeyi yaparken Lahor Devlet Üniversitesi öğrencilerinden Zafar Hassan'ın arkadaşları Abdurreşit, Muhammed Hasan Yakup'u da yanına almıştı. Zafar Hassan, Mevlevi Beşir Bey'in ölümünden sonra cemaatin bozulduğunu yazar. Mevlevi Beşir Bey'in ölüm haberinin ardından Zafar Hassan'ın da dahil olduğu eski ve yeni muhacirler, İngiliz hükümetini protesto etmek istediler. Fakat Afgan hükümeti buna izin vermedi.⁴²⁷ Bu tutum, Afganistan hükümetinin İngilizler ile arasını bozmamak için yapılmış bir hareket gibi görünmektedir.

İkinci bir yıkımı ise annesinin ölüm haberini almasıdır. Kabil'e ulaştıktan sonra ağabeyi ile mektuplaşan Zafar Hassan, kendisini bir kez daha görmek isteyen annesinin vefaatt ettiğini öğrenir. Hayatı boyunca annesine hizmet edemediği için kendisini suçlar.⁴²⁸

Kabil'de görev alalı bir yıl olmuştu (1934) ve Kabil'den Hicaz'a giden hacılarla Ubeydullah Sindhî'ye mektup göndermek istemişti. Fakat o sene hacca Kabil'den giden olmadı. Bununla beraber Nadir Şah'ın Afganistan tahtına oturduktan sonra Sindhî'ye

⁴²⁷ Aybek, **a.g.e.**, s. 407

⁴²⁸ Aybek, **a.g.e.**, s. 408

para yardımı yapmış olduğunu fakat ölümü sonucunda bu ilişkinin sona ermiş olduğunu öğrendi.⁴²⁹

Zafar Hassan'ın Afganistan'a gelme sebebi ülkesinin bağımsızlığı için mücadele etmektir. Çünkü burası coğrafi açıdan Hindistan'a en yakın Müslüman devletti. Fakat Nadir Şah'ın ölmesi onun elini kolunu bağlamıştı.

3.6. YENİ TOPLARIN ALINMASI İÇİN AVRUPA'YA GİTMESİ

Zafar Hassan verdiği teorik derslerin çok da işe yaramadığını ve yeni silahlar alınıp uygulama derslerinin olması gerektiğini düşündü. Emanullah Han zamanında İtalya ve Rusya'dan silahlar alınmışsa da bunlar nisbeten eskiydi.⁴³⁰

Zafar Hassan'ın çabalarından biri de Afganistan ve Türkiye'nin yakın ilişki halinde olmaları, Türk tarafından askeri alanda uzmanların Afganistan'a getirilip iki Müslüman devletin bu durumdan istifade etmeleriydi.⁴³¹

Afgan hükümeti Çekoslovakya'dan modern tarzda yapılan toplardan almaya karar verdi. Zafar Hassan top alımı için bu ülkeye gönderildi. Buraya toplar alınmadan önce deneme yapılması maksadıyla gönderilmiştir. Zafar Hassan'ın isteği üzerine Türkiye'den bir uzman olan Sadettin Bey, Zafar Hassan ile Çekoslovakya'ya gönderilmiştir.⁴³² Bu arada Avrupa'daki Paris, Prag, Berlin gibi büyük şehirleri de ziyaret etmiştir.⁴³³ Avrupa'daki işlerini tamamlayan Zafar Hassan, Şubat 1937'de Afganistan'a gitmek için İstanbul'a doğru yola çıkmıştır.⁴³⁴

15 Mart 1937'de İstanbul'a ulaştığı vakit, Afgan hükümetiyle çalıştığı dönemin toplamı iki yıl olmuştur. Zafar Hassan ile tekrar çalışmak isteyen Afgan hükümeti Türk

⁴²⁹ Aybek, a.g.e., s. 410

⁴³⁰ Aybek, a.g.e., s. 411

⁴³¹ Aybek, a.g.e., s. 414

⁴³² Aybek, a.g.e., s. 414

⁴³³ Aybek, a.g.e., s. 419

⁴³⁴ Aybek, a.g.e., s. 430

Savaş Bakanlığı'yla bağlantıya geçmiştir. Bu sebeple Ankara'ya giden Zafar Hassan'a, Fevzi Çakmak siyasi görev maksadıyla diplomatik pasaport kullanma hakkı vermiştir.⁴³⁵

Hindistan üzerinden Afganistan'a gidemeyeceği için 10 Mayıs 1937 tarihinde İstanbul'dan, Rusya üzerinden Kabil'e ulaşmak için yola çıktı.⁴³⁶ 12 Haziran 1937'de Kabil'e ulaştı.⁴³⁷

Kabil'e geri döndükten sonra ağabeyi Mahmut Hasan'ı Afganistan'a davet etti. Ağabeyini görmeyi çok isteyen Zafar Hassan, babasını Hindistan'dan ayrıldıktan sonra hiç görememiştir. Onun Hindistan'ı terketmesi üzerine bu duruma çok üzülen babası 1920 yılında vefaata etmiştir. Bu sebeple Zafar Hassan ağabeyini babası gibi görmeye başladığını Hatırat'ında dile getirmektedir. 1937 yılında Kabil'e gelen ağabeyi yirmi gün Zafar Hassan'ın evinde misafir olmuştur. Ayrılık vakti çok zordur çünkü Hindistan'a İngilizler sebebiyle giremeyen Zafar Hassan, ağabeyini bir daha göremeyeceğini düşünmektedir.⁴³⁸

3.7. YENİDEN TÜRKİYE'YE DÖNÜŞÜ

Askerlikte iyi bir gelecek isteyen Zafar Hassan, Türkiye'ye dönüp Harp Akademisi'ne girip orada ilerlemesi gerektiğini düşündü. Türkiye'de Harp Akademisi'ne girmek için yüzbaşı olmak gerekiyordu. Komutan olması için Türk ordusunda en azından bir yıl Ağır Silahlar Bölümü'nde emir komuta zincirinde yer alması ve işin sonunda yapılacak olan sınavda iyi bir not alıp harp akademisine giriş sınavını da geçmesi gerekiyordu. Bunların hepsi aslında gelecekte özgür Hindistan içindi. Bağımsızlık savaşında komutan olmak istiyordu. Bu sebeple yapabildiğinin en iyisini yapıp yükselmesi gerektiğini biliyordu.⁴³⁹

⁴³⁵ Aybek, **a.g.e.**, s. 433

⁴³⁶ Aybek, **a.g.e.**, s. 434

⁴³⁷ Aybek, **a.g.e.**, s. 441

⁴³⁸ Aybek, **a.g.e.**, s. 443

⁴³⁹ Aybek, **a.g.e.**, ss. 443-444

O dönemde Türk ordusunda görev alanlar 46 yaşında emekli oluyordu. Bu sebeple Hindistan'ın bağımsızlığı için görev alabilme ümidiyle ani bir kararla Türkiye'ye dönmeye karar verdi.⁴⁴⁰

Diğer taraftan onun Afganistan'da kalmasını isteyen Afgan Emiri Muhammed Zahir Şah, kararlı olan Zafar Hassan'a hizmetlerinin karşılığı olarak 28 Eylül 1937 tarihinde bir nişan bağışladı.⁴⁴¹

2 Ekim 1937'de Kabil'den yola çıkan Zafar Hassan⁴⁴², Rusya üzerinden İstanbul'a 2 Kasım 1937'de ulaşmıştır.⁴⁴³ Türkiye'ye döndükten sonra 15 Kasım 1937'de Konya'daki görevinin başına tekrar atandı. Bir yıl kadar burada görev yaptı. 1938'de Ağrı'da göreve başladı.⁴⁴⁴

Ağrı'ya gideli iki ay kadar olmuştu ki Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ölüm haberi gelmişti. Bu dönemde bütün milletin, büyük, küçük, kadın, erkek herkesin göz yaşına boğulduğunu çünkü Türk milletinin kurtuluşunun Atatürk tarafından gerçekleştirildiğini vurgulamıştır.⁴⁴⁵

Kabil'den geldikten sonra yaklaşık iki yıl askeriyede görev yapmış, bu sürede sınava girip yüzbaşı görevine yükselmiştir. Yüzbaşı olduktan sonra Harp Akademisi imtihanına girmek istemiştir. Fakat Türk kanunlarına göre Türkiye'de doğmuş olmak şartı mevcuttu. Bu sebeple bu isteği gerçekleşmemiştir. Harp Akademisi'ne girmek maksadıyla Kabil'den ayrılan Zafar Hassan bu durum sebebiyle hüsrana uğramıştır.⁴⁴⁶

3.7.1. İkinci Dünya Savaşı ve Trakya'daki Görevi

Zafar Hassan Hatırat'ında, 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'ya saldırmasıyla İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine, Almanya'nın İngiltere'ye saldırıp onları malup etmesini ve İngilizlerin Hindistan'dan gitmelerini arzu ettiğini

⁴⁴⁰ Aybek, a.g.e., s. 444

⁴⁴¹ Aybek, a.g.e., s. 445

⁴⁴² Aybek, a.g.e., s. 449, bu yolcuğu Zafar Hassan ayrıntılı bir şekilde Hatırat'ında anlatmıştır.

⁴⁴³ Aybek, a.g.e., s. 461

⁴⁴⁴ Aybek, a.g.e., s. 463

⁴⁴⁵ Aybek, a.g.e., s. 464

⁴⁴⁶ Aybek, a.g.e., s. 466

yazmıştır. Türkiye'nin, Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya ile beraber olması sebebiyle Osmanlı saltanatının ortadan kalkmasının üzüntüsünü hala yaşadığını belirtmiştir. Son ana kadar Türk hükümetine, Amerika ve İngiltere'nin, Başbakan⁴⁴⁷ İsmet İnönü ve Mareşal Fevzi Çakmak'a ısrar etmesine rağmen onların, bu savaşa katılmayarak ülkelerini bu felaketten kurtarmış olduğunu yazmıştır.⁴⁴⁸

Zafar Hassan İkinci Dünya Savaşı döneminde Ağrı'da görev yapmaktadır. 22 Haziran 1940'da Almanya'nın Fransa'yı yenip Rusya'ya saldırması üzerine Rus sınırına yakın olan Ağrı'daki askerlerin aileleri iç kısımlara gönderilmiştir. Önceleri Rusların saldıracağı düşünülse de sonraları bu durumun gerçekleşmeyeceği anlaşıldı. Çünkü Almanya'nın saldırıları Rusya'yı yıpratmıştır. Zafar Hassan, 1941 Ağustos ayında orduda üç yılı tamamlamasının ardından yeni ataması için beklemeye başlamıştır.⁴⁴⁹

Zafar Hassan 22 Ekim 1941'de Trakya'ya atanmıştır. Aslında doğu sınırında geçirdiği üç yıllık görevden sonra sakin bir yerde görev almak istiyordu. Fakat ülke çok hassas bir dönemdeydi ve ordunun büyük bir çoğunluğu batı tarafındaydı. O dönemde Türk ordusu ve askerinin sıkıntılarını şu şekilde anlatır: “Burada soğuk zamanlar da bile askerler çadırlarda kalıyorlardı. Benim birliğimdeki askerler de çadırda kalıyorlardı. Atlar meydanda bir yere bağlanmıştı çünkü onlar için bir ahır yoktu. Bu sebeple biz bir taraftan devletin verdiği malzemelerle askerler için odalar, atlar için ahırlar yapıyorduk. Diğer taraftan top ve güller için hendek kazıyorduk. Ben garnizondan sekiz mil kadar uzaklıkta Hadımköy adında bir kasabadan ev kiralamıştım. Bu kasaba Balkan Savaşı'nda Dr. Ensari ve Hilal-i Ahmer'in karargahı olan Ömerli kasabasına yakındı.”⁴⁵⁰

Zafar Hassan her gün at sırtında iki saat yolculuk yapıp garnizona saat sekizde ulaşıyordu. On iki saat boyunca askerlere talim yaptırıyordu. Bir yıl bu şekilde geçmişti. Eylül 1942'de Ankara'da yedek subay okulunda top eğitimi için hoca olmaya karar verdi. Burada dört yıl görev yaptı. Dünyada gelişen teknolojiyle beraber değişen silahları takip ve öğrencilere bu bilgileri aktarmak için bazı kitapları Türkçe'ye çevirdi.

⁴⁴⁷ Hatırat'ta "وزير" olarak geçen kelime Türkçe'de "başbakan" ya da "cumhurbaşkanı" kelimelerini karşılayabilir. Zafar Hassan'ın belirttiği dönemde İsmet İnönü Cumhurbaşkanı'dır.

⁴⁴⁸ Aybek, a.g.e., ss. 466-467

⁴⁴⁹ Aybek, a.g.e., s. 467

⁴⁵⁰ Aybek, a.g.e., s. 468

Hatırat'ında verdiği bilgilere göre tercüme ettiği bazı kitapların adları şunlardır: *Field Service Regulations, Armoured Forces Manual Tactics and Technique, Firing Tables of (9.4) cm. Guns*'dir.⁴⁵¹

Bu dönemde Türkçe-İngilizce Askeri Sözlük hazırlanması için karar alındı. Türkiye'de böyle bir sözlüğe çok ihtiyaç duyuluyordu. Çünkü yeni İngiliz, Amerikan yapımı silahlar Türk ordusunda kullanılıyordu. Bu sözlüğü hazırlamak iki yılını aldı. Sözlük bastırıldı ve bütün kütüphanelere gönderildi.⁴⁵²

Zafar Hassan'ın arkadaşı Dr. Abdulhafız'ın ağabeyi İngiliz hükümetinden kardeşinin Hindistan'a gelmesi için izin almıştı. Bunu öğrenen Zafar Hassan aynı yöntemi ağabeyinin kendisi için de uygulamasını öneren bir mektup yazdı. İngiliz hükümetinden af dilemek suretiyle tekrar Hindistan'a dönme ümidi vardı. Fakat gelen cevapta Zafar Hassan'ın hayatı boyunca Hindistan'a giremeyeceği yazılıyordu. Bununla birlikte ağabeyi, şimdilerde Müslümanlarla Hinduların ortak bir fikirde buluşmadıklarını, Müslümanların ayrı bir devlet kurmak için çabaladıklarını, kendisinin tecrübesinden yararlanmaları için Hindistan'a geri dönmesi gerektiğini yazılıyordu. Fakat sevdiklerinden ayrılmak istemediği için Hindistan'a gitmeyi göze alamıyordu. Artık Türkiye'de evliydi ve burada hayat kurmuştu. Dostlarından iktisat profesörü Ferudun Ergin de Zafar Hassan'ın Hindistan'a gidip mücadelesine oradan devam etmesini ve liderlerle görüşmesini tavsiye ediyordu.⁴⁵³

Bunun üzerine bu konu hakkında düşünen Zafar Hassan, önce sınır bölgesine gitmeyi oradan da gizlice Hindistan'a girmeyi düşündü. Bu sebeple Afgan Konsolosluğu vasıtasıyla Afganistan Savaş Bakanı Şah Mahmut Han'dan kendisini tekrar Afganistan'a göreve çağırmasını rica etti. Eğer Afganistan'a giderse gizlice Hindistan'a kaçmayı planlıyordu. Fakat karşı taraftan olumlu bir cevap alamamıştı.⁴⁵⁴

⁴⁵¹ Aybek, **a.g.e.**, ss. 469-470

⁴⁵² Aybek, **a.g.e.**, s. 470; Bu sözlük daha sonra 1989 yılında Ministry of Education, Government of Pakistan tarafından İslamabad'da basılmıştır. Sözlüğün Türkiye'de basılmış nüshasına ulaşamadık.

⁴⁵³ Aybek, **a.g.e.**, ss. 470-471

⁴⁵⁴ Aybek, **a.g.e.**, ss. 471-472

3.7.2. Emeklilik

1946 senesine kadar Türkiye’de yedek subay okulunda hoca olarak görev aldı. 46 yaşına gelene kadar komutan olamadığı için emeklilik vakti gelmişti.⁴⁵⁵

Zafar Hassan Hatırat’ının bu bölümünde hayatının bir değerlendirmesini yapmıştır. Artık emeklidir ve geçmişe dönüp kısa bir sorgulamaya girmiştir. Hindistan’da mühendis olacak iken Afganistan’a kaçtığını ve burada Nadir Şah gibi –ki sonraları Afgan emiri olacaktır- önemli bir şahsiyetin sekreteri, oğlunun da özel hocası olmuştu. Fakat Afganistan’ı İngilizlerin baskısı sebebiyle terketmek zorunda kalmıştı. Rusya’ya gittikten sonra oradaki komünist ve dinsiz (la mezhep) düzende kalmak istememiş, bu sebeple de oradan çıkıp Türkiye’ye gelmişti. Burada komutan olmak isterken bu hedefine ulaşamamıştı. Kaderin kendisini dört defa mağlup ettiğini de belirtmiştir. Ama bu durum onun azmini kırmamıştır. Her defasında kendine yeni yollar bulmuştur.⁴⁵⁶ Halbuki o, bir vesileyle vatanının bağımsızlık savaşına katılıp ulusuna hizmet etmek için Hint alt kıtasından ayrılmıştır.⁴⁵⁷

Emeklilikten sonra da çalışacak gücü kendinde bulan Zafar Hassan, Harp Akademisi’nde İngilizce öğretmeni olarak görev almıştı.⁴⁵⁸

3.8. HİNT YARIMADASI’NIN BAĞIMSIZLIĞI

14 Ağustos 1947 günü Hindistan Müslümanlarının müstakil bir devlet (Pakistan) kurduğunu öğrenen Zafar Hassan Hatırat’ında, bu günü görebildiği için çok şanslı olduğunu ve sevincini anlatmaya kaleminin yetmediğini yazmıştır.⁴⁵⁹

Zafar Hassan, kendisinin yıllardır Hint alt kıtası dışında yaşaması sebebiyle Hindu düşmanı olmadığını, bunu hiç düşünmediğini, İngilizlerin kıtadan çıkışıyla Hindu ve Müslümanların artık güvende olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte karşılıklı yapılan mübadele de akrabalarının Pakistan tarafına geçerken yaşadıkları acıları duyup

⁴⁵⁵ Aybek, a.g.e., s. 472

⁴⁵⁶ Aybek, a.g.e., s. 473

⁴⁵⁷ Aybek, a.g.e., s. 343

⁴⁵⁸ Aybek, a.g.e., s. 473

⁴⁵⁹ Aybek, a.g.e., s. 476

kendisinin buna çok üzüldüğünü ifade etmiş, ümitvar duruşunun da yıkıldığını yazmıştır.⁴⁶⁰

İki ayrı ülkeye bölünen Hint alt kıtasında karşılıklı mübadelede Zafar Hassan'ın akrabaları Pakistan'a hicret ediyorlardı. Yaşanan bu göç seli içerisinde Lahor ve Gucranvala gibi Pencap bölgesi şehirlerine gidiyorlardı. Gelen haberler Hindu ve Müslümanların iyi ilişkiler kuracağı ümitlerini suya düşüyordu.⁴⁶¹

Vatanından uzakta geçen 34 yılın ardından geride kalan akrabalarını ve sevdiklerini görmek ümidinde olan Zafar Hassan, eşiyle birlikte 1949 senesinde Hint alt kıtası'na gitmeye karar vermiştir.

3.8.1. Bağımsızlık Sonrası Vatanına İlk Yolculuğu

Zafar Hassan ve eşi önce Delhi'ye gittiler. Kaldıkları otelde çalışan Müslüman Hindistanlılar Zafar Hassan'ın da Müslüman olduğunu öğrenince gizlice ona sıkıntılarından bahsettiler. Böylece o da seküler Hindistan'ın aslında öyle olmadığını diğer din mensuplarına karşı hoşgörüden ziyade zulüm denilecek türden davranışlar sergilediğini anladı. Sonunda öngörülen olmuştu. Hindu çoğunluk altında Müslümanlar eziliyordu.⁴⁶²

Delhi'de 4 Mart 1949'da Hindistan'ın ilk Başbakanı Cavaharlal Nehru, kızı İndra Gandhi ve bazı liderlerle öğle yemeğinde buluştu. Fakat Zafar Hassan Hatırat'ında, hikayesini anlattığında çok şaşırın Nehru'nun kendisinin Müslüman olduğunu anladığında onunla pek ilgilenmediğini yazmıştır. Sonrasında Ebul Kelam Azad ile de görüşmüştür. Bundan sonra Agra ve Bombay'a gitmiştir. Delhi'ye geri dönüp Türkiye ile alakalı bir konuşma yapmıştır. Türkiye'ye dair resimler göstermiştir. Yaklaşık kırk beş dakika konuşmuş, yarım saat sorulan soruları yanıtlamıştır. Bu konuşması Cumhuriyet Gazetesi'nde haber olmuştur.⁴⁶³ Haberde Hindistan Kültür Cemiyeti Genel Sekreteri ve Türk Harp Akademisi İngilizce hocası olarak geçen Zafar Hassan'ın Dünya

⁴⁶⁰Aybek, **a.g.e.**, s. 474

⁴⁶¹Aybek, **a.g.e.**, s. 474

⁴⁶²Aybek, **a.g.e.**, s. 475

⁴⁶³ 5 Nisan 1949 tarihli Cumhuriyet Gazetesi

İşleri Hindistan Konseyi'nde Türklere dair bir konuşma yaptığı şeklinde bir haber mevcuttur. Hatırat'ında Pakistan Türkiye Kültür Derneği olarak geçen dernek, Cumhuriyet Gazetesi'nde Hindistan Kültür Cemiyeti olarak geçmektedir. Bu haber, derneğin başlarda Pakistan ve Hindistan'ı da içerisine alan bir yapıya sahip olmuş olabileceğini düşündürmektedir.

Agra ve Bombay şehirlerini ziyaret ettikten sonra Hindistan'dan Pakistan'a giden Zafar Hassan önce Lahor'a gitti. Ağabeyi, yeğenleri ve ablasıyla buluştu. Yıllar sonra yakınlarına kavuşmak onu duygulandırmıştı. Diğer akrabaları ve Hindistan'dan beraber kaçtığı arkadaşlarından Rahmet Ali Zekeriya ile görüştü.⁴⁶⁴

Türkiye'ye dönmek için önce Karaçi'ye oradan da Sindh Haydarabad'ına gidip yeğeni Dr. Saide Begim'da misafir oldu. Buradan tekrar Karaçi'ye geçti. Karaçi Üniversitesi'nde, Delhi'de yaptığı gibi bir konuşma gerçekleştirdi. Birçok dostuyla ve Balkan Savaşı sırasında Dr. Ensari'yle beraber Hilal-i Ahmer Ekibi'yle gelen Şuayip Kureyşi ile de görüşmüştü. 28 Nisan'da Pakistan'dan gemi ile yola çıktı.⁴⁶⁵

3.9. TÜRKİYE'YE DÖNMESİ VE PAK-TÜRK İÇİN HİZMETİ

Zafar Hassan Bahreyn, Kuveyt üzerinden Basra Körfezi'ne ulaşır. Buradan da trenle Bağdat'a geçer. Yine trenle Musul, Halep üzerinden Türkiye'ye gelir. 13 Mayıs 1949'da İstanbul'a ulaşır.⁴⁶⁶

Yaptığı bu geziden sonra Türkiye Pakistan Kültür Derneği'nin –kısaca Pak-Türk-İstanbul ayağını kurmak istemiştir. Bazı dostlarının yönlendirmesiyle 7 Ağustos 1951'de Türkiye Pakistan Kültür Derneği, Ankara sefiri Mian Beşir Ahmed ve Muhammed Yakup Haşimi tarafından, İstanbul ayağı kurulmuştur. Açılışa İstanbul Üniversitesi profesörleri, haberciler ve bazı ünlüler katılmıştır. Zafar Hassan iki yıl derneğin başkanlığını yapmıştır.⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ Aybek, **a.g.e.**, s. 479

⁴⁶⁵ Aybek, **a.g.e.**, ss. 478-479

⁴⁶⁶ Aybek, **a.g.e.**, s. 483

⁴⁶⁷ Aybek, **a.g.e.**, s. 484

Zafar Hassan Hatırat'ında, bu kurumun Pakistan meşhurlarının ve devlet erkanının İstanbul'a gelince ilk uğradıkları yer olduğunu kaydetmiştir. Bu demek, Ankara'da çok başarılı olamadı fakat İstanbul'da çok ilgi gördü. Her ay Pakistan hakkında konuşma yapılıyor ve bir de film yayınlanıyordu.⁴⁶⁸

1951 senesinde Zafar Hassan, sefir Nebil Batay Bey ile Bağdat'tan Karaçi'ye gitti. Nebil Bey'in amacı, Pakistan hükümetine Zafar Hassan'ın Pakistan'da Türk sefiri olarak görev alıp alamayacağı sorusunu sormaktı. Pakistan hükümeti, İstanbul Başkonsolosu Mian Beşir Ahmed'den Zafar Hassan hakkında bilgi aldı. Mian Beşir Ahmed Bey, Pakistan hükümetine, onun Hindistan taraftarı olduğuna dair bilgi aktarmıştır. Çünkü Hindistan'daki uzak bir akrabasının Türkiye'den tahıl satın alması için Zafar Hassan'ın yardımcı olduğu bilgisine ulaşmıştı. Bu sebeple Zafar Hassan Karaçi'de Türk sefiri olamadı. Beşir Bey Türkiye'de sadece bir yıl yaşamış ve Zafar Hassan'ı tam olarak tanıyamamıştı.⁴⁶⁹ Pek tabii Zafar Hassan'ın doğum yerinin artık Hindistan topraklarında kalması da buna sebep gösterilebilir.

Zafar Hassan, Mian Ahmed Beşir Bey'e, kendisine neden olumsuz cevap geldiğini sorunca Mian Ahmed Beşir Bey çok utanmış ve o dönemde verdiği cevabın yanlış olduğunu hala bu görevi isterse kendisine yardımcı olacağını söylemiştir. Fakat Zafar Hassan bu durumdan sonra böyle bir görev almak istememiştir.⁴⁷⁰

O zamanlar Pakistan Dışişleri Bakanı olan Çodri Zafarullah Han 1951'de İstanbul'a geldi. Onunla görüşen Zafar Hassan, aslında kendisi ile aynı üniversitede eğitim görmüştü. Fakat Zafarullah Han bursla İngiltere'ye giderek uzmanlık alanındaki eğitimini orada tamamlamıştı. Bu sebeple de önceden bizzat tanışmamışlardı. Fahri konsolos olma isteğini bildiren Zafar Hassan'a Çodri Bey'in Pakistan'a gidince yolladığı cevapta, bu iş için Pakistan hükümetinin aylık ücret veremeyeceği yazılıydı.⁴⁷¹

1951 yılının sonunda Türkiye'de Harp Akademisi'ndeki yabancı dil dersleri kaldırıldı. Böylece İngilizce öğretmenliği yapan Zafar Hassan, askeri lisede İngilizce

⁴⁶⁸ Aybek, **a.g.e.**, s. 484

⁴⁶⁹ Aybek, **a.g.e.**, s. 485

⁴⁷⁰ Aynı yer

⁴⁷¹ Aybek, **a.g.e.**, ss. 485-486

dersi vermeye başladı. Şehir dışında olan okula gidiş geliş zor olduğu için görevinden istifa etti. Emekli olup emekli maaşını kabul edip öğretmenliği bıraktı.⁴⁷²

O dönemde Pakistan konsolosu olan Raca Gazanfar Ali Han Pakistan'a gitmek isteyen Zafar Hassan'a vize vermiştir. Yolculuk için hazırlığını tamamlayan Zafar Hassan 15 Haziran 1953'de kalbinden rahatsızlandı. Bu hastalık durumundan sonra bir süre dinlenmesi gerekti.⁴⁷³

15 Kasım 1953'de bazı Türk askerleri ile Pakistan ordusunun manevralarını görmek için Pakistan'a gitmek üzere görevlendirildi. Fakat sonradan Savaş Bakanlığı Zafar Hassan'ın gidiş sürecini durdurdu. Bunun sebebini Pakistan Konsolosu Mian Emüniddin Bey aracılığıyla bulmaya çalışsa da tatminkar bir cevap alamadı. Sonrasında öğrendiğine göre Zafar Hassan'ın adı Pakistan'ın kara listesine işlenmişti. Sefir Mian Emüniddin Bey Pakistan'a dönünce Zafar Hassan hakkında gerekli mercilerle görüşüp onun adını kara listeden çıkartmayı başardı.⁴⁷⁴

1956 senesinde Pakistan Cumhurbaşkanı İskender Mirza Türkiye'ye geldi. Zafar Hassan, onun baş sekreteriyle görüşerek Türk toplumu hakkında bilgi aktardı. Türkiye tarafından verilen davet Beylerbeyi Sarayı'nda yapıldı ve Zafar Hassan da davet edilenler arasındaydı.⁴⁷⁵

Pakistan'ın kurulmasının ardından 1958'de, Pakistan'da cumhuriyetin ilan edilmesinin üçüncü yılı olması münasebetiyle kutlamalar için Harp Okulu'ndan bir birliğin Pakistan'a gönderilmesine karar verildi. Bu birlikle Pakistan'a tekrar giden Zafar Hassan Hatırat'ında, onlara Irak ve İran'dan da birlikler katıldığını aktarmaktadır. Sonrasında Karaçi'ye ulaşan birlikler Pakistan'ın ilk Cumhurbaşkanı olan İskender Mirza tarafından akşam yemeğine davet edildi.⁴⁷⁶

⁴⁷² Aybek, **a.g.e.**, s. 486

⁴⁷³ Aybek, **a.g.e.**, ss. 486-487

⁴⁷⁴ Aybek, **a.g.e.**, s. 488

⁴⁷⁵ Aybek, **a.g.e.**, s. 489

⁴⁷⁶ Aybek, **a.g.e.**, s. 489

Mehter Takımı da bu grupta beraber Pakistan'a yollanmıştı. Onlar da Karaçi sokaklarında gösterilerini gerçekleştirdiler.⁴⁷⁷

Birlikler Karaçi'den sonra Lahor'a götürüldü. Dokuz yıl sonra Zafar Hassan ağabeyi ve yeğenleriyle Lahor'da görüştü. 1 Nisan'da Karaçi'den tekrar Türkiye'ye döndü.⁴⁷⁸

Bu görevden sonra, İslam ülkelerinin bir arada olmasından dolayı mutluluk duyan Zafar Hassan, ilk defa böyle bir manzara gördüğünü ve bundan sonra da görmeyi ümit ettiğini yazmaktadır.⁴⁷⁹ Büyük olasılıkla o dönemde Bağdat Paktı ile yürütülen politika çerçevesinde İran, Irak ve Türkiye'den gelen ekipler Pakistan'da biraradadır.

Fakat Irak Prensi Abdullah ve Nuri Sait Paşa'nın yaptıkları hatalarla Bağdat Paktı'nın sonunu getirdiklerini Zafar Hassan Hatırat'ında dile getirir.⁴⁸⁰

1958'de Eyüp Han, İskender Mirza'yı devirip devlet başkanı olmuştur. Zafar Hassan, Türkiye Pakistan Kültür Derneği vasıtasıyla tebrik mesajını iletmiştir. Eyüp Han, yenilikçi bir liderdir. Pakistan meclisine artık kadınların da gireceğini ilan etmiştir.⁴⁸¹

Zafar Hassan'ın eşi Emine Mükerrerem Hanım'ın ağabeyinin 1959'da vefaat etmesinin ardından Zincirlikuyu mezarlığına gömülmesine karar vermişlerdir. Zafar Hassan bu olayın üzerine kendisi ve eşi için de bu kabristandan mezar satın almıştır. Çocukları olmadığı için de mal varlıklarını Darülaceze'ye bağışlamışlardır.⁴⁸²

⁴⁷⁷ Aybek, **a.g.e.**, s. 489

⁴⁷⁸ Aybek, **a.g.e.**, s. 490

⁴⁷⁹ Aybek, **a.g.e.**, s. 490

⁴⁸⁰ Aynı yer; 1955'de Türkiye, Pakistan, İran, Irak ve İngiltere'nin oluşturdukları savunma işbirliği olan Bağdat Paktı'na imza atılmıştır, Ayrıntılı bilgi için bkz. Davut Dursun, "Bağdat Paktı", **DİA**, IV. Cilt, Ankara, 1991, s. 446

⁴⁸¹ Aybek, **a.g.e.**, s. 490

⁴⁸² Aybek, **a.g.e.**, ss. 492-493

Zafar Hassan 1951 senesinden itibaren Türkiye ve Pakistan'daki bazı gazete ve dergilerde yazı yazmaya başlamıştır. Amacı Pakistan ile alakalı sorunları yazıp Türk toplumunu bu konuda bilinçlendirmeye çalışmaktır.⁴⁸³

Türkiye'de "Cumhuriyet" ve "Hizmet" gazeteleri, "Hürriyet", "Ortadoğu" haftalık dergileri, ve aylık basılan "Pakistan Post"ta yazıları yayınlanmıştır. Pakistan'ın kurucusu Muhammed Ali Cinnah, Pakistan'ın fikir babası Muhammed İktbal'in durumunu, şiirlerini ve felsefesini, Muhammed Eyüp Han'ın hizmetlerini, Keşmir⁴⁸⁴ meselesini, Hindistan ve Pakistan'ın ihtilaflarını, Pakistan, Afganistan ilişkilerini, Pakistan dış siyasetini, Pakistan endüstrisinin gelişimini içeren yazılar yazmıştır. Türkiye'de yazdığı yazıların da çoğunlukta olduğunu Hatırat'ında belirtilmektedir.⁴⁸⁵

Pakistan için yaptığı hizmetlerin karşılığı olarak, Pakistan Konsolosluğu tarafından 14 Nisan 1963 yılında Karaçi'ye devlet misafiri olarak gönderildi. O dönemde yaptığı bu gezide Pakistan'ın doğu tarafına da gitti ve buradaki gelişmeleri bizzat gördü. Lahor'a gidip yakınlarıyla da görüştü.⁴⁸⁶

21 Nisan 1963'de Muhammed İktbal'in ölümünün 25. yılı münasebetiyle Pencap Üniversitesi'nde yapılan anma törenine katıldı. Türkiye'den Fars Dili Edebiyatı Bölümü hocalarından Prof. Dr. Meliha Anbaroğlu'nun da törende hazır bulunduğu bilgisi Zafar Hassan'ın Hatırat'ında yer almaktadır.⁴⁸⁷

Hakim Neyyar Vasti Bey, Meliha Anbaroğlu ve Zafar Hassan'ı evine davet etti. Hakim Bey kendi kendine Türkçe öğrenmiş ve Pakistan'da, Türk Pakistan Kültür Derneği (Pak-Türk) işlerini de başarılı bir şekilde yürütmüştür.⁴⁸⁸

⁴⁸³ Aybek, **a.g.e.**, s. 494

⁴⁸⁴ Keşmir Hindistan'ın kuzeyinde yer alan ve hala tartışmalı sınırlara sahip olan bir bölgedir. Halkının %84'ü müslümandır. 26 Ekim 1947'de Keşmir Maharaca'sı Hari Singh Hindistan Genel Valisi Lord Mountbatten'e Hindistan'a dahil olmak istediğini bildirmiştir. Fakat şiddet olaylarının büyümesi üzerine Vali durumun düzelmesinin ardından bir halk oylamasının yapılması kaydıyla bu durumu onaylamıştır. Halil Toker, **Sebepleri ve Sonuçları ile Keşmir Meselesini Kavramak**, Demavend Yayınları, İstanbul, 2017, s. 49

⁴⁸⁵ Aybek, **a.g.e.**, s. 494

⁴⁸⁶ Aynı yer

⁴⁸⁷ Aybek, **a.g.e.**, s. 594

⁴⁸⁸ Aybek, **a.g.e.**, s. 495

Lahor'dan Revalpindi'ye geçen Zafar Hassan, burada Devlet Başkanı Eyüp Han ile görüşmüştür.⁴⁸⁹ Bu görüşmenin olduğu dönemde Pakistan iki kısımdan oluşmaktaydı. Bunlar Doğu Pakistan ve Batı Pakistan'dı. Doğu Pakistan bugün Bangladeş adıyla anılan ülke, Batı Pakistan ise şimdiki Pakistan topraklarını oluşturmaktadır. O zamanlar bağımsızlık isteyen Bengal bölgesi için Eyüp Han ile Zafar Hassan konuşmuştur. Bengal Aralık 1971'de bağımsızlığını ilan edecektir.⁴⁹⁰ Bu ayrışma Bengal'in Batı Pakistan'a olan uzaklığı, Hindistan'da bulunan Batı Bengal ile olan ortak kültürü ve dili, komünizmin bu topraklarda yeşermeye başlaması gibi sebepler gösterilebilir.⁴⁹¹

Türkiye'de yaşadığı yıllarda Pakistan ile alakalı meseleleri yazılarına yansıttığı için Zafar Hasan'a Pakistan hükümeti tarafından 1967 yılında hizmet madalyası (Sitare Hidmet) verildi.⁴⁹²

1968 yılında Eyüp Han'a bir mektup gönderen Zafar Hassan, Pakistan'daki eksiklikleri dile getirmiştir. Bu eksiklikler, basında özgürlük olmaması, rüşvet, ülkenin yirmi kadar ailenin elinde olması, ekonomiyle alakalı eleştirilerini içeren bir mektuptur.⁴⁹³ Cevapta teşekkürle karşılık verilmiştir.⁴⁹⁴

1969 yılında gezginler için Regional Co-operation Development'ın Kültür Enstitüsü için Konuşma Klavuzu hazırlamış ve bu kitap Tahran'da basılmıştır. Ayrıca Zafar Hassan'ın hazırladığı Türkçe-Urduca cep sözlüğü de Lahor'da neşredilmiştir.⁴⁹⁵

Zafar Hassan kitabının son kısmında, hala Pakistan meselelerini Türkiye'deki köşe yazılarında zaman zaman yazdığını, son nefesine kadar da kalemını Pakistan meselelerine vakfedeceğini dile getirip Hatırat'ını Pakistan'ın milli şairi Muhammed İkbâl'in bir şiiriyle tamamlamıştır.⁴⁹⁶ Muhammed İkbâl şiirlerinde gençleri "şahin"e

⁴⁸⁹ Aybek, **a.g.e.**, s. 496

⁴⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz., Azmi Özcan, "Pakistan", **DİA**, XXXIV. Cilt, Ankara, 2007, ss. 148-149

⁴⁹¹ Asrar, **a.g.m.**, s. 65; Ayrıntılı bilgi için bkz., Syed Sajjad Husain "Bangladeş", **DİA**, V. Cilt, Ankara, 1992, s. 445

⁴⁹² Aybek, **a.g.e.**, s. 499

⁴⁹³ Aybek, **a.g.e.**, ss. 499-501

⁴⁹⁴ Aybek, **a.g.e.**, s. 501

⁴⁹⁵ Aybek, **a.g.e.**, s. 500

⁴⁹⁶ Aybek, **a.g.e.**, s. 501

benzetir ve ümidi gelecek nesiller de arar. Bu şiirde de aynı arayış içindedir. Muhtemel olan Zafar Hassan'ın da aynı düşünceleri paylaşmış olabileceğidir.

Zafar Hassan, Türkiye ve Pakistan devletlerinin ve halklarının yakınlaşması ve birbirini tanınması adına siyasi ve gazeteci kimliğiyle birçok çalışma gerçekleştirmiştir. Ülkesinin bağımsızlık mücadelesinde etkin bir rol oynayamasa da yazdığı “Hatırat” sayesinde o döneme ait bilgiler günümüze ulaşmıştır. Onun eseri olan Hatırat, sadece Hint alt kıtası ile ilgili aktarılan bilgiler boyutu ile değil, aynı zamanda yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin, başka bir millete mensup olan bir kişi tarafından değerlendirilmesi açısından da dikkate değer bir çalışmadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ZAFAR HASSAN AYBEK'İN CUMHURİYET GAZETESİ'NDEKİ YAZILARI

Zafar Hassan Hindistan'da, Pakistan'da ve Türkiye'de bazı basın kuruluşlarında çeşitli yazılar yazmıştır. Bu bölümde, onun Cumhuriyet Gazetesi'ndeki ulaşabildiğimiz yazılarına yer vermeye çalışılacaktır.

Zafar Hassan **21 Nisan 1956** tarihinde, Pakistan'ın milli şairi Muhammed İktbal'in ölüm yıldönümü münasebetiyle bir yazı yazmıştır.⁴⁹⁷ Bu yazısında, 1912 senesine geri dönerek İktbal'in Türklerle alakalı çabalarından bahseder. 1912 yılı Balkan Harbi'inde Türk ordusunun yaşadığı sıkıntılar sebebiyle Lahor "Gol Bahçe"de bir toplantı yapılacağı ve sonrasında Hind-Pakistan yarımadasından Müslümanların bir Hilal-i Ahmer ekibini Osmanlı Devleti topraklarına gönderileceğinin ve birçok meşhur şahsiyetin bu toplantıda halka hitap edeceğinin duyurulmuş olduğunu yazar. Zafar Hassan ve sınıf arkadaşları da bu mitinge katılmıştır. Hatırat'nın incelendiği ikinci bölümde bu tarz toplantılara katıldığını aktarmıştık.

Ayrıca Muhammed İktbal'in Trablusgarp Savaşı'yla alakalı bir manzumesini okuduğunu da yazar. Manzumede, İktbal'in Hz. Muhammed'in huzuruna çıktığını ve Hz. Muhammed kendisine, ümmetinden ne gibi müjdelere getirdiğini sorunca, İktbal elindeki şişeyi göstererek, bu şişenin içerisinde cennette bile olmayan, ümmetin haysiyeti olduğunu, Trablusgarp'daki Türk ve Müslüman şehitlerin bağımsızlıkları uğruna döktükleri kandan birkaç damla olduğunu söylediğini yazar.

Zafar Hassan, "İktbal'i Türk kahramanlık örneklerini anlatırken ve Hint Müslümanlarına Türk sevgisini aşılarken tanıdım" der. Bunun dışında yine Muhammed İktbal'in eserleri hakkında bilgiye de yer vermiştir.

22 Nisan 1957 tarihinde yine Muhammed⁴⁹⁸ İktbal'in ölüm yıldönümü sebebiyle bir yazı yazmıştır. İktbal'in Pakistan yani müstakil bir Müslüman devleti fikrini halkına

⁴⁹⁷ Gazete başlığı için bkz. Ek 11, s. 97

⁴⁹⁸ O dönemde Türkiye'de "Muhammed" yerine daha çok "Mehmed" ismi kullanılırdı.

aşılıyan şahsiyet olduğunu ve bu kadar itibar görmesinin az rastlanır bir durum olduğunu vurgulamıştır.⁴⁹⁹

İkbal'in ailesinin kökeninden ve yapısından, daha çocukluk döneminde yaşlılarından üstün bir zekaya sahip olduğundan bahseder. Sonrasında eğitim hayatı ve mesleki hayatı hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca İkbal'in bir Atatürk hayranı olduğunu da yazısında aktarmıştır.

17 Nisan 1958 tarihindeki yazısı, Pakistan'a yaptığı ziyaret ile alakalıdır. Pakistan Cumhuriyeti'nin kuruluşunun üçüncü yıldönümünde Türk ekibinin Mehter Takımı, Kılıç Kalkan Ekibi, Harp Okulu gösterilerinden bahsederek bu gösterilerin geçmişi hakkında bilgi verir.⁵⁰⁰

Bu yazısında Pakistan Cumhurbaşkanı İskender Mirza'nın Bağdat Paketi'ne mensup ülkeleri davet ettiğini belirtmiştir. Yapılan gösterilere dair ayrıntılar vermesinin ardından Karaçi'nin bir caddesine Mustafa Kemal Atatürk adının verildiğini yazmıştır.

12 Mayıs 1960 tarihli yazısı eski Afgan Emiri Emanullah Han'ın ölümü üzerinedir.⁵⁰¹ Zafar Hassan, Emanullah Han⁵⁰²,ın devrimci ve Atatürk hayranı olduğunu belirtir. Ayrıca ülkesi için yaptığı yeniliklerden bahseder. Kısa bir Emanullah Han dönemi bilgisini aktarır. Hatırat'ında yazdıklarına paralel olarak, Afgan İstiklal Savaşı'ndan ve bunun sonunda Hindistan'ın kaderinin ise değişmediğinden bahseder. Afgan Devleti'nin Türk Devleti ile olan münasebetlerinden, Türkiye'den getirilen uzmanlarla Afganistan'da yaşanan değişimleri de ekler.

Zafar Hassan, Emanullah Han'ın Mustafa Kemal Atatürk'ün cenazesine katıldığını da bu yazısında aktarır.

⁴⁹⁹ Gazete başlığı için bkz. Ek 12, s. 98

⁵⁰⁰ Gazete başlığı için bkz. Ek 13, s. 99

⁵⁰¹ Gazete başlığı için bkz. Ek 14, s. 100

⁵⁰² Emanullah Han'ın adı bazı kaynaklarda "Amanullah" olarak geçmektedir. Bunun sebebi diller arasındaki telaffuz farkından kaynaklanmaktadır.

15 Aralık 1961 tarihli yazısında Zafar Hassan, Hinduların Hindistan'da Müslümanlara yaptıkları haksızlıkları dile getirmiştir.⁵⁰³ 1947'de Hindistan ve Pakistan devletlerinin kurulmasından sonra 10 Nisan 1950 yılında barış için yapılan anlaşmanın sonrasında bile Hindistan'daki Hinduların çok önemsiz meseleler sebebiyle 563 defa Müslümanlara saldırmış olduğunu ve bunun neticesinde Müslümanların mallarının yağmalanmış olduğunu, birçok kişinin de öldürüldüğünü dile getirmiştir.

Aynı yazıda, Zafar Hassan, yakın zamanda (sene 1961) Aligarh Üniversitesi Öğrenci Derneği seçimlerinde hiçbir Hindu öğrencinin yönetim kuruluna seçilmemesi üzerine çıkan çatışmada 38 Müslümanın öldürülmesinden sonra birçok şehire de sıçramış olan olayı tetkik etmiştir. Bu durumlar yaşanırken Hint makamlarının hiçbir tedbir almadığını hatta bazı yerlerde polisin de Müslümanlara karşı Hindulara yardım ettiğini dile getirmiştir. Buna benzer iki Müslüman katliamını da bu köşe yazısında belirtmiştir. Şubat 1961'de Jabalpur ve bu tarihten iki sene önce Bhopal şehrinde Müslüman katliamları yapıldığını aktarmıştır. Ayrıca Zafar Hassan o dönemde Pakistan'da 12 milyon Hindunun Müslümanlar kadar rahat yaşadığını da kaydetmiştir.

Hindu Müslüman çatışmasının kaynağının Hindu dininin başka dinlere yaşama hakkı vermeyen anlayışına ve Hindistan'da kurulan Müslüman devletlerinin Hint yarımadasında bıraktığı kültürel ve dini izler sebebiyle Hindular tarafından sözkonusu durumun utanç verici olduğu kabul edildiği için bu olayların yaşandığını ifade etmiştir.

11 Ocak 1962 tarihli yazısında Cavaharrel Nehru'nun Goa, Daman ve Diü'ya saldırmasından ve politikalarından bahseder.⁵⁰⁴ O dönemde Portekize ait bu yerler hala sömürge bölgeleriydi. Fakat Zafar Hassan'ın yazdığına göre buradaki halk bir Portekizli ile aynı haklara sahipti. Bu sebeple buralar koloni olamazdı.

Nehru'nun, şiddet aleyhtarı Gandhi'nin havarisi olduğu halde birçok bölgede işgalci tavrıyla hareket ettiğini yazmıştır. Haydarabad Nizamlığı ve Junagarh'ı⁵⁰⁵

⁵⁰³ Gazete başlığı için bkz. Ek 15, s. 101

⁵⁰⁴ Gazete başlığı için bkz. Ek 16, s. 102

⁵⁰⁵ Hindistan ve Pakistan 1947'de bağımsızlıklarını ilan ettiklerinde bu devletler Pakistan'a katılmak istemiş fakat halkları Hindu olduğu gerekçesiyle Hindistan'ın işgaliyle Hindistan'a bağlanmıştır, Ayrıntılı bilgi için bkz., Toker, **a.g.e.**, s. 40-49

Hindistan'ın işgal etmesini örnek olarak göstermiştir. Bu iki devletçiğin de halkı Hindu fakat yöneticileri Müslüman olduğu için Hindistan, bu topraklarda hak iddia ediyordu.

Bir ikinci mesele ise, kendi geleceklerini belirlemeleri kararı alınan Keşmir'in bugün bile hala özgür olamadığı konusudur. Dolayısıyla Gandhi ve Nehru'nun zorba olduklarını düşünür.

19 Şubat 1962 yazısında Zafar Hassan, Afganistan Pakistan münasebetlerine değinir.⁵⁰⁶ İki ülkenin arasında yaşanan sıkıntının kaynaklarını dile getirir. Bu anlaşmazlığın sebebini Afganistan'ın Pakistan'da yaşayan Afganlar (Patanlar) üzerinde hak iddia etmesi olarak görür. Bu meselenin anlaşılması için kısa bir Afgan tarihi bilgisini aktarır.

Burada şunu belirtmek gerekiyor, İngilizler Hindistan'dan çıkmadan önce Afganistan ile Revalpindi'de 26 Mayıs 1919 tarihinde yaptığı anlaşma uyarınca Afganistan'ın sınırını 20 mil geri çekmesi şartıyla Afgan Devleti'nin bağımsızlığını tanıdığını bildirmişti. Bu tarihten sonra bağımsızlık gerçekleşmiş ve Pakistan ortaya çıkmıştır. O dönemde geri çekilen Afgan Devleti artık Pakistan topraklarında olan 20 mil kadar alanı geri istemektedir. Dolayısıyla bu iki devlet arasındaki mücadelede devam etmektedir.

18 Mart 1962 tarihli yazısı ise, bir önceki köşe yazısına dairdir.⁵⁰⁷ Önceki yazısında Afganistan'ın Peştular üzerinde hak iddia etmesi meselesinden Afganistan Büyük Elçiliği rahatsız olmuş ve Zafar Hassan'a bir mektup göndermişlerdir. Bu mektupta Peştuların yaşadığı bölgeleri kendi topraklarına katmak istemediklerini fakat kendilerini idare etmelerini isteyen Peştuları da desteklediklerini bildirmişlerdir.

Yukarıda bahsi geçen Afgan Devleti'nin topraklarını geri çekmesi meselesi içerisine giren, bu bölgelerde yaşayan Peştu halkının iki devlet arasına sıkışmış durumu da göze çarpmaktadır. Afganistan'ın asıl unsuru olan Peştuların büyük kısmı Pakistan topraklarında kalmış ve bu sorun günümüze kadar ulaşmıştır.

⁵⁰⁶ Gazete başlığı için bkz. Ek 17, s. 103

⁵⁰⁷ Gazete başlığı için bkz. Ek 18, s. 104

Zafar Hassan'ın **22 Mart 1962** tarihli yazısı Pakistan'ın yeni anayasası hakkındadır.⁵⁰⁸ 1958'e kadar parlamentonun Batı tarzında olduğunu fakat bunun hiçbir işe yaramadığını, sebebinin ise halkın büyük çoğunluğunun okuma yazma bilmemesinden kaynaklandığını dile getirir. Bununla birlikte hükümet partisi üyelerinin menfaatlerine ters düşen durumlarda kabineyi düşürdüklerinden bahseder. Böylelikle ülkede bir ilerleme kaydedilemez. Eyüp Han'ın kansız darbesinin ardından ülkesi için yaptıklarını dile getirmiştir. Bu durum, menfaatlerine ters düşen kişilerin hoşuna gitmemiş ve Doğu Pakistan'da (bugünkü Bangladeş) hükümet aleyhtarı gösterilerin gerçekleştiğini aktarmıştır. Pakistan'ın yeni anayasasını bu köşe yazısında açıklamıştır.

28 Mayıs 1962 tarihli yazısında Hindistan'ın Çin ile olan sınır sorunundan bahseder ve Hindistan'ın kendi çıkarları için –Keşmir meselesinin halledilmesi şartı ile- Pakistan ile anlaşma yapmamasını eleştirir.⁵⁰⁹ Halbuki Eyüp Han, Nehru'ya 1958 senesinde Hint Yarımadası'nın müdafası için birlik olmayı önermiştir.

Zafar Hassan, Pakistan'ın Keşmir meselesini çözmesi için talepte bulunduğunu fakat Nehru'nun buna yanaşmadığını öte yandan Çin ile mücadele için Hindistan'ın silahlanmaya gittiğini aktarır. Bunun dışında radikal Hindu grupların Güney Doğu Asya'daki “Büyük Hindistan” hayalinin peşinden gittiklerini de dile getirir.

Buna ek olarak Hinduların Müslümanlara yaptıkları katliamları 4 Mayıs tarihli New York Times'dan alıntı yaparak aktarmıştır. Bu haberler, Hindistan'ın Batı Bengal eyaletinde Müslüman katliamının yapıldığını, Malde bölgesinde 1000 Müslümanın Hindu ayaklanmalarında öldürüldüğünü, Mürşitabad'da tam sayı belli olmamakla birlikte katledilen Müslümanların sayısının yüzleri bulduğunu aktarmıştır. Mızrak, kama, ok ve yay kullanan Hindu kütlelerin, Müslümanların çocuklarını ebeveynlerinin gözleri önünde öldürdüğünü, evlerini yaktıklarını, yaşlıları ve kadınları öldürdüklerini, kızlara tecavüz edildiğini aktarmıştır.

11 Temmuz 1962 tarihli yazısında Zafar Hassan, Bağdat Paketi'nin devamı niteliğinde olan, bölgesel savunma ve iş birliği için kurulan Merkezi Anlaşma Teşkilatı

⁵⁰⁸ Gazete başlığı için bkz. Ek 19, s. 105

⁵⁰⁹ Gazete başlığı için bkz. Ek 20, s. 106

(CENTO)⁵¹⁰na üye olan ülkelerde, Sovyetler Birliği ve diğer komünist ülkeler tarafından yapılan komünizm propagandasından bahseder.⁵¹¹ Bu propaganda, komünist rejim altında yaşayan halkların refah içinde yaşadıklarının söylenmesiydi. Böylelikle gençleri kendi ülkelerinden soğutarak servet düşmanı yapmaya çalıştıklarını Zafar Hassan bu yazısında aktarmıştır.

Propaganda için hem basından hem de cahil halk için radyodan faydalandığını aktarır. CENTO üyeleri olan Türkiye, İran, Pakistan ve İngiltere’de yapılan propaganda da bu ülkelerin kapitalist ülkelerin aleti olduklarını insanlara komünizmi yaymaya çalıştıklarını dile getirir.

5 Eylül 1962 tarihli yazısının konusu, Pakistan’ın Peşaver şehrinde bir gazete sahibi olan Şerif Faruk’un Türkiye ziyaretinden sonra Türkiye ve Atatürk’le alakalı bir kitap yayınlaması üzerinedir.⁵¹² “Atatürk’ün Diyarında” isimli kitapta yazarın, Muhammed İkbâl’in Türklerin hakkında, çağdaş Müslüman ırklar arasında bağımsızlığı temel hakkı olarak gören tek milletin Türkler olduğunu söylediğini aktarır.

Şerif Faruk’un, Türk İnkılaplarını Pakistan’da da uygulamanın gerekliliğini ve Türklerin bu anlamda kendilerine örnek millet olduğunu belirttiğini aktarır. Türkiye’nin çeşitli şehirlerini ziyaret eden yazarın övgü dolu cümlelerini Zafar Hassan bu köşe yazısında dile getirir. Türklerin ataları Atatürk’e olan bağlılıkları, ülkedeki temizlik ve düzenden etkilenen yazarın görüşlerini de aktarır.

Ayrıca Zafar Hassan daha önce de aktardığımız gibi kendisinin 1926 yılında Aligarh Müslüman Üniversitesi profesörlerinden Şibli Numani’nin “El-Faruk” adlı eserini Urduca’dan İngilizce’ye tercüme ettiğini ve Ömer Rıza Doğrul’un da bu kitabı İngilizce’den Türkçe’ye çevirdiğini belirtir.

⁵¹⁰Pakistan, İran, Irak, İngiltere ve Türkiye arasında Sovyetler Birliği’nin yayılmacı politikasını önlemek için Bağdat Paktı kurulmuştu. Avrupa’da NATO, Güney Asya’da SEATO ile alan genişletilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Davut Dursun, “Merkezî Anlaşma Teşkilâtı”, **DİA**, XXIX. Cilt, Ankara, 2004, s. 205

⁵¹¹Gazete başlığı için bkz. Ek 21, s. 107

⁵¹²Gazete başlığı için bkz. Ek 22, s. 108

Zafar Hassan'ın **14 Kasım 1962** tarihli yazısı Hindistan ile Kızıl Çin arasında çeşitli bölgelerde çıkan çatışmalara dairdir.⁵¹³ Bu gelişmelerin sebebinin asıl kaynağını Çin olarak görse de Nehru'nun yanlış politikalarının da bu duruma sebebiyet verdiğini belirtir. Çin'in Hindistan topraklarının kuzeybatısı ve kuzeydoğusunu işgal etmesi üzerine bu çatışmaların başladığını aktarır. Nehru'nun Pakistan'a karşı hep bir ordu bulundurduğunu fakat yanı başındaki Çin'e karşı hiçbir tedbir almadığını dile getirmektedir. Kıscası Nehru'nun yanlış politikalarını bildirmektedir.

7 Aralık 1962 tarihli yazısında Zafar Hassan, Hindistan-Çin sınır sorunu üzerine Hindistan'ın Batı'dan (İngiltere ve Amerika) silah yardımı aldığından ve bu durumun da dengeleri değiştireceğinden endişe ettiğinden bahsetmektedir.⁵¹⁴ İngiltere'nin hala Hindistan'dan faydalandığını, Assam eyaletindeki çay bahçelerinin İngilizlere ait olduğunu, Kalküta'nın İngiliz ticaret şirketlerinin merkezi olduğunu aktarır.

25 Aralık 1962 tarihli yazısı, Hindistan ve Pakistan arasındaki en büyük sorun olan Keşmir meselesiyle alakalıdır.⁵¹⁵ Bu konuyu halletmek için Nehru'nun Pakistan'la anlaşmak istemesinin sebebinin Çin ile yaptığı mücadeleyi kaybetmesi üzerine aslında Hint ordusunun çok da güçlü olmadığını anlaması sebebiyle olduğunu belirtmiştir. Fakat Zafar Hassan Keşmir meselesinin halledilemeyeceğini de tahmin etmektedir. Çünkü Nehru, Çin ile Hindistan'ın sınır sorunu çözülmezse Keşmir meselesinin halledilemeyeceğini söylemiştir. Sınır sorununun ise beş yıldır sürmekte olduğunu Zafar Hassan kaydetmiştir. Nehru aslen Keşmirli'dir ve milli hislerden dolayı burayı da kaybetmek istemiyordur. Buna ek olarak Keşmir'de seçimlerin "Hint süngüleriyle" yapıldığını yazısında kaydetmiştir.

2 Mart 1963'deki yazısında, Pakistanlı Tuğgeneral Gülzar Ahmed'in İngilizce olarak yazdığı bir kitaptan bahsetmektedir.⁵¹⁶ Bu kitabın, Pakistan'daki Türk İstiklal Savaşı'nı anlatan ilk kitap olma özelliğini taşımakta olduğunu bu yazısında dile getirmektedir. Bu kitapta Türk tarihinin de anlatıldığını belirtmiştir.

⁵¹³ Gazete başlığı için bkz. Ek 23, s. 109

⁵¹⁴ Gazete başlığı için bkz. Ek 24, s. 110

⁵¹⁵ Gazete başlığı için bkz. Ek 25, s. 111

⁵¹⁶ Gazete başlığı için bkz. Ek 26, s. 112

11 Ağustos 1963 tarihli köşe yazısı, o dönemde Pakistan'a yaptığı ziyaret sonrası yazılmıştır.⁵¹⁷ Bu yazıda Pakistan'ın eğitim meselesinin hem İngiliz hükümeti döneminde hem milli hükümetler döneminde ihmale uğradığını kaleme almıştır. Pakistan Milli Eğitim Bakanı ile yaptığı görüşmede Bakan, kurdukları eğitim komisyonundan ve hazırladıkları raporları hükümete sunduklarından bahsetmiştir. Şahsi çıkarlar uğruna milli menfaatlerin hiçe sayıldığını ifade etmiştir. Ülkede okulların kalitesini arttırmanın planlarını Zafar Hassan'a aktarmıştır. Bu planlar hem Doğu Pakistan (bugünkü Bangladeş) hem Batı Pakistan'da (günümüz Pakistan'ı) uygulanacaktır. Teknik üniversiteler, sanat okulları açılması ve mevcut okullarda fizik kimya gibi derslere ağırlık verilmesi, okuma yazma bilmeyen oranı yüksek olan ülkede akşam okulları açılması, temel eğitimin zorunlu ve ücretsiz olarak halkın hizmetine sunulması gayelerinde olduklarını Zafar Hassan bu yazısında kaydetmiştir.

Pakistan'da bulunduğu dönemde, Hindistan ve Pakistan'ın Keşmir meselesi için görüşmeler gerçekleştirdiğini beyan etmiştir. Yine bu dönemde Hindistan'a İngiltere ve Amerika tarafından yapılan silah yardımından dolayı Pakistan halkının buna tepki verdiğini aktarmıştır.

Revalpindi'de Devlet Başkanı Eyüp Han ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmeye Hatırat'ında da yer vermiştir.⁵¹⁸ Eyüp Han Hindistan'a yapılan silah yardımının Çin sınırında kullanılabilir miktardan çok fazla olduğunu dile getirmiştir.

5 Haziran 1964 tarihli yazısında Zafar Hassan, Pakistan ve Hindistan'ın temel iki sorunu olan Keşmir meselesi ve o dönemler Pakistan'a bağlı Doğu Bengal ya da Doğu Pakistan (bugünkü Bangladeş) ile Hindistan'a bağlı Batı Bengal sınırında yaşayan Müslümanların durumlarını kaleme almıştır.⁵¹⁹ Hindistan, Batı Bengal'de yaşayan Müslümanların Pakistan'dan kanun dışı yollardan Hindistan'a girdiklerini iddia ettiğini Zafar Hassan bu yazısında aktarır. 450 000 Müslümanın Hindistan tarafından sınır dışı edildiğini belirtir.

⁵¹⁷ Gazete başlığı için bkz. Ek 27, s. 113

⁵¹⁸ Aybek, **a.g.e.**, s. 496

⁵¹⁹ Gazete başlığı için bkz. Ek 28, s. 114

4 Temmuz 1964 yılındaki yazısında, Pakistan Devlet Başkanı Eyüp Han'ın Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı tarafından Ankara'ya davet edildiğini aktarır.⁵²⁰ Hindistan ve Pakistan'ın müstakil birer devlet olmalarının ardından Pakistan'ın yaşadığı sıkıntıları dile getirmiştir. Eyüp Han'ın eğitimi ve ülkesi için yaptıklarını kaleme almıştır. Ayrıca Eyüp Han'ın, Kıbrıs konusunda Türkiye'yi desteklediğini de eklemiştir. Öyle görünüyor ki Zafar Hassan ve Pakistan siyasileri Kıbrıs meselesini Keşmir meselesine benzetiyorlardı. İki bölgede Müslüman nüfus fazla ve bu bölgede hak iddia eden ise Müslüman olmayan bir işgalciydi.

14 Ocak 1965 tarihli yazısını Zafar Hassan, Eyüp Han'ın ikinci defa Cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine yazmıştır.⁵²¹ Eyüp Han'ın istikrarlı politikaları ve muhalefet tarafı hakkında bilgi aktarmıştır. Amerika'nın Eyüp Han'ın tekrar başa geçmesinden hiç hoşlanmadığını da eklemiştir. Bunun sebebi de Amerika'nın Hindistan'a daha önceden yaptığı silah yardımından kaynaklandığını belirtmiştir. Keşmir meselesi ve Hindistan'daki Müslüman katliamlarını, Assam bölgesinden Doğu Pakistan'a sürülen Müslümanların durumunu da dile getirmiştir.

24 Mart 1965 tarihli yazısında, Eyüp Han'ın Pakistan Cumhuriyeti'nin kuruluş günü olan ve "Pakistan Günü" olarak adlandırılan tarihte tekrar başa geldiğini bildirir.⁵²² Eyüp Han'ın ülkesinin ilerlemesi için yaptığı kalkınma planlarından ve faaliyetlerinden bahseder.

Zafar Hassan, **18 Haziran 1965** tarihli yazısında, Hindistan'ı Pakistan sınırına asker yığdığını ve iki ülke arasında çatışmalar gerçekleştiğini yazmıştır.⁵²³ Ayrıca Hindistan'ın hala çözmemiş olduğu Keşmir meselesinden bahsetmiştir. Türkiye'nin o dönem Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in iki ülke (Pakistan, Hindistan) arasında yaşanan sorunların giderilmesi için arabuluculuk teklifini Hindistan'ın dikkate almadığını eklemiştir.

⁵²⁰ Gazete başlığı için bkz. Ek 29, s. 115

⁵²¹ Gazete başlığı için bkz. Ek 30, s. 116

⁵²² Gazete başlığı için bkz. Ek 31, s. 117

⁵²³ Gazete başlığı için bkz. Ek 32, s. 118

21 Ağustos 1965 tarihli yazısı, Pakistan'ın Amerika ile bozulan ilişkilerine dairdir. Amerika'nın Hindistan'a yaptığı silah yardımının ardından Pakistan Çin ile sınır konusunda bir anlaşmaya varmıştır.⁵²⁴ Bu durumdan hoşlanmayan Amerika'nın, Pakistan'a yapacağı yardım konusunu içeren toplantıyı ertelediğini bildirdiğini olduğunu bu köşe yazısında aktarmıştır. Amerika'nın Hindistan'a yönelmesi, Pakistan'ın da yeni dostluk arayışına girmesine neden olabileceğini hatta Kızıl Çin ve Sovyet Rusya ile siyasi yakınlık kurabileceğini dile getirmiştir.

1 Haziran 1967 tarihli yazısında Zafar Hassan, Hindistan'ın atom bombası imal etmeye çalıştığına ve bunun Hindistan ve dünya için yaratacağı olumsuz etkilerine değinmiştir.⁵²⁵

6 Eylül 1967 yazısında, Pakistanlı General Muhammed Musa'nın Türkiye'yi ziyaretini ve onun askeri başarılarını aktarır.⁵²⁶ İki yıl önce, 6 Eylül 1965'de Hindistan'ın Pakistan'a saldırmasının ardından Muhammed Musa'nın kendi birliklerinin, Hindistan birliklerinin karşısında çok küçük olmasına rağmen başarıyla savunma yaparak ülkesini selamete erdirdiğini dile getirir. Bir de Gülzar Ahmad'ın "Pakistan'ın Hint Meydan Okumasına Karşı Koyması" adlı eserinin içeriğinden bahsetmiştir.

15 Kasım 1968 tarihli yazısında, Pakistan'da asayişin bozulduğundan bahsetmektedir.⁵²⁷ Pakistan Kuzeybatı Sınır Eyaleti'nin merkezi olan Peşaver'de "Muslim League" Partisi'ne hitap etmekte olan Pakistan Devlet Başkanı Eyüp Han'a bir öğrencinin ateş ettiği bilgisini aktarır.

Ülkede istikrarı sağlayan, birçok açıdan ülkesinin ilerlemesine katkıda bulunan bir devlet adamı olan Eyüp Han'ın emniyet, ekonomi anlamındaki mücadelesinin yanı sıra rüşvete karşı da tedbirler aldığını yazısında dile getirmiştir. Zafar Hassan, Batı tarzı eğitim alan Pakistanlı gençlerin, İngiliz Parlamentosu tarzı bir idare istediklerini fakat bunun kendi ülkelerinde mümkün olmadığı için uygulanamadığını ifade eden Eyüp

⁵²⁴ Gazete başlığı için bkz. Ek 33, s. 119

⁵²⁵ Gazete başlığı için bkz. Ek 34, s. 120

⁵²⁶ Gazete başlığı için bkz. Ek 35, s. 121

⁵²⁷ Gazete başlığı için bkz. Ek 36, s. 122

Han'ı desteklemektedir. Zafar Hassan, Pakistan hükümetinin davetlisi olarak Pakistan'a gittiğinde halkın bazı şikayetlerini duyduğunu da bu yazısında belirtir. Mesela öğrencilerin ülkede İngiltere'deki gibi bir parlamento olmasını istediklerini belirtir. Eyüp Han yönetime geçmeden önce böyle bir sistem olduğunu fakat partiler arası rekabet sebebiyle uzun ömürlü kabine kurulamadığı için Eyüp Han bu sistemi ortadan kaldırmış olduğunu açıklamıştır.

Zafar Hassan'ın gazete yazılarına baktığımız da, meselesinin boyutunun biraz değiştiğini görmekteyiz. Önceleri davası İngilizleri Hindistan'dan çıkartmak olan Zafar Hassan artık Hint alt kıtasında Müslümanlara yönelik yapılan haksızlıklar göze çarpmaktadır. Hindular tarafından ezilen Hint Müslümanlarının ümidi Pakistan olarak görülmektedir.

Bunun dışında Türkler ve Pakistanlılar hatta diğer Müslümanların daha iyi ilişkiler gerçekleştirmesi Zafar Hassan için önemli bir mevzu olmuştur.

SONUÇ

Hint alt kıtası ile Müslüman Türklerin ilişkileri XI. yüzyılda Gaznelilerin Hindistan'a yaptıkları seferler sonucu başlamıştır. Bu seferlerle kıtada İslam dini adanın iç kısımlarına da yayılmıştır. Aslında Gaznelilerden önce 711 yılından itibaren buraya gelen Araplar sayesinde İslamla Hint halkı tanışsa da bu etki uzun sürmemiştir.

I.Delhi Türk Sultanlığı sonrasında Babürlülerin XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren bu coğrafyaya hakim olmaya başlamasıyla burada yeni bir İslam kültürü oluşmuştur. Babürlülerden sonra XIX. yüzyılda Hindistan üzerinde tam hakimiyet sahibi olan İngilizlerin yönetimiyle buradaki dengeler değişmiş artık bu toprakların yönetimi gayri müslimlerin eline geçmiştir. Değişen şartlar ise artık azınlık olan Müslümanları başka çıkışlar aramaya sevk etmiştir. Benliklerini kaybetme korkusuyla bağlı oldukları Halife'nin ülkesi Osmanlı Devleti'ne yönelmişlerdir. Topraklarında bağımsız bir Hindistan isteyen Hintliler kimi zaman din farkı gözetmeksizin beraberce hareket etmişlerdir. Fakat azınlık durumunda olan Müslümanların yokolma korkuları ve güçlü Hindu tarafının baskın tavrı sebebiyle bu beraberlik sona ermiştir.

Bu bağımsızlık mücadelesinde kimi gruplar isyanla kimisi ise kendi İslam anlayışları çerçevesinde yol almaktaydılar. Kendi ülkelerinin bağımsızlığı için yola çıkan bir grup gençten biri olan Zafar Hassan hayatı boyunca ülkesinin özgürlüğü için mücadele etmiştir. Bir üniversite öğrencisiyken ayrıldığı ülkesi Hindistan'dan, Afganistan'a, oradan Rusya ve sonrasında Türkiye'ye gelen Zafar Hassan bu ülkeler üzerinden ülkesi için bir şeyler yapmaya çalışmıştır. Genç yaşta ayrıldığı ülkesine ancak yıllar sonra ziyaret amaçlı gidebilmiştir. Fakat artık ülkesi Hindistan ve Pakistan adında iki farklı devlete ayrılmıştır.

Ağustos 1924'de Türkiye'ye gelmiş, Türk vatandaşı olmuş, Türk ordusunda askeri eğitim almıştır. Asker olduktan sonra Afganistan'a gitmiş, ülkesi için savaşmak istemiş fakat bu gerçekleşmemiştir. Silahıyla ülkesine hizmet edemeyen Zafar Hassan, gazete yazılarıyla ülkesinin bağımsızlığı için mücadele vermeye devam etmiştir. Bağımsızlık sonrası iki farklı ülkeye bölünen Hint alt kıtasında, Hindu Müslüman

çatışmaları başlamıştır. Bu sebeple ezilen Müslümanların savunucusu olmuştur. Ayrıca Pakistan kalkınma politikalarını takip etmiş ve bunları Türk okuyucusuyla paylaşmıştır.

Hint alt kıtasında 1947 yılında gerçekleşen bölünme sonunda Hindistan, Pakistan kurulmuştur. Zafar Hassan başlarda Hindu Müslüman ayrımı yapmazken zaman içerisinde Hindistan'ın farklı bölgelerinde gerçekleşen Müslüman kısımları sebebiyle yüzünü Pakistan'a dönmüş ve müstakil Müslüman devleti görüşünü tercih etmiştir. Bu sebeple Pakistan'a duruşu daha yakındır. Pakistan ve Türk halkının birbirine daha yakın durmaları için hem Türkiye'de hem Pakistan'da gazete yazıları kaleme almıştır.

Aslında hayatı boyunca çeşitli aşamalardan geçen Zafar Hassan, her türlü yeniliğe ve gelişime açık bir kişiliktir. Fakat bunun yanında Müslümanların birlik olması gerektiğine inanmaktadır. Hilafetin kaldırılması mevzusunda olumsuz bir eleştiri yapmamasına rağmen Müslüman birliği fikri onun temel düşünceleri arasındadır.

Hayatı boyunca en büyük derdi, Hint alt kıtası olmuştur. Onu bu topraklara getiren en büyük sebep ülkesinin bağımsızlığı için gerekeni yapmak, cephede savaşmaktır. İkincisi ise tüm Müslümanların lideri olan Türklerin önderliğinde bir Müslüman birliği kurulmasıdır.

Birbirine coğrafi olarak uzak olan bu iki farklı kültür ortak bir tarih barındırmaktadır. Bunun yakın tarihteki örneği Zafar Hassan Aybek'tir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Anis, “Şibli Numani”, **DİA**, XXXIX. Cilt, Ankara, 2010, ss. 126-127
- Ahmad, Feroz, “1914-1915 Yıllarında İstanbul’da Hint Milliyetçi Devrimcileri”, **Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi**, Sayı 6, Ankara, 1984, ss. 5-15
- Ahmad, Feroz, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995
- Ahmed, Aziz, **Hindistan’da İslam Kültürü Çalışmaları**, (Çev. Latif Boyacı), İnsan Yayınları, İstanbul, 1995
- Ahsan, Abdullah, “Emîr Ali, Seyyid”, XI. Cilt, **DİA**, Ankara, 1995, ss. 123-124
- Akşin, Sina, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007
- Asrar, N. Ahmed, “Hind-Pakistan Uyuşmazlığının Menşeleri Ve Bangladeş’in Doğuşunun Tarihiçesi”, **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, Cilt VI, İstanbul, 1975, ss. 47-83
- Aybek, Zafar Hassan, **Khaatiraat (Aap Beeti)**, Sangmil Publisher, Lahor, 1990
- Aydın, Mehmet S., “İkbal, Muhammed” **DİA**, XXII. Cilt, Ankara, 2000, ss. 17-23
- Ayyubi, N. Akmal, “Hindistan Türklere Neler Borçludur”, (Çev. Nejat Kaymaz) **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı 2, Ankara, 1964, ss. 277-283
- Badakhshani, M. Raza-ul-Haq, Rasool, Khawaja Ejaz, **Gem Practical Dictionary**, Azhar Publishers, Urdu Bazar Lahore, 1980
- Bahtiyar, Ahmet, Soydan, Celal, **Urdu Türkçe, Türkçe Urdu Sözlük**, TDK, İstanbul, 2012
- Bayur, Yusuf Hikmet, **Hindistan Tarihi**, Cilt I, TTK, Ankara, 1987
- Bayur, Yusuf Hikmet, **Hindistan Tarihi**, Cilt II, TTK, Ankara, 1987
- Bayur, Yusuf Hikmet, **Hindistan Tarihi**, Cilt III, TTK, Ankara, 1987
- Berkes, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002
- Beydilli, Kemal, “Osmanlılar, “Yakın Dönemler (1774-1922)”, **DİA**, XXXIII. Cilt, Ankara, 2007, ss. 496-502

Birişik, Abdulhamit, **Sosyalist Müfessir Ubeydullah Sindi'nin Dini-Siyasi Düşüncesi ve Tefsiri**, Emin Yayınları, Bursa 2012

Birişik, Abdülhamit, "Mahmut Hasan Diyubendi", **DİA**, XXVII. Cilt, Ankara, 2003, ss. 366-367

Birişik, Abdulhamit, "Ubeydullah es-Sindi", **DİA**, XLII. Cilt, Ankara, 2012, ss. 27-29

Bokuleva, Bota, Avakova, Rauşangül, Abeldayev, Jenisbek, "Türk Kültürünün Hindistan Uygarlığına Etkisi", **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, XII. Cilt, Sayı 1, İzmir, 2012, ss. 441-454

Bulgur, Durmuş, "Tarihsel Gelişim Süreci İçerisinde Urduca", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 16, Konya, 2006, ss. 169-183

Cebesoy, Ali Fuat, **Moskova Hatıraları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1982

Cöhce, Salim, "Türk İstiklal Savaşı ve Hindistan Müslümanları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XIII. Cilt, Sayı 37, Ankara, 1997, ss. 77-88

Çiftsüren, Arzu Süren, **93 Harbinden Sonra Hindistan-Pakistan Alt-Kıtası'nda Urduca ve Farsça Şiirlerde Türkiye ve Türkler**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2013

Çolak, Mustafa, **Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918)**, TTK, Ankara, 2006

Davison, Roderic H., **Kısa Türkiye Tarihi**, Babil Yayıncılık, Ankara, 2004

Donuk, Abdülkadir, "Basmacı Hareketi", **DİA**, V. Cilt, Ankara, 1992, ss. 107-108

Dursun, Davut, "Merkezî Anlaşma Teşkilâtı", **DİA**, XXIX. Cilt, Ankara, 2004, ss. 205-206

Dursun, Davut, "Bağdat Paktı", **DİA**, IV. Cilt, Ankara, 1991, ss. 446-447

Eriñç, Sırrı, "Hindistan maddesi "Fizikî ve Beşerî Coğrafya"", **DİA**, XVIII. Cilt, Ankara, 1998, ss. 69-73

Faruqi, Nisar Ahmad, "İmdâdullah Tehânevî", **DİA**, XXII. Cilt, Ankara, 2000, s. s. 222-224

Halid, Halil, **İngilizlerin Osmanlı'yı Yok Etme Siyaseti**, Ekim Yayınları, İstanbul, 2011

Hanioğlu, M. Şükrü, "Cemal Paşa", **DİA**, VII. Cilt, Ankara, 1993, ss. 305-307

Hanioğlu, M. Şükrü, "Enver Paşa", **DİA**, XI. Cilt, Ankara, 1995, ss. 261-264

- Husain , Syed Sajjad, “Bengladeş”, **DİA**, V. Cilt, Ankara, 1992, ss. 442-447
- Kanlıdere, Ahmet, “Mûsâ Cârullah”, **DİA**, XXXI. Cilt, Ankara, 2006, ss. 214-216
- Kardaş, Zekai, **Ebû'l Kelâm Âzâd ve El-Hilâl Gazetesi Çerçevesinde Türkiye ve Türkler**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2011
- Keleşyılmaz, Vahdet, **Teşkilat-I Mahsusa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999
- Keskin, Mustafa, **Hindistan Müslümanları'nın Milli Mücadele'de Türkiye'ye Yardımları**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1991
- Kıdwai, Abdur Raheem, “Ensari Muhtar Amed”, **DiA**, XI. Cilt, Ankara, 1995, ss. 253
- Konukçu, Enver, “Babür”, **DİA**, IV. Cilt, Ankara, 1991, ss. 395-396
- Köçer, Mehmet, **Emanullah Dönemi Afganistan**, Manas Yayıncılık, Elazığ, 2009
- Kulke, Hermann, Rothermund, Dietmar, **Hindistan Tarihi**, (Çev. Müfit Günay), İmge Kitapevi, Ankara, 2001
- Kurtcephe, İsrail, Balcıoğlu, Mustafa, “Birinci Dünya Savaşı Başlarında Romantik bir Türk Alman Projesi –Rauf Bey Müfrezesi-“, **OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, Sayı 3, Ankara, 1992, ss. 247-269
- Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev. Dr. Metin Kıratlı), TTK, Ankara, 1993
- Öke, Mim Kemal, **Güney Asya Müslümanları'nın İstiklal Davası ve Türk Milli Mücadelesi**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1988
- Mustafa Öz, “Ahmed Han, Seyyid”, **DİA**, II. Cilt, Ankara, 1989, ss. 73-75
- Öz, Mustafa, “Ağa Han maddesi “Ağa Han Sultan Muhammed Şah””, **DİA**, I. Cilt, Ankara, 1998, ss. 453-455
- Özcan, Azmi, “Peyk-i İslam”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı 99, İstanbul, 1992, ss. 169-173
- Özcan, Azmi, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında İngilizlere Karşı Bir Hind-Osmanlı Planı Yahut “İpek Mendil Komplosu””, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı 103, İstanbul, 1992, ss. 36-41
- Özcan, Azmi, “Darülulum”, **DİA**, VIII. Cilt, Ankara, 1993, ss. 553-555

- Özcan, Azmi, “Ebü’l-Kelam Âzâd”, **DİA**, X. Cilt, Ankara, 1994, s. 335-336
- Özcan, Azmi, **Pan-İslamizm Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)**, İsam Yayınları, İstanbul, 1997
- Özcan, Azmi, “Hindistan maddesi “Osmanlı Hindistan Münasebetleri””, **DİA**, XVIII. Cilt, Ankara, 1998, ss. 81-85
- Özcan, Azmi, “Hindistan Hicret Hareketi”, **DİA**, XVIII. Cilt, Ankara, 1998, ss. 108-109
- Özcan, Azmi, “Hindistan (Tarih)”, **DİA**, XVIII. Cilt, Ankara, 1998, ss. 75-81
- Özcan, Azmi, “İngiliz Doğu Hindistan Şirketi”, **DİA**, XXII. Cilt, Ankara, 2000, ss. 294-295
- Özcan, Azmi, “Pencap”, **DİA**, XXXIV. Cilt, Ankara, 2007, ss. 224-225
- Özcan, Azmi, “Pakistan”, **DİA**, XXXIV. Cilt, Ankara, 2007, ss. 147-149
- Özcan, Azmi, “Patna”, **DİA**, XXXIV. Cilt, Ankara, 2007, ss. 187-188
- Özmen, Süleyman, **Serdar Mahmut Tarzi Han ve Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013
- Qureshı, M. Naeem, “Hindistan Hilafet Hareketi”, **DİA**, XVIII. Cilt, Ankara, 1998, ss. 109-111
- Rizvî, Saiyid Athar Abbas, “Kalküta” **DİA**, XXIV. Cilt, Ankara, 2001, ss. 265-267
- Saray, Mehmet, **Afganistan ve Türkler**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1987
- Saray, Mehmet, “Afganistan”, **DİA**, I. Cilt, Ankara, 1988, ss. 401-408
- Saray, Mehmet, “Abdurrahman Han”, **DİA**, I. Cilt, Ankara, 1988, ss. 163
- Saray, Mehmet, **Türk Afgan Münasebetleri**, Kuşak Ofset Tesisleri, İstanbul, 1984
- Mehmet Saray, “Emânullah Han”, **DİA**, XI. Cilt, Ankara 1995, ss. 84-85
- Siddiqui, İqtidar Husain, “Melik Ayaz”, **DİA**, XXIX. Cilt, Ankara, 2004, ss. 53-54
- Sivrioğlu, Töre; Türkoğlu, Ahmad Jawid, **Başlangıçtan Günümüze Afganistan Tarihi**, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2017
- Shahcihanpuri, Abu Salman, **Gazi Abdurrahman Shehid Peshaveri**, Karachi, 1979

Şahin, İsmail; Cemile Samet, Yüce, “Birinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere’nin Irak’ta Devlet Kurma Çabaları”, **Akademik Bakış**, Sayı 15, VIII. Cilt, Ankara, 2014, ss. 105-132

Şirin, İbrahim, **Osmanlı İmgeleminde Avrupa**, Lotus Yayınları, Ankara, 2009

Tanman, M. Baha, “Hindîler Tekkesi”, **DİA**, XVIII. Cilt, Ankara, 1998, ss. 67-69

Ahmet Taşağıl, “Bahadır Şah II”, **DİA**, IV. Cilt, 1991, ss. 456

Toker, Halil, “Zafer Hasan Aybek ve Afganistan Anıları”, **Afganistan Üzerine Araştırmalar**, (Hazırlayan Ali Ahmetbeyoğlu), Tarih ve Edebiyat Vakfı, İstanbul, 2002

Toker, Halil, “Hindistan Hicret Hareketi”, **Divan İlmî Araştırmalar Dergisi**, Sayı 17, İstanbul, 2004, ss. 147-162

Toker, Halil, “Hint-Türk İmparatorluğu’nun Son Temsilcisi Bahadır Şah Zafer”, **Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı 12, Ankara, 2004, ss. 59-76

Toker, Halil, **Sebepleri ve Sonuçları ile Keşmir Meselesini Kavramak**, Demavend Yayınları, İstanbul, 2017

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Partiler İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918**, Cilt I, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1984

Tuncel, Metin, “Türkiye maddesi “Tarih””, **DİA**, XLI. Cilt, Ankara, 2012, ss. 562-566

Uslu, Recep, “Habîbullah Han”, **DİA**, XIV. Cilt, Ankara, 1996, ss. 375-376

Mustafa Uzun, “Doğrul, Ömer Rıza”, **DİA**, IX. Cilt, Ankara, 1994, ss. 489-492

Yazıcı, Orhan, “Afganistan’ın Bağımsızlığını Kazanmasında Mahmud Tarzi ve Siracü’l Ahbar Gazetesinin Rolü”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 193, İstanbul, Ağustos 2011, ss. 1-24

Yegin, Abdullah, **Afganistan Siyasetini Anlama Kılavuzu**, Seta Yayınları, İstanbul, 2015

Yılmaz, Aliye, “Amanullah Han’ın İslahatları ve Atatürk”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 21, Isparta, Mayıs 2010, ss. 155-165

Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995

EKLER

EK 1: “Kabil, Afganistan’da Hindistan Heyeti Erkanı (1916)”

(Zafar Hassan Aybek, “Hatırat”, s. 506)

EK 2: “Osmanlı Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Ubeydullah Sindhî ve Yol (Dava) Arkadaşları (Kabil Aralık 1920)”

(Zafar Hassan Aybek, “Hatırat”, s. 512)

EK 3: “Osmanlı Bahriye Nazırı Cemal Paşa (Afgan Kıyafetiyle)”

(Zafar Hassan Aybek, “Hatırat”, s. 513)

EK 4: “Zafar Hassan (Afganistan’daki Dönem, Dış İşleri Bakanlığı’nda Muhammed Nadir Han’ın Sekreterlik Görevindeyken)”

(Zafar Hassan Aybek, “Hatırat”, s. 514)

**EK 5: “Zafar Hassan, Doktor Nur Muhammed, Huşi Muhammed ile Birlikte
(Moskova, Mayıs 1923)”**

(Zafar Hassan Aybek, “Hatırat”, s. 516)

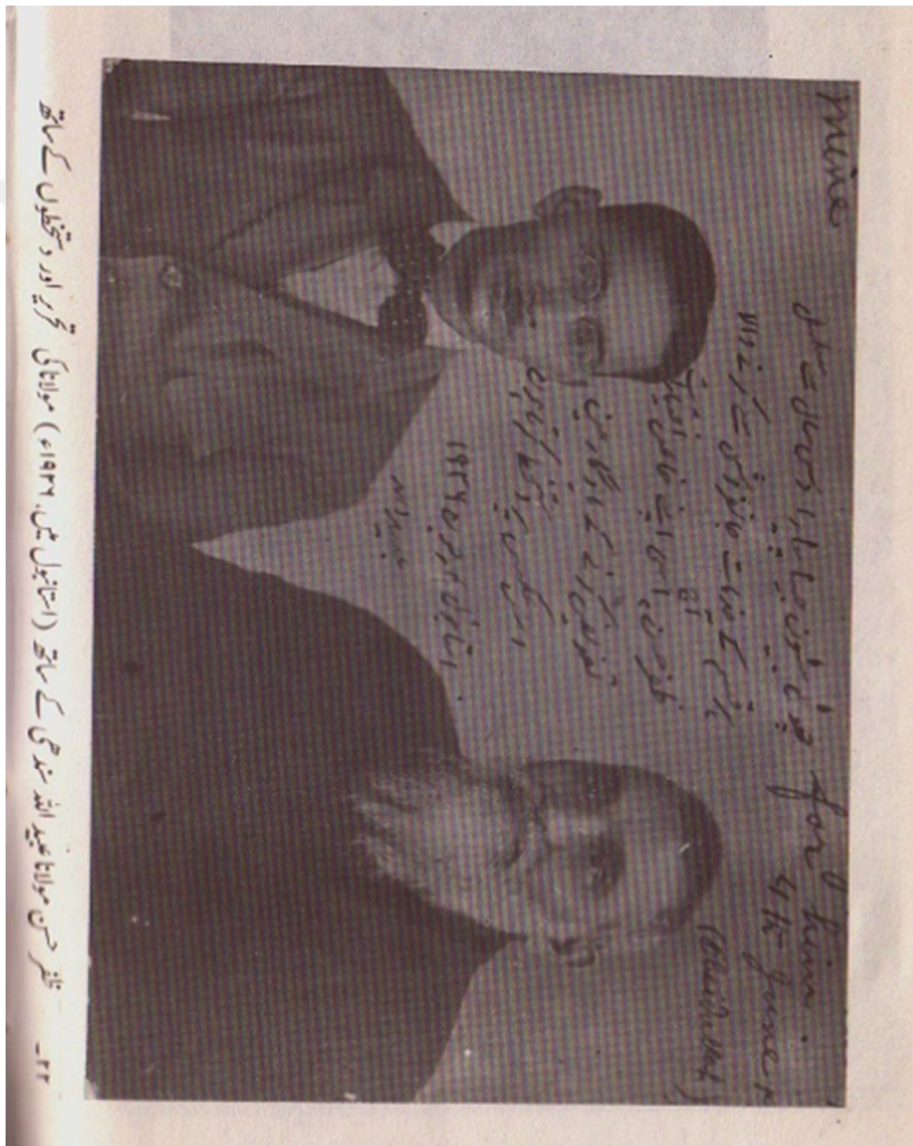
EK 6: “Zafar Hassan Aybek, Türk Ordusu’nda Yüzbaşı Oldu (İstanbul 1 Mayıs 1930)”

(Zafar Hassan Aybek, “Haturat”, s. 527)

EK 7: “Zafar Hassan, Mevlana Ubeydullah ile Beraber (İstanbul’da 1926)
Mevlana’nın Kendi El Yazısıyla

(Zafar Hassan Aybek, “Hatırat”, s. 525)

EK 8: “Aziz Ahmet⁵²⁸, Zafar Hassan ve Tija Singh Azad⁵²⁹ (İstanbul, 1925)”

(Zafar Hassan Aybek, “Hatırat”, s. 522)

⁵²⁸ Ubeydullah Sindhi'nin yeğeni

⁵²⁹ Aslında bir Sih olan Tija Sing Azad Türk Harp Akademisi'nde askeri eğitim almıştır.

**EK 9: “Yüzbaşı Zafar Hassan Aybek Türk Ordusu’ndan Emekli Olduğunda
(Ankara 14 Temmuz 1946)”**

(Zafar Hassan Aybek, “Hatırat”, s. 542)

EK 10: “Zafar Hassan Aybek Türk Yapımı Renkli Şekerliği Cumhurbaşkanı Muhammed Eyüp Han’a Sunarken (25 Nisan 1963)”

(Zafar Hassan Aybek, “Hatırat”, s. 556)

GÜNÜN MEVZULARI

Pakistanın milli şairi ikbâl

Ölüm yıldönümü münasebetiyle - Yazan: Zafar Hasan Aybek

Şair İkbâl, Pakistanın en büyük şairidir. Onun şiirleri, Pakistanlıların kalbine dokunur. Onun şiirleri, Pakistanlıların kalbine dokunur. Onun şiirleri, Pakistanlıların kalbine dokunur.

Şair İkbâl, Pakistanın en büyük şairidir. Onun şiirleri, Pakistanlıların kalbine dokunur. Onun şiirleri, Pakistanlıların kalbine dokunur.

Şehir haberleri

Narka uymayan 8 kasab dükkanı kapatıldı

Belediye meclisi, narka uymayan 8 kasab dükkanını kapatmıştır. Belediye meclisi, narka uymayan 8 kasab dükkanını kapatmıştır.

Belediye meclisi, narka uymayan 8 kasab dükkanını kapatmıştır. Belediye meclisi, narka uymayan 8 kasab dükkanını kapatmıştır.

İCTİMAİBAHİSLER ANA DERDLER

YAZAN: CAHİD TANYOL

İktisadi hayatımızın en önemli kısmıdır. İktisadi hayatımızın en önemli kısmıdır. İktisadi hayatımızın en önemli kısmıdır.

İktisadi hayatımızın en önemli kısmıdır. İktisadi hayatımızın en önemli kısmıdır. İktisadi hayatımızın en önemli kısmıdır.

SABAHTAN SABAH... Bir seyahatin bilançosu

D... Bir seyahatin bilançosu. Bir seyahatin bilançosu. Bir seyahatin bilançosu.

Bir seyahatin bilançosu. Bir seyahatin bilançosu. Bir seyahatin bilançosu.

Bir seyahatin bilançosu. Bir seyahatin bilançosu. Bir seyahatin bilançosu.

İZMİR YAVUZKÖYÜ'NE İZMİR-ANTALYA HATTI İLE

EK 15: 15 Aralık 1961 Tarihli Cumhuriyet Gazetesi

Sanat Bahisleri

Ravenna mozayikleri sergisi

Yazan: Cemal Tollu

Dünyâ devletleri için kültür mirasçılığına kavuşmuş olan Ravenna, bu mirasın en güzel örneklerini bünyesinde barındırıyor. Bu sergi, bir taraftan bu mirasın önemini vurguluyor, diğer taraftan da, bu mirasın korunması için yapılacak işleri gösteriyor. Sergi, 15 Aralık'ta başlayacak ve 15 Ocak'a kadar sürecek. Sergi, 15 Aralık'ta başlayacak ve 15 Ocak'a kadar sürecek. Sergi, 15 Aralık'ta başlayacak ve 15 Ocak'a kadar sürecek.

Şehir haberleri

Kok kömürü tevziyatına başlandı

İstanbul'da, kok kömürü tevziyatına başlandı. İstanbul'da, kok kömürü tevziyatına başlandı. İstanbul'da, kok kömürü tevziyatına başlandı.

BAŞKA MEMLEKETLERDE

Hindistanda neler oluyor?

Yazan: Zafer Hasan Aybek

Hindistan'da neler oluyor? Hindistan'da neler oluyor? Hindistan'da neler oluyor? Hindistan'da neler oluyor? Hindistan'da neler oluyor?

HEM NALINA MIHINA

Turist gözü

Turist gözüyle İstanbul'u görmek. Turist gözüyle İstanbul'u görmek. Turist gözüyle İstanbul'u görmek. Turist gözüyle İstanbul'u görmek. Turist gözüyle İstanbul'u görmek.

MİLLETLERARASI MESELELER

Nehru'nun kılıcı

Yazar: Zafer Hısan Aybok

1961 Yılında Hindistan, Pakistan ve Çin arasında bir taraftan bir diğer taraftan...

1961 Yılında Hindistan, Pakistan ve Çin arasında bir taraftan bir diğer taraftan...

Şehir haberleri 31tanbulda 106165 işçi çalışıyor

Bir yıl önce İstanbul'da 106165 işçi çalışıyor...

Yanan yaklaşımla yapımların...

Yüksek öğrenim tahsisatı...

Eğitim Meseleri

İlk öğretim dâvası ve ilkokul öğretmeni

Yazar: Halis Özgü

İlk öğretim dâvası ve ilkokul öğretmeni...

HEM NALINA MIHINA

Gençliğin dükkü ihtarı

Gençliğin dükkü ihtarı...

Gençliğin dükkü ihtarı...

22

CUMHURİYET

22 Mart 1962

Ankara'dan Röportaj

Keçiören'deki Atatürk Verem Sanatoryumu

Yazan: Salt Arif Terzioğlu

Ankara'da verem hastaları, verem hastaları, verem hastaları... Ankara'da verem hastaları, verem hastaları, verem hastaları...

Atatürk, bir bu kadar önce de... Atatürk, bir bu kadar önce de... Atatürk, bir bu kadar önce de...

Atatürk Verem Sanatoryumu... Atatürk Verem Sanatoryumu... Atatürk Verem Sanatoryumu...

Atatürk Verem Sanatoryumu... Atatürk Verem Sanatoryumu... Atatürk Verem Sanatoryumu...

Atatürk Verem Sanatoryumu... Atatürk Verem Sanatoryumu... Atatürk Verem Sanatoryumu...

Atatürk Verem Sanatoryumu... Atatürk Verem Sanatoryumu... Atatürk Verem Sanatoryumu...

Atatürk Verem Sanatoryumu... Atatürk Verem Sanatoryumu... Atatürk Verem Sanatoryumu...

Atatürk Verem Sanatoryumu... Atatürk Verem Sanatoryumu... Atatürk Verem Sanatoryumu...

Atatürk Verem Sanatoryumu... Atatürk Verem Sanatoryumu... Atatürk Verem Sanatoryumu...

Şehir haberleri Vali, Silivri ve Çatalca'da halk dilekelerini dinledi

İstanbul Valisi Nuri Ak, dün öğleden sonra Silivri ve Çatalca'da halk dilekelerini dinledi.

Vali, Silivri ve Çatalca'da halk dilekelerini dinledi. Vali, Silivri ve Çatalca'da halk dilekelerini dinledi.

Vali, Silivri ve Çatalca'da halk dilekelerini dinledi. Vali, Silivri ve Çatalca'da halk dilekelerini dinledi.

Vali, Silivri ve Çatalca'da halk dilekelerini dinledi. Vali, Silivri ve Çatalca'da halk dilekelerini dinledi.

Vali, Silivri ve Çatalca'da halk dilekelerini dinledi. Vali, Silivri ve Çatalca'da halk dilekelerini dinledi.

Vali, Silivri ve Çatalca'da halk dilekelerini dinledi. Vali, Silivri ve Çatalca'da halk dilekelerini dinledi.

Vali, Silivri ve Çatalca'da halk dilekelerini dinledi. Vali, Silivri ve Çatalca'da halk dilekelerini dinledi.

GÜNÜN KONULARI

Pakistan'ın Yeni Anayasası

Yazan: Zafer Hasan Aybek

19. Ocak, Pakistan'ın yeni anayasasının kabul edildiği gündür. Bu anayasa, Pakistan'ın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Yeni anayasa, Pakistan'ın siyasi yapısını kökten değiştirecektir. Bu anayasa, Pakistan'ın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Yeni anayasa, Pakistan'ın siyasi yapısını kökten değiştirecektir. Bu anayasa, Pakistan'ın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Yeni anayasa, Pakistan'ın siyasi yapısını kökten değiştirecektir. Bu anayasa, Pakistan'ın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Yeni anayasa, Pakistan'ın siyasi yapısını kökten değiştirecektir. Bu anayasa, Pakistan'ın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Yeni anayasa, Pakistan'ın siyasi yapısını kökten değiştirecektir. Bu anayasa, Pakistan'ın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Yeni anayasa, Pakistan'ın siyasi yapısını kökten değiştirecektir. Bu anayasa, Pakistan'ın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Yeni anayasa, Pakistan'ın siyasi yapısını kökten değiştirecektir. Bu anayasa, Pakistan'ın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Yeni anayasa, Pakistan'ın siyasi yapısını kökten değiştirecektir. Bu anayasa, Pakistan'ın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Yeni anayasa, Pakistan'ın siyasi yapısını kökten değiştirecektir. Bu anayasa, Pakistan'ın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Yeni anayasa, Pakistan'ın siyasi yapısını kökten değiştirecektir. Bu anayasa, Pakistan'ın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Yeni anayasa, Pakistan'ın siyasi yapısını kökten değiştirecektir. Bu anayasa, Pakistan'ın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Yeni anayasa, Pakistan'ın siyasi yapısını kökten değiştirecektir. Bu anayasa, Pakistan'ın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Yeni anayasa, Pakistan'ın siyasi yapısını kökten değiştirecektir. Bu anayasa, Pakistan'ın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Yeni anayasa, Pakistan'ın siyasi yapısını kökten değiştirecektir. Bu anayasa, Pakistan'ın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Yeni anayasa, Pakistan'ın siyasi yapısını kökten değiştirecektir. Bu anayasa, Pakistan'ın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Yeni anayasa, Pakistan'ın siyasi yapısını kökten değiştirecektir. Bu anayasa, Pakistan'ın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Yeni anayasa, Pakistan'ın siyasi yapısını kökten değiştirecektir. Bu anayasa, Pakistan'ın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Yeni anayasa, Pakistan'ın siyasi yapısını kökten değiştirecektir. Bu anayasa, Pakistan'ın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Yeni anayasa, Pakistan'ın siyasi yapısını kökten değiştirecektir. Bu anayasa, Pakistan'ın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

Yeni anayasa, Pakistan'ın siyasi yapısını kökten değiştirecektir. Bu anayasa, Pakistan'ın tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır.

HEM NALINA MIHINA

Turizm eşkiyaları

Ankara'da bir grup eşkiya, turizm eşkiyaları olarak tanınmışlardır. Bu eşkiyalar, turizm sektörüne zarar vermektedir.

Turizm eşkiyaları, Ankara'da bir grup eşkiya olarak tanınmışlardır. Bu eşkiyalar, turizm sektörüne zarar vermektedir.

Turizm eşkiyaları, Ankara'da bir grup eşkiya olarak tanınmışlardır. Bu eşkiyalar, turizm sektörüne zarar vermektedir.

Turizm eşkiyaları, Ankara'da bir grup eşkiya olarak tanınmışlardır. Bu eşkiyalar, turizm sektörüne zarar vermektedir.

Turizm eşkiyaları, Ankara'da bir grup eşkiya olarak tanınmışlardır. Bu eşkiyalar, turizm sektörüne zarar vermektedir.

Turizm eşkiyaları, Ankara'da bir grup eşkiya olarak tanınmışlardır. Bu eşkiyalar, turizm sektörüne zarar vermektedir.

Turizm eşkiyaları, Ankara'da bir grup eşkiya olarak tanınmışlardır. Bu eşkiyalar, turizm sektörüne zarar vermektedir.

MEVLİT

TEŞEKKÜR

MEVLİT

TEŞEKKÜR

MURKUVET İHSKALIN

DÜNYA HABERLERİ

Diş Politika Birleşmiş Milletler idaresi Yeni Gine'de

Ürdün - Suudi Arabistan Birliğinin Nâsır'a karşı olduğu resmen açıklandı

Arap ülkeleri arasındaki uçurumlar gittikçe derinleşiyor

1962 yılında Birleşmiş Milletler idaresi Yeni Gine'de...

Amman 4 (A.A.) - Amman 4 (A.A.) - Amman 4 (A.A.)...

Erken Dergi'ye göre, Ürdün ile Suudi Arabistan arasında...

Küba Rusya için Amerikanın Formozası'na durumu geldi

Mişahilleri göre, Amerika Formozası'na destekli...

Formosa 4 (A.A.) - Formosa 4 (A.A.) - Formosa 4 (A.A.)...

Erken Dergi'ye göre, Küba için Amerikanın Formozası'na...

BİR DAKİKA:

Rekorlarımız... Bir dakika...

TETKİKLER

ATATÜRK'ÜN DİYARINDA (Atatürk ke Vatan Main)

Yazan: Zafar Hasan Aybek

1919 yılında bir zaman menen ve...

1919 yılında bir zaman menen ve...

1919 yılında bir zaman menen ve...

Hadisele Arasında

Beş parmak.

Bir gün vardır... Beş parmak...

Bir gün vardır... Beş parmak...

Bir gün vardır... Beş parmak...

DÜNYA HABERLERİ

İtalyada komünistler geriliyor

Makali seçimlerde, ayırtıcı ve sol partilerin rey kayıplarını emsalsizdir. Roma 13, (A.A.) - İtalya'nın yeni hükümetinde yapılan seçimler, makali seçimlerde, ayırtıcı ve sol partilerin rey kayıplarını emsalsizdir. Roma 13, (A.A.) - İtalya'nın yeni hükümetinde yapılan seçimler, makali seçimlerde, ayırtıcı ve sol partilerin rey kayıplarını emsalsizdir.

Castro Sovyetleri Marksizm - Leninizme ihanetle suçladı

Rusların tutumuna karşı hücumu arttıran Pekin, «Küba, Amerikan emperyalizmi karşısında fikren silâsızlandırılıyor» diyor. Moskova 13, (A.A.) - Pekin, Sovyetler Birliği'nin Küba'da Marksizm-Leninizm'i uygulamaya çalışmasını, «Küba'nın Sovyetler Birliği'ne ihanetle davranması» olarak nitelendirdi.

Urdün Hava Kuvvetleri Kumandanı Mısra sığındı

Ayrıca bir Mısralı diplomat ile beraber Ürdün, Sudi Arabistan'ın Sana'daki Elçilik Baskınına da Yemen'i ilhca ediyor. Kudüs 13, (A.A.) - Ürdün Hava Kuvvetleri Komutanı, İsmail Hani, Mısra sığındı. Ayrıca bir Mısralı diplomat ile beraber Ürdün, Sudi Arabistan'ın Sana'daki Elçilik Baskınına da Yemen'i ilhca ediyor.

Kuzey Denizinden Pasifik'e cu

Arctic Ocean'den Pasifik'e cu taşıyan gemiler, Kuzey Kutbu'na doğru ilerliyor. Moskova 13, (A.A.) - Kuzey Kutbu'na doğru ilerleyen gemiler, Arctic Ocean'den Pasifik'e cu taşıyor.

TEŞEKKÜR

Emek ve fedakarlığına teşekkür ederiz. Mehmet Hadi Ögetin'e teşekkür ederiz.

Lübnan da füze atacak

Beirut 13, (A.A.) - Lübnan'da füze atacak. Lübnan'da füze atacak. Beirut 13, (A.A.) - Lübnan'da füze atacak.

Dış Meseleler

Hindistanın hataları

Yazan: Zafar Hasan Aybek. Hindistanın hataları. Hindistanın hataları. Yazan: Zafar Hasan Aybek.

Hadiseler Arasında

PELEK

Kaldırım

Kaldırım kaldırım. Kaldırım kaldırım. Kaldırım kaldırım. Kaldırım kaldırım.

Amerika, Ürdüne 14 milyon dolarlık bir yardımda bulunacak

Washington 13, (A.A.) - Amerika, Ürdüne 14 milyon dolarlık bir yardımda bulunacak. Washington 13, (A.A.) - Amerika, Ürdüne 14 milyon dolarlık bir yardımda bulunacak.

MEVLİT

Rahat olunuz. Mevlit okunuyor. Rahat olunuz. Mevlit okunuyor.

Günün ve Haftanın soruları

T.İ.P. Nidir? Aybar Kimdir?

Rejimi nereye götürmek istiyorlar. T.İ.P. Nidir? Aybar Kimdir? Rejimi nereye götürmek istiyorlar.

RAHA ÇAKI'NIN

Rahat olunuz. Mevlit okunuyor. Rahat olunuz. Mevlit okunuyor.

Günün ve Haftanın soruları

T.İ.P. Nidir? Aybar Kimdir? Rejimi nereye götürmek istiyorlar.

Rejimi nereye götürmek istiyorlar

T.İ.P. Nidir? Aybar Kimdir? Rejimi nereye götürmek istiyorlar.

Rejimi nereye götürmek istiyorlar

T.İ.P. Nidir? Aybar Kimdir? Rejimi nereye götürmek istiyorlar.

Rejimi nereye götürmek istiyorlar

T.İ.P. Nidir? Aybar Kimdir? Rejimi nereye götürmek istiyorlar.

Rejimi nereye götürmek istiyorlar

T.İ.P. Nidir? Aybar Kimdir? Rejimi nereye götürmek istiyorlar.

Rejimi nereye götürmek istiyorlar

T.İ.P. Nidir? Aybar Kimdir? Rejimi nereye götürmek istiyorlar.

Rejimi nereye götürmek istiyorlar

T.İ.P. Nidir? Aybar Kimdir? Rejimi nereye götürmek istiyorlar.

DIŞ HABERLER

Ben Bella'nın ikametgâhına bomba ve makineli tüfekle hücum edildi

Gençler (A.P.) - Hükümet rakı...
Ben Bella'nın ikametgâhına bomba ve makineli tüfekle hücum edildi. Hükümet rakı...
Ben Bella'nın ikametgâhına bomba ve makineli tüfekle hücum edildi. Hükümet rakı...

Şam'daki bomba olayı tahkik ediliyor

Şam (A.P.) - Şam'da geçen Ramazan ayında bir bomba patladığı...
Şam'daki bomba olayı tahkik ediliyor. Şam'da geçen Ramazan ayında bir bomba patladığı...

Maşin çekilmiş başı Parisle sinema düsti

Paris (A.P.) - Paris'te geçen hafta...
Maşin çekilmiş başı Parisle sinema düsti. Paris'te geçen hafta...

Cumhuriyetçi Partide Başkanlık mücadelesi : Goldwater California'daki aday yoklamasında Rockefeller'ı yendi

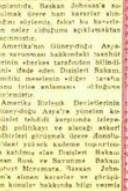
Soğuk savaşla böylece gelecek yıl yapılacak olan Parti millî Kongresiyunda 453 delegenin oylarını kazanmış oluyor. Goldwater, Rockefeller'ı feragatle davet etti

Büyük Goldwater yendi iki saldıra karşı...
Büyük Goldwater yendi iki saldıra karşı. Goldwater, Rockefeller'ı feragatle davet etti...

Dean Rusk ve Mc Namara Honolulu toplantısından döndüler

Washington 4 (A.P.) - Dean Rusk ve Mc Namara Honolulu toplantısından döndüler.

Dean Rusk ve Mc Namara Honolulu toplantısından döndüler. Washington 4 (A.P.) - Dean Rusk ve Mc Namara Honolulu toplantısından döndüler.

Milletlerarası Meseleler Hint-Pakistan anlaşmazlığı

Yazan: Zafer Hasan AYBEK

Pakistan'da Hindistan arasında...
Pakistan'da Hindistan arasında. Milletlerarası Meseleler Hint-Pakistan anlaşmazlığı.

Hadişeler Arasında FELEK

Fatih'in heykeli

Yahudi Binlerce Yahudi...
Yahudi Binlerce Yahudi. Hadişeler Arasında FELEK. Fatih'in heykeli.

Johnson "En uzun gün" konuşt

Washington 4 (A.P.) - Başkan Johnson, dün Normandy girmişti...
Johnson "En uzun gün" konuşt. Washington 4 (A.P.) - Başkan Johnson, dün Normandy girmişti...

Johnson "En uzun gün" konuşt. Washington 4 (A.P.) - Başkan Johnson, dün Normandy girmişti...

İki çocuk ressamın İtalya'daki başarıları

Roma - İtalya'da iki çocuk ressamın başarıları...
İki çocuk ressamın İtalya'daki başarıları. Roma - İtalya'da iki çocuk ressamın başarıları...

14 Ocak 1965 CUMHURİYET

DIŞ HABERLER
Arap Başbakanları Konferansı sona erdi

İsraili susuz bırakmak amacıyla alınan Şerim Nehrinin kollarının yatağını değiştirmekle ilgili 8 karar gizli tutuluyor

Mac - Bucarın Sukarnon yeni emri
Endonezyadaki Birleşmiş Milletler Bürosu kapatıldı

Endonezya Hükümeti, Endonezyalı Bilimsel Milletler Birliği'nin kurulmasını ve ülkeye B.M. faaliyetleri durdurulmasını talep ediyor.

Komünist Çin Kuzey Vietnamı desteklemekte devam ediyor
Pekin 13 (A.S. - Radyo) - Komünist Çin Devletleri Bakanı Mao ve Çin V.K. Kuzey Vietnam Devletleri Bakanları'nın görüşmelerinde...

Yeniham kente
Lübnan temül edip Devletleri Bakan Phillip Talal, Arap Yürütme Kuruluna katılmak üzere...

Çin yarıdan ayrıştırmaya göre
Kuzey Vietnam'da Arap Hükümeti Başkanı tarafından alınan kararlar...

Amerika Doğu Avrupa ile ticareti artırıyor

Washington, 13 (A.S. - A.S. Servisi) - Amerika Birleşik Devletleri Doğu Avrupa memleketlerine karşı daha etkili bir ticaret politikası takip etmesini...

Endonezya Hükümeti, Endonezyalı Bilimsel Milletler Birliği'nin kurulmasını ve ülkeye B.M. faaliyetleri durdurulmasını talep ediyor.

Komünist Çin Kuzey Vietnamı desteklemekte devam ediyor
Pekin 13 (A.S. - Radyo) - Komünist Çin Devletleri Bakanı Mao ve Çin V.K. Kuzey Vietnam Devletleri Bakanları'nın görüşmelerinde...

Yeniham kente
Lübnan temül edip Devletleri Bakan Phillip Talal, Arap Yürütme Kuruluna katılmak üzere...

Çin yarıdan ayrıştırmaya göre
Kuzey Vietnam'da Arap Hükümeti Başkanı tarafından alınan kararlar...

Çin yarıdan ayrıştırmaya göre
Kuzey Vietnam'da Arap Hükümeti Başkanı tarafından alınan kararlar...

Çin yarıdan ayrıştırmaya göre
Kuzey Vietnam'da Arap Hükümeti Başkanı tarafından alınan kararlar...

Çin yarıdan ayrıştırmaya göre
Kuzey Vietnam'da Arap Hükümeti Başkanı tarafından alınan kararlar...

Çin yarıdan ayrıştırmaya göre
Kuzey Vietnam'da Arap Hükümeti Başkanı tarafından alınan kararlar...

Çin yarıdan ayrıştırmaya göre
Kuzey Vietnam'da Arap Hükümeti Başkanı tarafından alınan kararlar...

Çin yarıdan ayrıştırmaya göre
Kuzey Vietnam'da Arap Hükümeti Başkanı tarafından alınan kararlar...

BİR DAKIKA: El elden üstün

Dün, parsiyalı Meclis grubu içinde ilk defa konuşan Süreyya Demirel, bir süre sonra partiye ilişkin görüşlerini...

Johnson talebelere öğrenim kredisi açılmasını istedi
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Başkan Johnson, Kongreye sunmuş olduğu...

Amerika, birikmiş borçlarla ilgili Asya-Afrika planını reddetti
Bürokrasi Hükümeti (New York, 13 (A.S. - Radyo) - Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

Eyüp Hanm yeniden Pakistan Cumhurbaşkanı seçildi

İzmir: Zafar Hasan AYWK
Marsal Eyüp Hanm, kabili Fatah Cinnah ile bir arada...

Johnson talebelere öğrenim kredisi açılmasını istedi
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Başkan Johnson, Kongreye sunmuş olduğu...

Amerika, birikmiş borçlarla ilgili Asya-Afrika planını reddetti
Bürokrasi Hükümeti (New York, 13 (A.S. - Radyo) - Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

Dünya İslam Konferansı

Abdullah Ahsanullah Meclis üyesi bir grup tarafından...

Johnson talebelere öğrenim kredisi açılmasını istedi
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Başkan Johnson, Kongreye sunmuş olduğu...

Amerika, birikmiş borçlarla ilgili Asya-Afrika planını reddetti
Bürokrasi Hükümeti (New York, 13 (A.S. - Radyo) - Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

Johnson Japon Başbakanıyla görüştü
Washington, 13 (A.S. - Radyo) - Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Johnson, Japon Başbakanı...

DIŞ HABERLER

AJANSLAR • RADYOLAR • ÖZEL MUHABİRLERİMİZ

Rusya Vietnam anlaşmazlığı dışında kalmak istiyor

Amerikanın Gaz Bombası kullanması geniş tepki yarattı

Londra (AA - AP - Radyo)

Amerikan Ordusu'nun Güney Vietnam'daki petrolüne karşı yaptığı bombalama kampanyası dünya genelinde büyük tepki yarattı. 1965 Çarşamba günü Vietnam'da yapılan saldırılar, ABD'nin Vietnam'da nükleer silah kullanmasıyla ilgili tartışmaları yeniden alevlendirdi.

DÜNYADA BUGÜN

Drosos muamması

Uçakların, özellikle Amerika'nın, Güney Vietnam'da nükleer silah kullanmasıyla ilgili tartışmaları yeniden alevlendirdi. ABD'nin Vietnam'da nükleer silah kullanmasıyla ilgili tartışmaları yeniden alevlendirdi.

BARZANI, BATI ALMANYADAN MALİ YARDIMI İSTEDİ

Kürt, Irak ve Mısır temsilcileri arasında bir yuvarlak masa konferansı tekfil edildi

a.a. - AP - Radyolar

Barzani, Batı Almanya'dan mali yardım istedi. Kürt, Irak ve Mısır temsilcileri arasında bir yuvarlak masa konferansı tekfil edildi.

FORPRAA ÇARILAN ÇUKAK - Amerikan Güney Vietnam'da kurulan petrolün karşı saldırılarında bir grup için kurulan tünelin ortasında bir çukak çarılınca meydana gelen olayın fotoğrafı.

Kosiginin Londra seyahatini iptal ettiğini yalanlandı

Londra, (A.A.) - Rusya Başbakanı Kosiginin Londra seyahatini iptal ettiğini yalanlandı. Kosiginin Londra seyahatini iptal ettiğini yalanlandı.

BOLİVYA JUNTA SİFİNE SUİKAST YAPILDI

La Paz (Bolivya, AP - A.A.) - Bolivya Junta'su, Bolivya'da suikast yapıldı. Bolivya Junta'su, Bolivya'da suikast yapıldı.

Romyanyın yeni liderleri belli oldu

Bucarest, (A.A.) - Romenya'da yeni liderler belli oldu. Romenya'da yeni liderler belli oldu.

Arap Birliği 20 yaşında

Kahire, (A.A.) - Arap Birliği'nin kuruluşunun 20. yıldönümü kutlandı. Arap Birliği'nin kuruluşunun 20. yıldönümü kutlandı.

PAKİSTAN GÜNÜ

Yazar: Zafar H. AYBEK

Çinle Pakistan arasındaki sınırların genişletilmesi, Pakistan'ın dış politikasındaki önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

1 - Çin'in Pakistan ile sınırlarını genişletmesi, Pakistan'ın dış politikasındaki önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

2 - Çin'in Pakistan ile sınırlarını genişletmesi, Pakistan'ın dış politikasındaki önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

3 - Çin'in Pakistan ile sınırlarını genişletmesi, Pakistan'ın dış politikasındaki önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

4 - Çin'in Pakistan ile sınırlarını genişletmesi, Pakistan'ın dış politikasındaki önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

5 - Çin'in Pakistan ile sınırlarını genişletmesi, Pakistan'ın dış politikasındaki önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

6 - Çin'in Pakistan ile sınırlarını genişletmesi, Pakistan'ın dış politikasındaki önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

7 - Çin'in Pakistan ile sınırlarını genişletmesi, Pakistan'ın dış politikasındaki önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

8 - Çin'in Pakistan ile sınırlarını genişletmesi, Pakistan'ın dış politikasındaki önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

9 - Çin'in Pakistan ile sınırlarını genişletmesi, Pakistan'ın dış politikasındaki önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

10 - Çin'in Pakistan ile sınırlarını genişletmesi, Pakistan'ın dış politikasındaki önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

11 - Çin'in Pakistan ile sınırlarını genişletmesi, Pakistan'ın dış politikasındaki önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

12 - Çin'in Pakistan ile sınırlarını genişletmesi, Pakistan'ın dış politikasındaki önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

13 - Çin'in Pakistan ile sınırlarını genişletmesi, Pakistan'ın dış politikasındaki önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

14 - Çin'in Pakistan ile sınırlarını genişletmesi, Pakistan'ın dış politikasındaki önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

15 - Çin'in Pakistan ile sınırlarını genişletmesi, Pakistan'ın dış politikasındaki önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

16 - Çin'in Pakistan ile sınırlarını genişletmesi, Pakistan'ın dış politikasındaki önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

17 - Çin'in Pakistan ile sınırlarını genişletmesi, Pakistan'ın dış politikasındaki önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

18 - Çin'in Pakistan ile sınırlarını genişletmesi, Pakistan'ın dış politikasındaki önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

19 - Çin'in Pakistan ile sınırlarını genişletmesi, Pakistan'ın dış politikasındaki önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir.

Burgiba'nın memleketi

Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'nın memleketi Tunus'ta büyük ilgiyle karşılandı.

Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'nın memleketi Tunus'ta büyük ilgiyle karşılandı.

Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'nın memleketi Tunus'ta büyük ilgiyle karşılandı.

Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'nın memleketi Tunus'ta büyük ilgiyle karşılandı.

Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'nın memleketi Tunus'ta büyük ilgiyle karşılandı.

Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'nın memleketi Tunus'ta büyük ilgiyle karşılandı.

Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'nın memleketi Tunus'ta büyük ilgiyle karşılandı.

Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'nın memleketi Tunus'ta büyük ilgiyle karşılandı.

Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'nın memleketi Tunus'ta büyük ilgiyle karşılandı.

Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'nın memleketi Tunus'ta büyük ilgiyle karşılandı.

Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'nın memleketi Tunus'ta büyük ilgiyle karşılandı.

Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'nın memleketi Tunus'ta büyük ilgiyle karşılandı.

Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'nın memleketi Tunus'ta büyük ilgiyle karşılandı.

Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'nın memleketi Tunus'ta büyük ilgiyle karşılandı.

Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'nın memleketi Tunus'ta büyük ilgiyle karşılandı.

Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'nın memleketi Tunus'ta büyük ilgiyle karşılandı.

Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'nın memleketi Tunus'ta büyük ilgiyle karşılandı.

Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'nın memleketi Tunus'ta büyük ilgiyle karşılandı.

Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'nın memleketi Tunus'ta büyük ilgiyle karşılandı.

Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'nın memleketi Tunus'ta büyük ilgiyle karşılandı.

Tunus Cumhurbaşkanı Burgiba'nın memleketi Tunus'ta büyük ilgiyle karşılandı.

21 Ağustos 1965 CUMHURİYET

DİŞ HABERLER

AJANSLAR + RADYOLAR + ÖZEL MUHABİRLERİMİZ

SAYI 50

Vietnamda 830 A.B.D. askerinin öldüğü açıklandı

Sonuna Baktığı, Vietnam savaşında 20 Amerikan askerinin 830'sünün öldüğü açıklandı.

WASHINGTON, (A.A.P.) - Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı, Vietnam savaşında 20 Amerikan askerinin 830'sünün öldüğü açıklandı.

WASHINGTON, (A.A.P.) - Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı, Vietnam savaşında 20 Amerikan askerinin 830'sünün öldüğü açıklandı.

WASHINGTON, (A.A.P.) - Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı, Vietnam savaşında 20 Amerikan askerinin 830'sünün öldüğü açıklandı.

KACAKLAR - "Beatnik"ler New York'ta verdiği konser de baskınla tutuklandı. Yakararak, uzun süreli tutuklanma kilitlenmiş gitmek için davaya intizamın kati olarak bir grup geyikçiydi.

KACAKLAR - "Beatnik"ler New York'ta verdiği konser de baskınla tutuklandı. Yakararak, uzun süreli tutuklanma kilitlenmiş gitmek için davaya intizamın kati olarak bir grup geyikçiydi.

KACAKLAR - "Beatnik"ler New York'ta verdiği konser de baskınla tutuklandı. Yakararak, uzun süreli tutuklanma kilitlenmiş gitmek için davaya intizamın kati olarak bir grup geyikçiydi.

Keşmirli savaşçılar Amerika ve Rusya'dan yardım istiyor

Keşmirli Hind kabileleri Amerika ve Rusya'dan yardım istiyor. Keşmirli savaşçılar Amerika ve Rusya'dan yardım istiyor.

Keşmirli Hind kabileleri Amerika ve Rusya'dan yardım istiyor. Keşmirli savaşçılar Amerika ve Rusya'dan yardım istiyor.

Keşmirli Hind kabileleri Amerika ve Rusya'dan yardım istiyor. Keşmirli savaşçılar Amerika ve Rusya'dan yardım istiyor.

Pakistan - Amerika ilişkileri

Pakistan - Amerika ilişkileri. Pakistan - Amerika ilişkileri. Pakistan - Amerika ilişkileri.

Pakistan - Amerika ilişkileri. Pakistan - Amerika ilişkileri. Pakistan - Amerika ilişkileri.

Pakistan - Amerika ilişkileri. Pakistan - Amerika ilişkileri. Pakistan - Amerika ilişkileri.

Pakistan - Amerika ilişkileri. Pakistan - Amerika ilişkileri. Pakistan - Amerika ilişkileri.

Gündelik anılar

Gündelik anılar. Gündelik anılar. Gündelik anılar. Gündelik anılar.

Gündelik anılar. Gündelik anılar. Gündelik anılar. Gündelik anılar.

Gündelik anılar. Gündelik anılar. Gündelik anılar. Gündelik anılar.

Atılımıyan Gemini-5 uzaya bugün gönderilecek

Atılımıyan Gemini-5 uzaya bugün gönderilecek. Atılımıyan Gemini-5 uzaya bugün gönderilecek.

Atılımıyan Gemini-5 uzaya bugün gönderilecek. Atılımıyan Gemini-5 uzaya bugün gönderilecek.

Atılımıyan Gemini-5 uzaya bugün gönderilecek. Atılımıyan Gemini-5 uzaya bugün gönderilecek.

Atılımıyan Gemini-5 uzaya bugün gönderilecek. Atılımıyan Gemini-5 uzaya bugün gönderilecek.

DÜNYADAN KISA NOTLAR

DÜNYADAN KISA NOTLAR. Dünyadan kısa notlar. Dünyadan kısa notlar.

DÜNYADAN KISA NOTLAR. Dünyadan kısa notlar. Dünyadan kısa notlar.

DÜNYADAN KISA NOTLAR. Dünyadan kısa notlar. Dünyadan kısa notlar.

DÜNYADAN KISA NOTLAR. Dünyadan kısa notlar. Dünyadan kısa notlar.

Hindistanda kolera dan ölenler artıyor

Hindistanda kolera dan ölenler artıyor. Hindistanda kolera dan ölenler artıyor.

Hindistanda kolera dan ölenler artıyor. Hindistanda kolera dan ölenler artıyor.

Hindistanda kolera dan ölenler artıyor. Hindistanda kolera dan ölenler artıyor.

Hindistanda kolera dan ölenler artıyor. Hindistanda kolera dan ölenler artıyor.

En büyük Cumburbaşkeni

En büyük Cumburbaşkeni. En büyük Cumburbaşkeni. En büyük Cumburbaşkeni.

En büyük Cumburbaşkeni. En büyük Cumburbaşkeni. En büyük Cumburbaşkeni.

En büyük Cumburbaşkeni. En büyük Cumburbaşkeni. En büyük Cumburbaşkeni.

En büyük Cumburbaşkeni. En büyük Cumburbaşkeni. En büyük Cumburbaşkeni.

Büyük bir başarı

Büyük bir başarı. Büyük bir başarı. Büyük bir başarı.

Büyük bir başarı. Büyük bir başarı. Büyük bir başarı.

Büyük bir başarı. Büyük bir başarı. Büyük bir başarı.

Büyük bir başarı. Büyük bir başarı. Büyük bir başarı.

DIŞ HABERLER

DÜNYADA BUGÜN

Gene Kıbrıs

İki hafta önce Kıbrıs hakkında yazılan yazıya da... Kıbrıs sorunu... Kıbrıs adasının... Kıbrıs adasının...

Güney Vietnam seçimlerini Amerika övüyor, Rusya yeriyor

Amerikalılar Güney Vietnam seçimlerini överler. Moskova, seçime bir komisyon deni söz etmiştir. Güney Vietnam seçimleri... Amerika... Rusya...

Ve Vietnam

Güney Vietnam konusunu... Vietnam... Amerika... Rusya...

Para Fonu, gelişmekte olan ülkeler hakkında karamsar

Washington (A.N. - AP) Uluslararası para fonu (IMF) tarafından yayınlanan bir rapora göre, gelişmekte olan ülkelerin para fonu... IMF...

Araplar Batı ile fiilen ilişki kuruyor

İstanbul Washington, Bonn ve Londra ile diplomatik, maddi-maddi ilişkiler kurulabilir. Araplar Batı ile fiilen ilişki kuruyor.

Kanton Ticaret Fuarı açılıyor

Kanton Ticaret Fuarı açılıyor. Kanton Ticaret Fuarı... Kanton...

MEVLİT

MEVLİT... Mevlit...

Pakistan'ın (2) numaralı adamı: General Muhammet Musa

Yazan: Zafer Hasan AYBEK

Pakistan Valisi Muhammet Musa, emekli olduğu... General Muhammet Musa... Pakistan...

Barbaros gibi

Yazar, İslamın bir barbaros gibi... Barbaros gibi... İslam...

Tunus Oynarı

Tunus Oynarı... Tunus... Oynarı...

MEVLİT

MEVLİT... Mevlit...

CUMHURİYET 31 Ekim 1968

Dış Haberler

Beklenen inişi yapmadı

Zond-6, ayın çevresini doladı, dünya'ya dönüyor

DÜNYADA BUGÜN

NATO'da sertlik

NATO Bakanlar Komitesi toplantısı, geçen hafta, 20 Kasım'da, Paris'te yapıldı. Toplantıda, NATO'nun, Sovyetler Birliği'ne karşı, askeri ve politik konularda, birleşik bir tutumla hareket etmesi gerektiği vurgulandı. Komite, NATO'nun, Sovyetler Birliği'ne karşı, askeri ve politik konularda, birleşik bir tutumla hareket etmesi gerektiği vurgulandı. Komite, NATO'nun, Sovyetler Birliği'ne karşı, askeri ve politik konularda, birleşik bir tutumla hareket etmesi gerektiği vurgulandı.

Amerika, K. Vietnam çarpışmalar devam ettiği için uyardı

Warplanes in flight over the Gulf of Tonkin.

77 asker ve subay ölümlü

Kürtlerle Irak ordusu yine çarpışıyor

Irak ordusu, Kürtlerle yaptığı çarpışmalarda, 77 asker ve subay ölümlü olarak, büyük başarılar elde etti. Irak ordusu, Kürtlerle yaptığı çarpışmalarda, 77 asker ve subay ölümlü olarak, büyük başarılar elde etti.

Dış Basında Türkiye

Kemalistlerin kuşkusu

Türkiye'nin, geçen hafta, Sovyetler Birliği'ne karşı, askeri ve politik konularda, birleşik bir tutumla hareket etmesi gerektiği vurgulandı. Komite, NATO'nun, Sovyetler Birliği'ne karşı, askeri ve politik konularda, birleşik bir tutumla hareket etmesi gerektiği vurgulandı.

Josephine Baker'in hayati filmi açılıyor

Josephine Baker'in hayatını anlatan film, İstanbul'da gösterime girdi. Film, Baker'in hayatını, sanatını ve mücadelesini anlatıyor.

İtalya'da 10 milyon işçi genel greve başladı

İtalya'da, 10 milyon işçi, genel greve başladı. Grev, işçilerin haklarını savunmak için yapıldı.

Bir senin öyölü görevinden ayrıldı

Bir senin öyölü görevinden ayrıldı. Görevden ayrılma, idari değişiklikler nedeniyle oldu.

Pakistan ve son olaylar

Zafer Hasan AYBEK

Pakistan'da, son olaylar, ülkenin geleceği için büyük önem taşıyor. Olaylar, Pakistanlıların haklarını savunmak için yapıldı.

Cebeci

ANKARA, SUREMİZ

60.000 liralık

TEŞEKKÜR

Yeni bir ürünün piyasaya sürülmesi için teşekkür ederiz.

TEŞEKKÜR

Yeni bir ürünün piyasaya sürülmesi için teşekkür ederiz.

TEŞEKKÜR

Yeni bir ürünün piyasaya sürülmesi için teşekkür ederiz.

ORTADOĞUNUN EN MODERN TESİS VE LABORATUARLARLA

250.000 m² alan, modern tesisler ve laboratuvarlar.